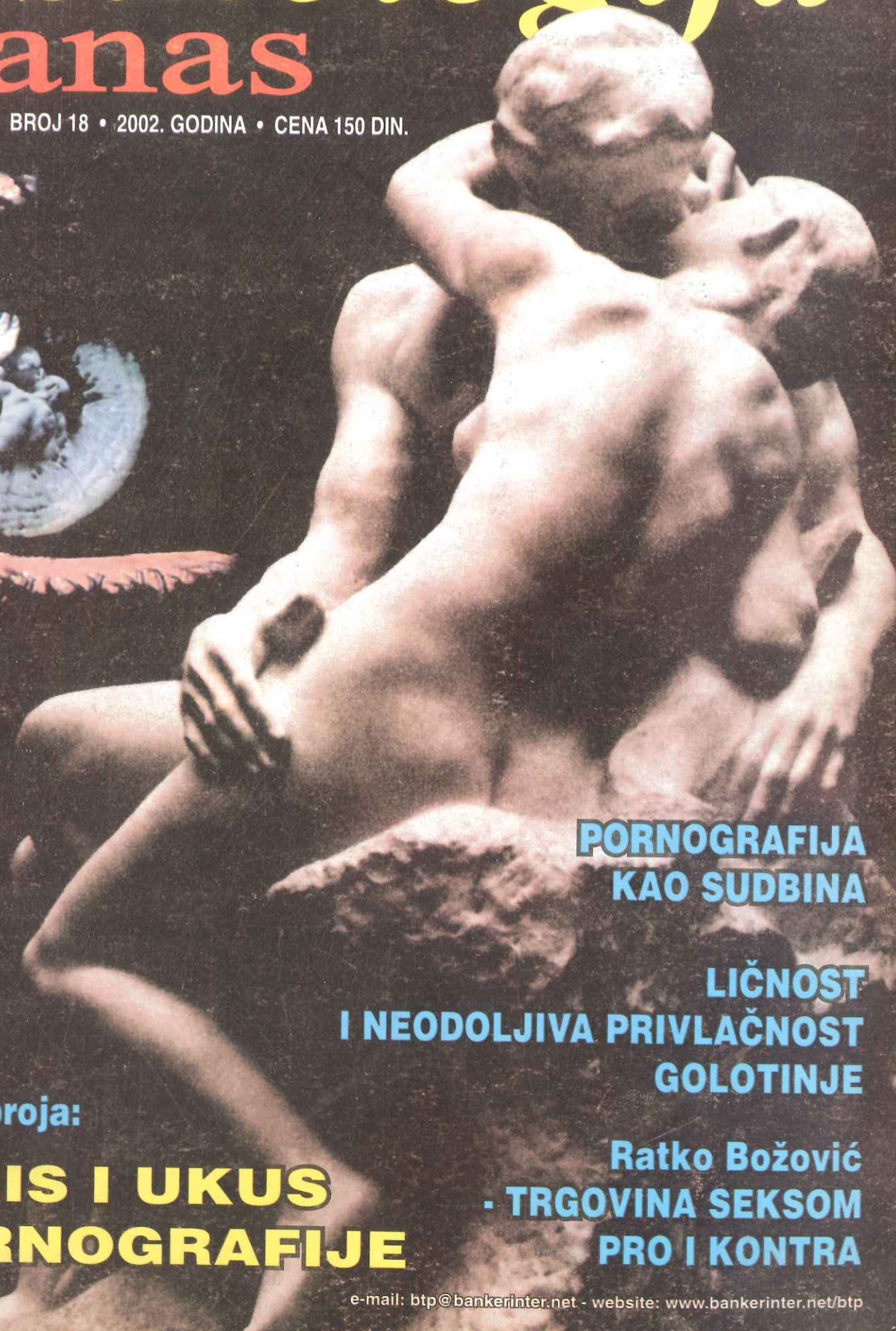
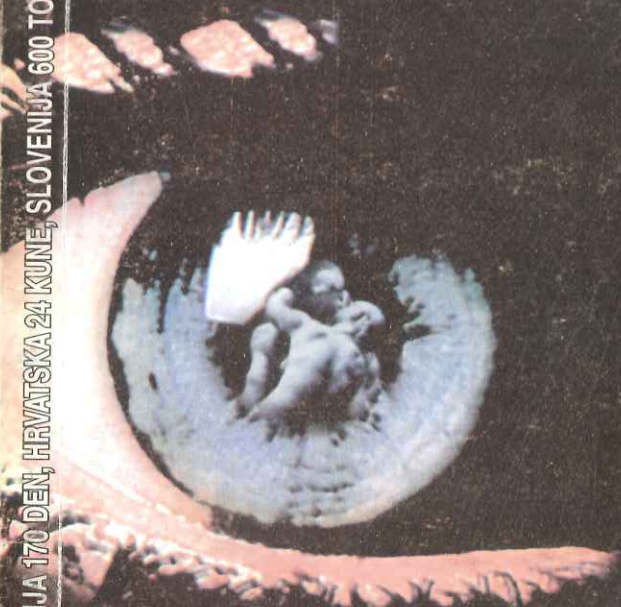

ČASOPIS ZA PSIHLOGIJU, PSIHIJATRIJU, ANTROPOLOGIJU, SEKSOLOGIJU I SRODNE DISCIPLINE

Psihologija danas

GODINA V • BROJ 18 • 2002. GODINA • CENA 150 DIN.

CENA ZA INOSTRANSTVO: CRNA GORA 2,7 €, REPUBLIKA SRPSKA 6 KM, MAKEDONIJA 170 DEN, HRVATSKA 24 KUNE, SLOVENIJA 600 TOLARA

**PORNOGRAFIJA
KAO SUDBINA**

**LIČNOST
I NEODOLJIVA PRIVLAČNOST
GOLOTINJE**

Tema broja:

**MIRIS I UKUS
PORNOGRAFIJE**

**Ratko Božović
- TRGOVINA SEKSOM
PRO I KONTRA**

e-mail: btp@bankerinter.net - website: www.bankerinter.net/btp

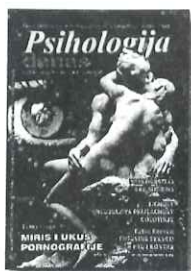
KVALITET

Akcionarsko društvo za ispitivanje kvaliteta "Kvalitet" - Niš

Vodeća akreditovana organizacija za ispitivanje, sertifikaciju i kontrolu elektrotehničkih proizvoda, sertifikaciju sistema kvaliteta i sistema upravljanja zaštitom životne sredine, akreditovana laboratorija za pregled merila elektromagnetnih veličina i Doplerovih radara.

18000 Niš; Bulevar Svetog Cara Konstantina 82-86
Tel: 018/550-766, 550-624; Fax: 018/550-636
e-mail: kvalitet@pogled.net

Impresum
Psihologija danas
Časopis za psihologiju, psihijatriju,
antropologiju, seksologiju i srodne discipline

Izdavač
Društvo biheioralne teorije i prakse
18000 Niš, Starca Vujadina 1
Tel./fax: 018/520-405

Suizdavač

Glavni i odgovorni urednik
Prof. dr Jezdimir Zdravković

Direktor
Prof. dr Srbobran Miljković

Tehnički urednici
Ivana Todorović i Žilijeta Krivokapić

Redakcijski odbor
Zoran Radojević, Dragan Žunić, Vladimir
Nešić, Grozdanko Grbeša, Nebojša Rančić,
Božidar Marković, Joviša Obrenović,
Aleksandar Milojević, Dragana Nikolić,
Vojislav Dević

Redakcija
Ana Đorđević, Olivera Žikić,
Bilavko Milojković, Vojin Popović, Miodrag Stanković,
Miroslav Krstić, Petar Kostić, Vladan Radivojević
Tatjana Stefanović-Stanojević,
Sladana Golubović, Snežana Stojiljković,
Miodrag Milenović, Fiorenzo Tassoti,
Timošenko Milosavljević, Aleksandar Blatnik

Sekretar redakcije
Nina Mladenović

Tehnički saradnik
Ratomir Božović

Lektura i korektura
Mirjana Stanković

Poster ilustrovao
Aleksandar Blatnik

Kompjuterska priprema
Studio VESTA Niš

Oglašavanje i pretplata
18000 Niš, Starca Vujadina 1
Tel./fax 018/520-405 (10h - 13h)

Distribucija
DATA press, Kondina 24, Beograd,
Tel.: 011/334-04-40, 322-71-25

Internet
e-mail: btp@bankerinter.net
web prezentacija: www.bankerinter.net/btp

Časopis izlazi tromesečno

Časopis "Psihologija danas" se oslobada
poreza na promet kao publikacija od posebnog
interesa za nauku po odluci Ministarstva
za nauku i tehnologiju

Žiro račun
42500-678-5-24779

18/02 Psihologija danas

REČ UREDNIKA 4

NOVOSTI-LJUDI-ISTRAŽIVANJA-RELACIJE 6

- Inteligencija i razvojne psihijatrijske smetnje kod dece i mlađih adolescenata
- Porodica i efekti porodičnog života
- Fitnes ve žbačice psihički zdravije i otpornije prema stresu

**TEMA BROJA:
UKUS I MIRIS PORNOGRAFIJE**

- Erotika i / ili pornografija 12
- Ličnost i neodoljiva privlačnost golotinje 16
- Pornografija kao sudbina 21
- Tanatoidnost virtuelnog erosa 26

INTERVJU: Prof. dr Ratko Božović

- Nedoumica ili za i protiv pornografije 28

TEORIJE

- Ko to u nama sanja naše snove, remeteći nam miran san? 32
- O dejstvu kulture na snove 36

PSIHOBIOGRAFIJA

- Hiljadu vatri Trejsi Lords 40

NEUROIMAGING

- Seksualnost i mapiranje mozga 44

PSIHOMEDICOKOMPJUTERIZACIJA

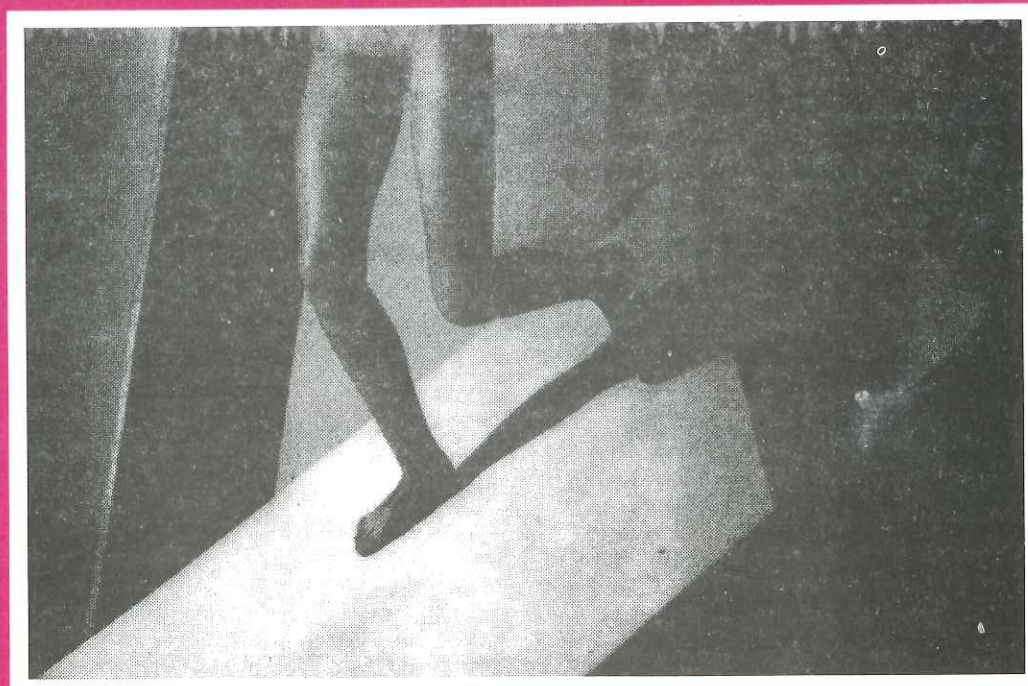
- Internet pornografija na srpski način 48

PRIKAZ KNJIGE

- Od grupe do tima 50
- Psihološka anatomija Golog Otoka Petra Kostića 52

REC UREDNIKA

PORNOGRAFIJA

POLITIKA

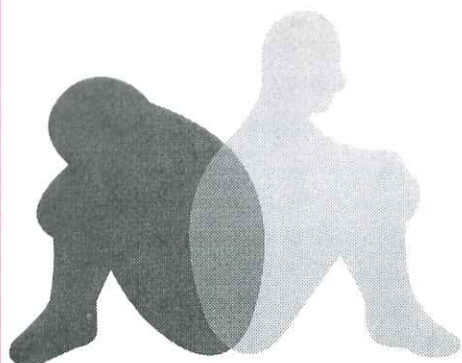
Slavni psiholog H. Harlou smislio je eksperiment čiji rezultat sugerira da je ono što nazivamo "radoznalošću" jedna vrsta nagonskog ponašanja. Slična, dakle, ponašanju koje nas goni da jedemo, čuvamo svoje bedne živote i da se razmnožavamo. Eksperiment je bio krajnje jednostavan. Životinju je zakatančio u zatvorenu i praznu prostoriju. Na zidu je probušio mali otvor, svojevrsan "prozor u svet". Kako se ponašala životinja u ovako siromašnim eksperimentalnim uslovima? Veoma radoznalo! Neprestano je, naime, visila na prozoru prostorije, iako sem jednoličnog prizora ispred njenih očiju nije dodatno, bilo čime, potkrepljivana. Ništa čudno! Kontrola okoline je bitan uslov preživljavanja, ne samo za životinje, nego i za ljude, njihove sofisticirane potomke.

Kakve veze ovo ima sa pornografijom? Ima, i ne jedino sa pornografijom, već i sa ljudskom znatiželjom, pa i sa gledanjem horor scena, od kojih se diže isključivo i samo kosa na glavi. Ako je, dakle, pornografija u svojim raznovrsnim varijantama neka vrsta prirodne potrebe zadovoljavanja radoznalosti (tzv. „voajerski sindrom”), zašto se trgovina golotinjom i intimom i njeni potrošači posipaju pepelom? Zašto se takva rabota etiketira kao moralno iskvarena, društveno otuđena i mentalno štetna pojava? Istraživanja, naime, pokazuju da potrošnja pornografije, niti podstiče kriminalno seksualno ponašanje, niti utiče, u bilo kom obimu, na oblikovanje parafilije. Ispostavlja se, takođe, da prosečne seksualne partnere nimalo ne inspirišu varijeteti

koji se gledaju na ekranu ili čitaju u porno literaturi. Bez obzira šta se gleda na ekranu ili čita u porno časopisu, seksualni partneri u životu upražnjavaju ono što su radili i ranije, ako su bilo šta upražnjavali. Ono što se realno dešava kod uživaoca ove vrste "umetnosti", jeste prolazno seksualno uzbuđenje i nešto više onanije, pojave koja je, kao što znamo, samoograničavajućeg karaktera. Na kraju, praksa pokazuje da impotentnim i frigidnim potrošačima može doneti i neke dobiti. (Da nije tako, ne bi bila sastavni deo nekih modernih programa za lečenje seksualnih poremećaja.).

Zašto, onda, toliko pepela po pornografiji? Pretpostavljamo da je stvar političke prirode. Od Sv. Avgustina, pa nadalje, preko Frojda, Rajha, Geze Rohajm i Markuzea, prenaglašava se uloga seksualnosti u oblikovanju sistema vrednosti pojedinca, društva, pa i civilizacije. Zgodna stvar za političku zloupotrebu! Osnovni cilj svake politike i ideologije na kojoj ona zasniva svoj program, je kontrola sveukupnog ljudskog ponašanja. Kontrola nagona za ishranom i očuvanjem sopstvenog života je teško izvodljiva. Ostaju seksualnost i drugi izrazi ljudskog ponašanja koji nisu uslovljeni nagonima. Nepotrebno, jer je seksualnost pojava koja, zbog svoje fundamentalne uloge u razmnožavanju, sama sebe kontroliše.

u tem. knu

INTELIGENCIJA I RAZVOJNE PSIHIJATRIJSKE SMETNJE KOD DECE I MLADJIH ADOLESCENATA

(studija praćenja)

Doc. Dr. Miroslav Krstić, specijalista medicinske psihologije

PORODICA I EFEKTI PORODIČNOG ŽIVOTA

Ninić Valentina, psiholog

Dr. Marija Vozar, specijalista socijalne medicine

FITNES VEŽBAČICE PSIHIČKI ZDRAVIJE I OTPORNIJE PREMA STRESU

Ass. dr. Olivera Žikić, psihijatar

INTELIGENCIJA I RAZVOJNE PSIHIJATRIJSKE SMETNJE KOD DECE I MLADJIH ADOLESCENATA

(studija praćenja)

Značaj merenja inteligencije i rad u kliničkoj praksi nametnuo je Krstić Miroslavu, specijalisti medicinske psihologije, kao osnovni predmet interesovanja, istraživanja i ponovljenog istraživanja utvrđivanje veze između razvoja ličnosti deteta-adolescenta u odnosu na prisustvo odnosno odsustvo razvojnih psihijatrijskih smetnji (RPS). Da bi se empirijski istraživala ova veza neophodne su bile informacije o: inteligenciji i razvoju inteligencije, biološkim riziko faktorima, psihomotornoj organizaciji i neurološkoj zrelosti, sredinskim uticajima.

Teorijski značaj istraživanja je u tome što je dat doprinos unapređenju znanja o značaju skladnog intelektualnog razvoja u adaptaciji na realnost i očuvanju psihičkog zdravl-

ja dece. Praktični doprinos je u isticanju i određivanju značajnijeg mesta psihodijagnostici razvojnog doba u predviđanju i unapređivanju razvoja dece, zatim tu je i teorijski doprinos porodicama i deci sa nižim i neusklađenim intelektualnim sposobnostima, kao i adekvatnijim pedagoški i mentalno higijenski pristup ovoj u školskoj sredini.

U ponovljenom istraživanju opšti predmet i cilj je usmeren na traženje odgovora na pitanje: "Šta se događa sa vezom između razvoja inteligencije i razvoja deteta kada dete iz stadijuma konkretnih intelektualnih operacija (od 7 do 11-12 godina) pređe na stadijum apstraktnih intelektualnih operacija (od 12 do 15-16 godina) i intelektualnog uključivanja u svet odraslih, odnosno

kada dete postane adolescent, u odnosu na prisustvo odnosno odsustvo RPS"?

Istraživanje je planirano i obavljeno na prigodnom uzorku od 220-oro dece na kalendarskom uzrastu od 7 do 11 godina. Kontrolnu grupu (KG) čini 50-oro dece prosečnih intelektualnih sposobnosti bez RPS. Ciljnu grupu (CG) čini 20-oro dece vrlo visokih intelektualnih sposobnosti bez RPS. Eksperimentalnu grupu (EG) čini 150-oro dece prosečnih intelektualnih sposobnosti sa RPS. Zavisno od vrste prisutne RPS eksperimentalna grupa je podeljena u pet podgrupa od po 30-oro dece, a to su podgrupe dece sa: separaciono anksioznim poremećajima (E1), noćnom enurezom (E2), tik poremećajima (E3), smetnjama čitanja (E4) i hiperkinetičnim

poremećajem (E5). Ponovljeno istraživanje u okviru studije praćenja obavljeno je nakon pet godina na dostupnom delu uzorka istraživanja. Uzorak sada čine adolescenti na kalendarskom uzrastu od 12 do 16 godina. Dostupni uzorak na kome je obavljeno ponovljeno istraživanje obuhvata 110 adolescenata pri čemu uzorak ponovo čine tri grupe ispitanika: KG čini 30 adolescenata, koji su kao deca imali prosečne intelektualne sposobnosti i bili su bez RPS, CG čini 15 adolescenata koji su kao deca imali vrlo visoke intelektualne sposobnosti i bili su bez RPS, EG sada čini 65 adolescenata koji su kao deca imali prosečne intelektualne sposobnosti i bili su sa RPS. Zavisno od prisutne razvojne psihijatrijske smetnje eksperimen-

mentalna grupa je podeljena u pet podgrupa od po 13 adolescenata, a to su podgrupe sa: separaciono anksioznim poremećajima – povišenom anksioznošću, nesigurnošću, elektivnim mutizmom, fobičnim smetnjama (E1), noćnom enurezom (E2), tik poremećajima (E3), smetnjama čitanja – premećajem školskih veština, tj. školskim neuspehom (E4) i hiperkinetičkim poremećajem – premećajem pažnje, impulsivnosti i povišene agresivnosti (E5). U postupku formiranja konačnog uzorka studije praćenja iz dostupnog uzorka istraživanja nakon ponovljenog istraživanja u zavisnosti od aktuelnog prisustva odnosno odsustva RPS i drugih relevantnih parametara formiran je konačni uzorak koji ponovo čine tri grupe ispitanika: KG čine 64 adolescenata, prosečnih intelektualnih sposobnosti bez RPS, CG čini 15 adolescenata vrlo visokih intelektualnih sposobnosti bez RPS, EG čini 31 adolescent prosečnih intelektualnih sposobnosti sa RPS ili drugim psihijatrijskim smetnjama.

Istraživačka baterija koja je korišćena za potrebe istraživanja i ponovljenog istraživanja zadržavana je ispitanicima, njihovim roditeljima i prosvetnim radnicima, a sačinjavali su je sledeći testovi, tehnike i skale: intervju (i;pi); Test emocionalne zrelosti (i;pi); Vine-

landova (Dolova) skala socijalne zrelosti (i;pi); Procena nivoa kvaliteta pažnje (i;pi); Test postignuća čitanja i pisanja (i;pi); Crtež ljudske figure (i); Bender geštalt test (i); Protokol za procenu neurološke zrelosti (Vranješević, Djukić, 1989) (i); Baterija za ispitivanje lateralizovanosti (Čordić, Bojanin, 1981) (i); Skala za procenu poznavanja lateralizovanosti na sebi i na drugima (i); Skala za procenu poznavanja delova tela (i); Uvid u postojeću medicinsku dokumentaciju (i;pi); Broj godine školske spreme roditelja (i;pi); Skala procene porodičnih odnosa (i;pi); Skala samoprocene porodičnih odnosa (i;pi); Upitnik stanja i odnosa u porodici (USOP-3)(i;pi); Lista riziko faktora (Pediatric assessment of psychomotor and neurological development in first year of life);

Kako je problem istraživanja i ponovljenog istraživanja složen i kako je uključen veliki broj varijabli pri statističkoj obradi podataka koristili smo se u jednom delu rada deskriptivnim statističkim metodama: izračunavanjem aritmetičke sredine, standardne devijacije, procenta Xi-kvadrata, linearne korelacije. U drugom delu rada korišćene su sledeće statističke metode: faktorska analiza, kanonički model korelativne analize i diskriminativna kanonička analiza.

U diskusiju rezultata ponovljenog istraživanja

ističe se da je sa stanovišta postavljene opšte hipoteze osnovna pretpostavka potvrđena. Potvrđeno je da postoji povezanost između urođenog ili stečenog defekta izazvanog nepovoljnim uticajem bioloških i/ili sredinskih faktora i neuskaldjenog razvoja intelektualnih sposobnosti kod mlađih adolescenata, s jedne strane, kao i da postoji povezanost između neuskaldjenog razvoja intelektualnih sposobnosti (po modelu faktorske neuskaldjenosti, po modelu devijantnog IQ, po modelu diskontinuirane i po modelu pervazivne disfunkcije) i prisustva u istraživanju RPS i drugih psihijatrijskih smetnji kod mlađih adolescenata, s druge strane. Komentar sa stanovišta postavljenih hipoteza manje opštosti glasi da je : negativan uticaj nepovoljnih bioloških riziko faktora u mnogo manjoj meri je izražen na adolescentnom uzrastu nego kod dece usled razvoja, rasta i plasticiteta CNS-a, ali i usled primene psihoterapijskog, edukativnog i reedukativnog tretmana, kao i zbog dejstva podsticajnih povoljnih sredinskih uticaja, a potvrđeno je prisustvo povezanosti između podsticajnih i ometajućih uticaja sredinskih faktora i inteligencije i RPS. Komentar sa stanovišta postavljenih specifičnih hipoteza glasi da je potvrđeno prisustvo razlika između adolescenata bez RPS i ado-

lescenata sa RPS u odnosu na: faktorsku neuskaldjenost, neuskaldjenost po meri devijantnog IQ, neuskaldjenost po meri diskontinuirane disfunkcije, neuskaldjenost po meri pervazivne disfunkcije, po kvalitetu odgovora na podtestu sličnosti.

Na osnovu ovako dobijenih rezultata istraživanja i zaključaka baziranim na njima predlaže se preventivni i terapijski aranžman (strategija) u radu sa decom i mladima koji treba da zadovolji sledeće kriterijume:

- potrebno je kontinuirano praćenje dece kod koje je evidentirano prisustvo bioloških riziko uticaja i drugih mogućih urođenih i/ili stečenih riziko faktora od najranijeg razvoja putem razvojnih mapa (miljokaza) i razvojnih skala za procenu psihomotornog razvoja. U slučaju da postoji usporen i neuskaldjen razvoj treba odmah pristupiti podsticaju senzomotornog i psihomotornog razvoja i to postupno (tzv. metoda "korak po korak"). Rad treba da se odvija u potpunoj saradnji sa roditeljima u skladu sa shvatanjima teorije o narednoj zoni razvoja;

- poželjna je što ranija psihodijagnostička procena radi prepoznavanja prisustva intelektualne neuskaldjenosti, a u cilju ranog ublažavanja ili sprečavanja pojave razvojnih psihijatrijskih smetnji (pre polaska u školu ili na

samom početku školovanja (deteta).

Terapijski pedagoško-psihološki postupak treba obezbediti putem: dodatnog rada u vezi pripreme za polazak u školu i samim tim za povećane zahteve roditelja, škole i šire socijalne sredine prema deci, putem organizovanog individualnog i grupnog rada, putem edukativnog i reedukativnog tretmana, putem psihoterapije radi snižavanja povišene napetosti, a sve ovo radi poboljšanja pažnje i boljeg shvatanja okoline te u cilju ostvarivanja višeg nivoa socijalne i emo-

cionalne zrelosti.

• neophodan je i rad sa roditeljima u cilju davanja informacija o specifičnosti razvoja njihove dece i korekcije njihovog očekivanja u odnosu na svoju decu (previsoke zahteve i očekivanja treba dovesti u realne okvire objašnjavajući roditeljima da njihova deca, iako kao većina druge dece imaju prosečne ili čak i više intelektualne mogućnosti, ipak imaju specifičan razvoj i da je od značaja da se u cilju zaštite i očuvanja njihovog mentalnog zdravlja sa puno razumevanja i

strpljenja pomaže njihov razvoj i rast na ovom uzrastu),

• potrebno je raditi sa porodicom na očuvanju i obezbeđivanju podsticajnih sredinskih uslova radi postizanja efikasnijeg spontanog i terapijskog usklađivanja intelektualnog unkcionisanja i otklanjanja postojećih razvojnih psihijatrijskih smetnji (što je od izuzetnog značaja za rast i razvoj, kao i za zaštitu i očuvanje mentalnog zdravlja dece i adolescenata). Dakle, neophodno je učiniti dodatni napor i motivisati porodice

ispitanika na poboljšanje, odnosno na podizanje nivoa funkcionalnosti porodičnog sistema, nezavisno da li se radi o porodica ispitanika ciljane, kontrolne ili eksperimentalne grupe.

Navedeno istraživanje odnosno ponovljeno istraživanje, tj. studija praćenja (odbranjena doktorska disertacija) može se smatrati značajnim doprinosom u oblasti neuropsihologije i psihodijagnostike razvojnog doba i kao doprinosom za klinički rad na planu kliničke psihologije razvojnog doba.

PORODICA I EFEKTI PORODIČNOG ŽIVOTA

Veoma je važno da mladi u periodu života od 13 do 19 godina, imaju emotivno uskladjene porodične odnose

S obzirom na veliku ekonomsku krizu u kojoj se nalazimo, smatramo da je naša porodica takodje u krizi. Roditelji su okupirani egzistencijalnim problemima i imaju malo vremena za svoju decu i za sebe. Interesovalo nas je kako mladi procenjuju porodičnu situaciju u kojoj žive i kakve to ima efekte na njihove stavove u vezi planiranja porodičnog ži-

vota, npr. kroz planiranje broja dece.

Ispitivanje je obavljeno na slučajnom uzorku od 296 adolescenata naše opštine iz 4 osnovne i 2 srednje škole u uzrastu od 14 do 18 godina. Dečaka je bilo 132, a devojčica 164. Većina dece, 267, živi sa oba roditelja, a više od polovine, 164, ima brata ili sestru.

Adolescenti su se izjasnili da su odnosi u porodici skladni i da žive u atmosferi poverenja i razumevanja. Prilikom odgajanja i vaspitanja roditelji

u 62% imaju istovetan stav, ali u 28% postoje mimoilaženja u stavovima roditelja. Smatramo da harmonični odnosi u porodici, gde nema velikih suprotnosti u stavovima roditelja, mogu doprineti razvijanju osećanja sigurnosti deteta, koje će rezultirati formiranjem pozitivnih karakternih crta, pogleda na svet, odnosa prema svakodnevnici, kao i prilaznja rešavanju problema.

Mišljenja smo da je skladan i stabilan porodični život osnova da se većina dece opredeljuje da ima

bar po dvoje dece u svojim budućim porodicama. Ocenjujemo pozitivnim i izjašnjavanje dece da im se roditelji ipak dovoljno posvećuju, ali i sebi samima, jer je važno da deca imaju roditelje koji su zadovoljni sobom. Izjave roditelja: "sve što radim radim za tebe", su ipak često prisutne, mada je u 50% slučajeva to samo ponekad. To ipak može da sputava decu na putu osamostaljivanja i traženja svog identiteta, odnosno ne dozvoljava im odvajanje i postizanje lične autonomije.

FITNES VEŽBAČICE PSIHIČKI ZDRAVIJE I OTPORNIJE PREMA STRESU

Kako stići do psihičkog zdravlja? Jedan od mogućih odgovora je i fizičkom aktivnošću. Ovakav odgovor može zvučati čudno, međutim, postoje jasne činjenice koje govore u prilog pozitivnom uticaju fizičke aktivnosti, kako na fizičko, tako i na psihičko zdravlje. Istraživanja iz ove oblasti su dala zaista ohrabrujuće rezultate. Pokazalo se da umerena fizička aktivnost poboljšava pamćenje, sposobnost učenja, smanjuje napetost i pojačava otpornost organizma prema stresu. Uz to, ako imate problema sa snom, naročito sa uspavlivanjem i održavanjem sna, fizička aktivnost tokom dana biće vam od velike pomoći.

Odavno je poznato da mnoge osobe koje imaju povišenu napetost, bes ili ljutnju, ovaj problem rešavaju aktivnostima koje dovode do pojačane mišićne aktivnosti u vidu trčanja, boksa, dizanja tereta i sl. Najnovija istraživanja ukazuju i na činjenicu da blaži oblici pojedinih psihičkih poremećaja poput anksioznosti i depresije mogu biti poboljšani sportskim aktivnostima. U anketi koju je sprovedla dobrotvorna organizacija «Mind», čak 83 % ispitanika koji su imali određene psihičke probleme je istaklo da fizička aktivnost, odnosno različiti oblici treninga, pozitivno utiču na njihovo raspoloženje i smanjenje nivoa stresa. Dve trećine ispitanika je potvrdilo da

im treninzi pomažu u smanjenju depresivnosti, a nešto više od polovine ispitanika da im treninzi pomažu u smanjenju anksioznosti i nivoa stresa. Ohrabrujući su i sledeći podaci – svaki šesti ispitanik je istakao da mu ovakav vid rekreacije pomaže u poboljšanju motivacije, polovina da im je samopouzdanje osnaženo, dok je četvrtina poboljšala svoje socijalne veštine.

Da sve ovo nisu samo prazna teorijska naklapanja, pokazali su i rezultati naše ankete koju smo sprovedli sa vežbačicama niškog fitness kluba «Topform». Uporedili smo njihove rezultate sa rezultatima grupe žena iz opšte populacije koje ne vežbaju. Članovi naučno-istraživačkog tima Društva bihevioralne teorije i prakse Dr. Ana Djordjević, psiholog Petar Kostić i Dr. Olivera Žikić su dobili rezultate koji ukazuju da se ove dve grupe razlikuju i da su povoljniji rezultati dobijeni među vežbačicama. One su imale znatno niže nivoe depresivnosti, a posebno među onima koje vežbaju duže od godinu dana. Pokazalo se da su vežbačice bile otpornije na stres, a one sa dužim članstvom su bile i znatno manje podložne stresu.

Tačan mehanizam delovanja fizičke aktivnosti na psihičko zdravlje nije pronađen. Postoje samo pretpostavke o mogućim mehanizmima. Najveći broj podataka je dobijen tokom istraživanja sa životinjama.

Za sada je poznato da fizička aktivnost ima uticaj na moždanu strukturu koju nazivamo hipokampus i na taj način se objašnjava pozitivan uticaj na pamćenje i koncentraciju.

Mnoga istraživanja su bila posvećena pokušajima iznalaženja mehanizma dejstva fizičke aktivnosti na nivou neurotransmitera, supstanci koje omogućavaju prenošenje informacija u nervnom sistemu. Došlo se do zaključka da redovno vežbanje podiže nivo serotonina i beta-endorfina čime se i objašnjava pozitivno dejstvo na raspoloženje.

U svakom slučaju, fizička aktivnost dovodi do energizacije celog organizma putem povećanog unosa kiseonika, oslobadja organizam tenzije putem povećane mišićne aktivnosti, oslobadja organizam od štetnih materija putem znojenja, osnažuje adaptacione i antistres mehanizme.

Psihološki, osoba je nakon vežbanja ispunjena energijom, uglavnom bez negativnih osećanja poput napetosti, straha, besa i ljutnje. Čest je i doprinos u izgradnji pozitivne slike o sebi, naročito ako se vežbanjem dostignu početni ciljevi poput smanja telesne težine i oblikovanje tela što je predhodno doživljeno kao lični problem.

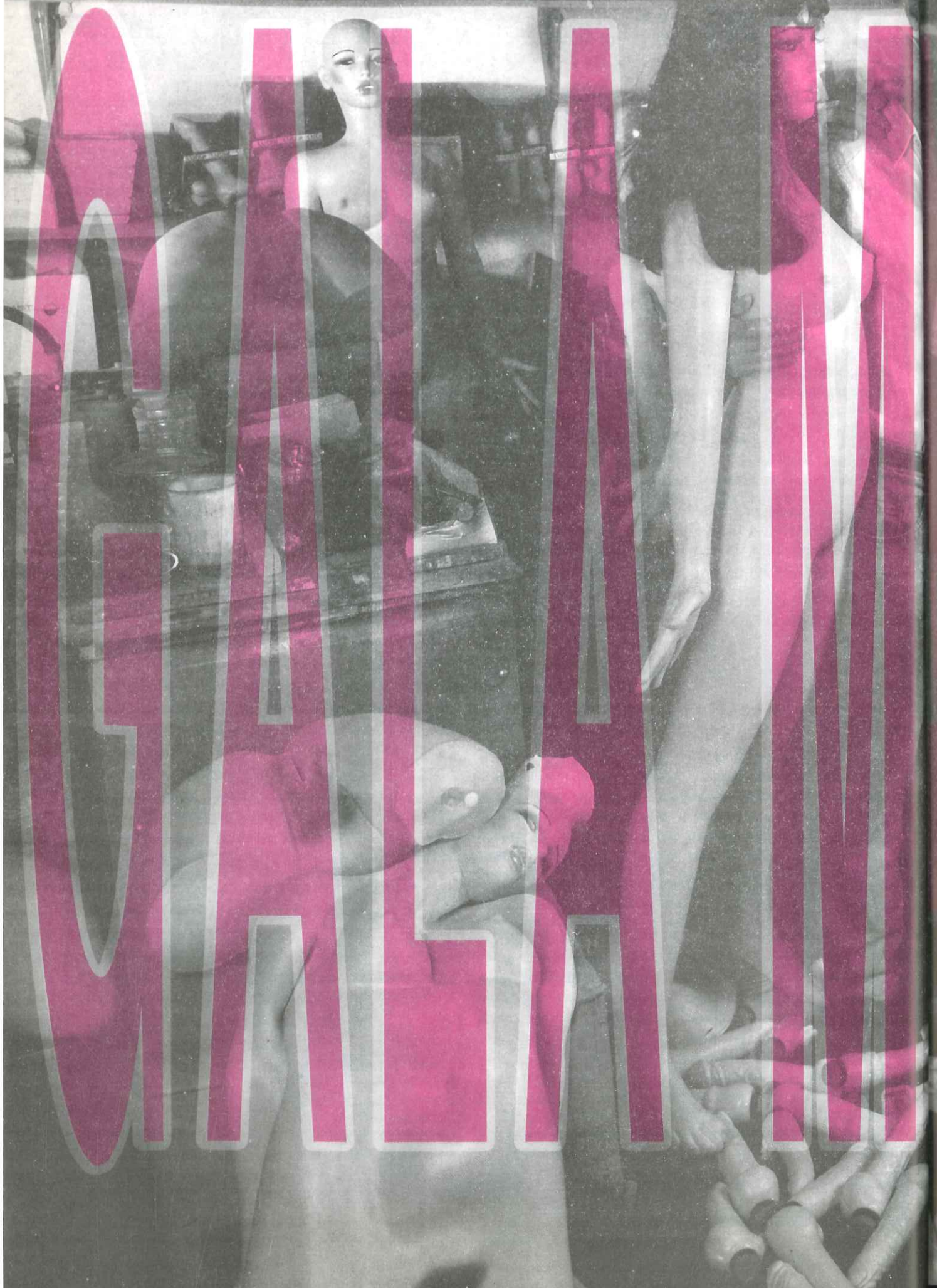
I ako je najbolje da vaša fizička aktivnost bude pravilno dozirana i nadgledana od strane stručnjaka u fitness i sportskim klubovima, ne odustajte ako niste u

moćnosti da sebi priuštite takav vid rekreacije. Ono što je važno je da izaberete fizičku aktivnost koju volite i da je sprovedite redovno. Trčite, vozite bicikl, plivajte, igrajte košarku, radite vežbe, održavajte vrt i cveće ili se jednostavno samo šetajte. Nije potrebno da se ekstremno iscrpljujete, to može imati i suprotan efekat, naročito kod osoba sa obolelim kardiovaskularnim i respiratornim sistemom. Studije su čak pokazale da umerena aktivnost ima veći doprinos boljem raspoloženju nego li prekomerni, dugotrajni i težak rad. Cilj je postignut ako se nakon fizičke aktivnosti osećate «prijatno umorni» i imate prijatna osećanja. Program koji većina osoba smatra lako izvodljivim, zadovoljavajućim i korisnim je 30 – 45 minuta šetnje, tri do pet puta u toku nedelje. Ako nemate kondiciju, ne treba se forsirati – u početku se zadovoljite kraćom i manje intenzivnom šetnjom ili fizičkom aktivnošću, sa kasnijim postepenim pojačavanjem intenziteta i dužine.

Pokušajte da birate aktivnosti koje će ujedno uvećati zadovoljstvo i zabavu. Neka to bude prilika i da budete u društvu sa drugim osobama.

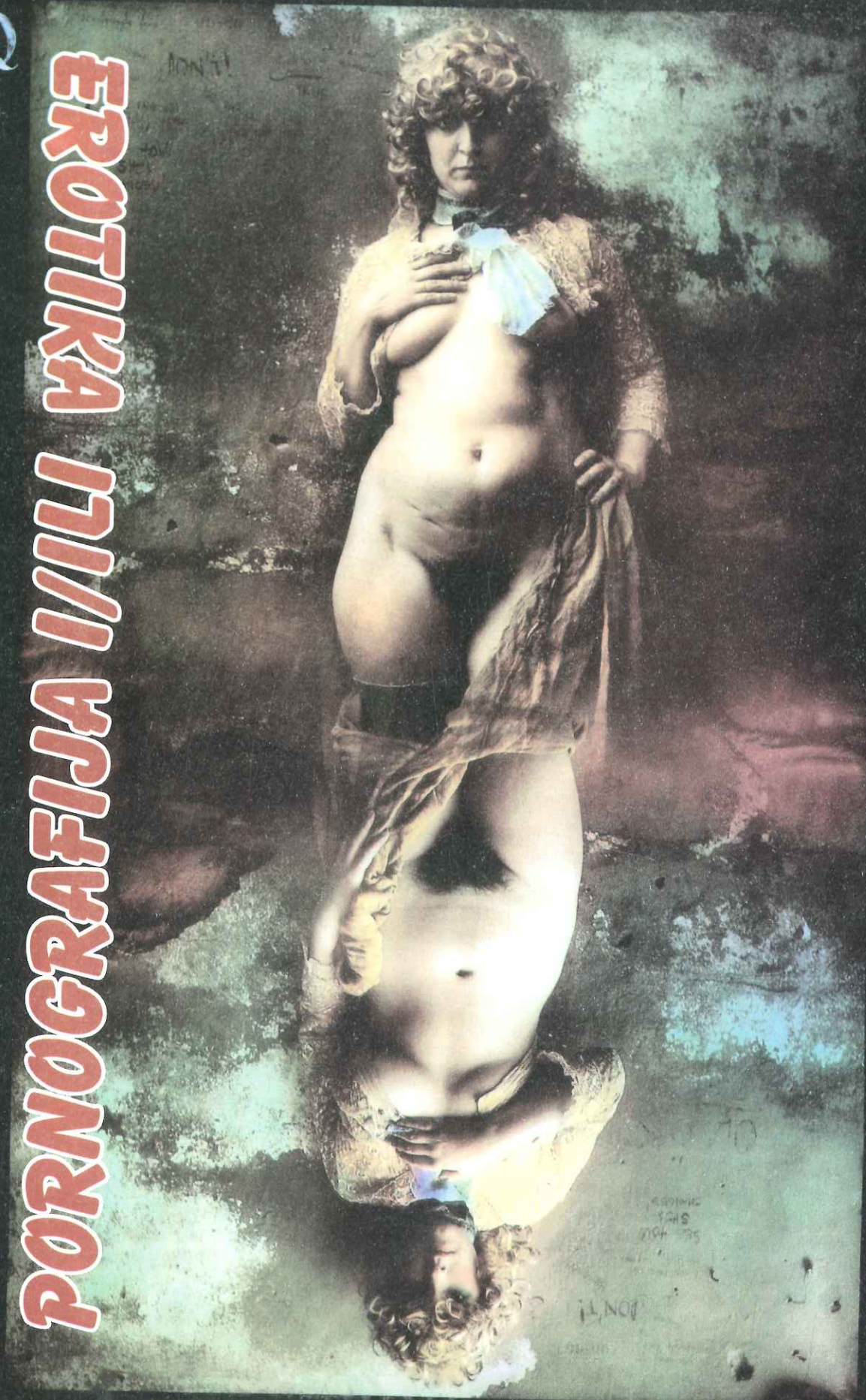
27662
KAL SHREVE'S
LONDON LING
E FASHION SHOWS
CODE 2766.01

WAG

EROTIKA I/ILI PORNOGRAFIJA I/ILI AFLIAGONO

NA
VO
EA

ji, e
zna
ljub
mo
ljub
aln
inja
ju p
pos
éno
stra
ska

ose
ljud
zlog
ero
sam

gra

18

PREMA MNOGIM AUTORIMA KOJI PROUČAVAJU LJUDSKU SEKSUALNOST TERMINI "PORNOGRAFIJA" I "EROTIKA" SU SINONIMI. AKO I POSTOJE NEKE RAZLIKE IZMEĐU OVA DVA POJMA ONE SU KVANTITATIVNE. TO ZNAČI DA JE SVAKA "ŽESTOKA EROTIKA" PORNOGRAFIJA. DRUGI AUTORI ZASTUPAJU DRUGAČIJE STAVOVE. PREMA NJIHOVOM MIŠLJENJU RAZLIKA IZMEĐU DVE POJAVE JE KVALITATIVNA. EROTIKA JE UZVIŠENI EMOCIONALNI SUSRET IZMEĐU DVA BIĆA, A PORNOGRAFIJA JE PRODAVANJE EROTIKE.

Prof. dr. Srbobran
Miljković
neuropsihijatar

Reč erotika je grčkog porekla. Po Vujakliji, eros označava polnu ljubav, a moguća su još neka značenja: veština vođenja ljubavi, nauka o ljubavi, ljubavno pesništvo. Erotika bi se najjednostavnije mogla definisati kao skup osećanja vezanih za polnu ljubav ili sama polna ljubav. S obzirom da je seksualni čin biološka datost, svojstvena i ljudima i životinjama, značajno je istaći da samo ljudi mogu svoju polnu aktivnost načiniti erotskom. Uslov za to je postojanje ljubavi; ako nema ljubavi, nema mogućnosti da seksualni čin preraste u erotski. S druge strane, odsustvo polne ljubavi, kao na primer, platonska ljubav, ne može se označiti kao erotska.

Usvom širem značaju erotika sadrži, osim osećanja koja su vezana za polnu ljubav i specifične ljudske kategorije – estetiku, ljubav i etiku. Iz tog razloga se umetnička dela čiji su atributi "erotika" ili "erotičan" ne mogu nazvati pornografskim jer sadrže samo dimenzije estetskog i etičkog.

Konfuzija u definisanju erotskog i pornografskog potiče od njihove tematske sličnosti: i erots-

ko i pornografsko delo se baziraju, u najvećoj meri, na polnoj ljubavi. Iz prethodne definicije erotike može se zaključiti da se svaki polni odnos između muškarca i žene lišen ljubavi, estetike i etike, ne može nazvati erotskim, jer se ne razlikuju od polnog odnosa u životinjskom svetu.

Pokušaj razgraničenja erotike i pornografije počiva, konačno, na čvrstom kriterijumu – utvrđivanju motiva erotskog, odnosno pornografskog dela. Naime, ukoliko je konkretno delo usmereno na podsticaje i zadovoljenja polnog nagona, jasno je da se radi o čistoj pornografiji. Ukoliko autor ima za cilj prikazivanje ljubavnog odnosa, bez namere da se podstakne pohota, onda je reč o autentičnom erotskom delu.

ŠTA JE PORNOGRAFIJA?

Definicija pornografije najčešće počiva na isključivanju: sve ono što sadrži erotiku, a nije erotika! Naravno, ovakva simplifikacija nije dozvoljena, ukoliko se želi ozbiljniji pristup ovom kompleksnom problemu. Pornografija potiče od dve grčke reči: porne – ludnica, i grafo – pišem. Najčešće se odnosi

na bestidnu, štetnu, razvaratnu literaturu, nepristojni bludni crtež, sliku (Vujaklija). Pornograf bi, sledstveno tome, bio stvaralac bestidnih, skaradnih dela.

Osnovni elemenat pornografskog proizvoda je programiranje provokacije seksualnog nagona na njegovom elementarnom nivou, poziv na seksualno zadovoljenje, radi čega, uostalom, postoji i sam seksualni predmet. Pornografski predmeti se stvaraju, pre svega, za prosečnog konzumenta, sa namerom da se podstakne, ili čak omogući, zadovoljenje polnog nagona.

Prosečni konzument je, dakle, treće lice koje se uvodi u igru. Dok je erotika sadržaj jednog ljubavnog odnosa, dakle jednog objektivnog postojećeg stanja, u pornografiji je treće lice izvan ljubavnog odnosa; ono je posmatrač, svedok, kroz čiju prizmu svesti i polnog nagona tuđi polni odnos dobija karakteristiku pornografskog doživljaja.

RELAKSIRAJUĆA ULOGA PORNOGRAFIJE

Mada zakonodavac najčešće karakteriše pornografiju kao društveno neprihvatljivu i društveno opasnu pojavu, pornografska aktivnost može imati i pozitivnu, relaksirajuću ulogu. Objašnjenje velike raširenosti i popularnosti pornografije počiva upravo na njenoj upotrebnoj vrednosti u smislu "igranja seksa". Naime, srazmerno veliki broj konzumentata pornografskih sadržaja imaju sasvim uredne i srede seksualne i porodične odnose. Korišćenje pornografskih sadržaja ima za cilj prevazilaženje rutine, navike i inercije u dugovremenom ljubavnom ili bračnom odnosu.

DA LI JE PORNOGRAFIJA KRIMINALNA ?

Tretiranje pornografije kao bolesti zadire u problematiku moralnog prosuđivanja, ali nameće potrebu objektivnog naučnog pristupa. S druge strane, neophodno je pornografiju definisati sa kriminološko-sociološkog aspekta, što uključuje određene kategorije polnog morala.

Sa kriminalološko-sociološkog aspekta, pornografija bi se mogla definisati (citat po Lj. Preliću) "kao proizvodnja ili rasturanje predmeta koji svojim provokativnim sadržajima teško vredaju polni moral određenog društva u određenom vremenu, ili kao ponašanje na javnom mestu kojim se teško vredaju osećanja i shvatanja polnog morala u određenom društvu i vremenu. Pritom se misli na moralna shvatanja koja odgovaraju prosečnom članu društva, odnosno najvećem broju članova društva.

Ovakva definicija se značajno razlikuje od pravne definicije pornografije, koja je bazirana na pravnoj odredbi kriminaliteta. Ove odredbe podrazumevaju neminovnu povezanost pornografije i prostitucije, pornografije i organizovanog kriminala, seksualne delinkvencije, nedozvoljene trgovine i šverca.

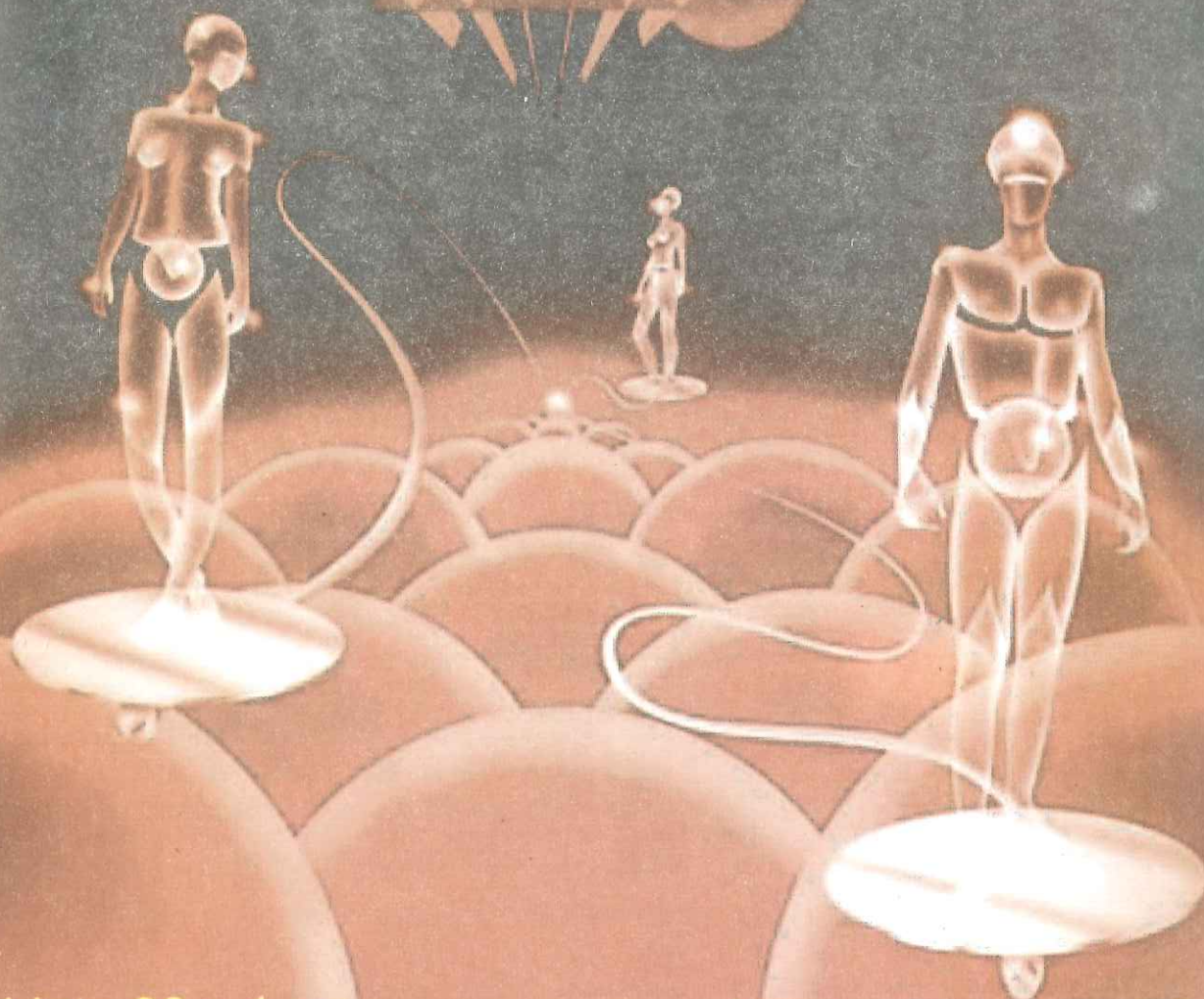
###

Kompleksan odnos erotike i pornografije stoji, dakle, u osnovi psihološkog i sociološkog poimanja ljudskog bića i njegove seksualnosti, ali ima i brojne, pre svega pravne, implikacije.

ALPHAPRES®

DOKSAZOSIN

-Arterijska hipertenzija
- Benigna hiperplazija prostate

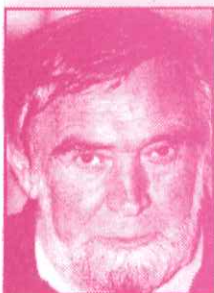
-tablete 30 x 1 mg
-tablete 30 x 2 mg

 ZDRAVLJE
LESKOVAC

LIČNOST

I NEODOLJIVA PRIVLAČNOST GOLOTINJE

O ukusima ne treba raspravljati, kaže latinska poslovice. Mnogi smatraju da se mudra izreka ne odnosi na pornografiju, jer ličnosti koje su joj sklone imaju, očigledno, loš ukus.

Prof. dr Jezdimir
Zdravković,
psihijatar

Prof. dr Petar
Kostić,
psiholog

I ne samo ukus. Rašireno je mišljenje da pornografija ispoljava moć da korumpira savest osobe, a pogotovu "savest mladih", pa se i osobe koje ispoljavaju krajnje liberalne stavove prema ovoj pojavi ili je neumereno upražnjavaju, nalaze u ozbiljnoj opasnosti da se nadju "s one strane realnosti" ili da se, bar, približe njenoj granici. Dosadašnja naučna istraživanja su opovrgla činjenicu da je pornografija psihološki štetna, moralano iskvarena, seksualno perverzna i politički opasna pojava. Ipak, predrasude se brzo stvaraju, a teško gase. Delimično zbog straha zasnovanog na pogrešnim informacijama, a delom zbog instrumentalizacije tog straha u korist društvenih institucija kojima odgovara da predrasude opstaju. Kakav je, zapravo, psihološki profil i kakvo je seksualno ponašanje ličnosti koje ispoljavaju krajnje liberalne stavove o pornografiji?

PORNOFILI I PORNOFOBI

Termini "pornofil" i "pornofob" su naši priručni pojmovi, izmišljeni u cilju lakšeg tumačenja rezultata istraživanja koje je obuhvatilo 1828 ispitanika, čiji je predmet bilo seksualno ponašanje (v. "Psihologija danas", br. 13 i 14). Reč je o mladim, obrazovanim ispitanicima u sredini tridesetih godina života. Kada je reč o njihovoj "ljubavi" ili "strahu" od pornografije, nisu reprezentativni u odnosu na opštu populaciju, ali su osobe sa oformljenim seksualnim identitetom, što je veoma značajno za tumačenje rezultata koje smo dobili putem upitnika "Seksualno ponašanje Jugoslovena" (Kostić P., Zdravković J. 1995). Istraživanja "širog sveta", naime, pokazuju da osobama sa oformljenim seksualnim identitetom, pornografija (osim tem-

poralno u nekim normalnim aspektima!), bitno ne menja seksualnu filozofiju. Pornofile i pornofobe smo "otkrili" na jednostavan način, što je vrлина, ali i potencijalna mana svake statističke metode.

Iz skale seksualnih stavova (Ajzenk, 1972) u upitniku su izdvojene stavke 24 (Volim da gledam pornografiju), 34 (Sviđa mi se da gledam slike golih osoba suprotnog pola), 38 (Nema ničeg lošeg ako se neopaženo posmatra par koji vodi ljubav) i 39 (Trebalo bi dozvoliti slobodno izdavanje pornografske literature). Tako je dobijeno "tvrdo jezgro" nove subskale. Nova subskala (AS=21.496, SD=8.445) na kojoj viši skor znači sklonost ("ljubav"), a niži nesklonost ("strah") od pornografije. Uzorak ispitanika (N=1828) je podeljen na tri grupe. U prvu grupu

spadaju ispitanici čiji je skor na subskali manji od 17 (N=666, ne vole pornografiju), u drugoj grupi su prosečno zainteresovani (N=526), a u trećoj (N=636, vole pornografiju). Prvu grupu nazvali smo, uslovno, pornofobi, a treću (opet krajnje uslovno) pornofili. U analizi su tražene razlike samo između ekstremnih grupa („pornofobi spram pornofila“) pomoću statističkog t-testa, a interpretirali smo samo one razlike između grupa čiji je skor tako veliki, da razlike nisu slučajne. Drugim rečima, razlike između ovih osoba postoje (osim u odgovorima na pitanja iz našeg Upitnika) i u njihovim životima, i njihovom seksualnom ponašanju.

Ovako psihometrijski definisana subskala ima značajne korelate sa 16 stavki, kao što sledi iz tabele 1.

TVRDNJA	SADRŽAJ TVRDNJE	KORELACIJA
2	Seks bez ljubavi je veoma nezadovoljavajući	-.246
3	Mogu da se seksualno uzбудim samo u konformnim uslovima	-.345
6	Masturbiranje (samozadovoljavanje) je štetno po zdravlje	-.341
8	Prijatno se osećam kada dodirujem svoj polni organ	.477
13	Ponekad mi padaju na pamet seksualno-perverzne misli	.451
19	Mogu da se seksualno uzбудim u bilo koje doba dana ili noći	.529
21	Čovek ne bi trebalo da eksperimentiše sa seksom pre braka	-.336
22	Veoma lako se seksualno uzбудim	.556
23	Zgražavam se pri pomisli na seksualne orgije	-.483
24	Volim da gledam pornografiju	.658
29	Mladi treba da upoznaju seks kroz sopstveno iskustvo	.312
30	Verujem da mogu uživati u seksu gde god mi se pruži prilika	.582
32	Samozadovoljavanje nije štetno ako se izvodi na odgovarajući način	.384
33	Ispravno je seksualno zavoditi osobu koja je dovoljno stara da zna šta radi	.368
34	Sviđa mi se da gledam slike golih osoba suprotnog pola	.678
36	Uzbuđuje me zadnjica osoba suprotnog pola	.543
38	Nema ničeg lošeg ako se neopaženo posmatra par koji vodi ljubav	.504
39	Trebalo bi dozvoliti slobodno izdavanje pornografske literature	.598
40	Treba legalizovati prostituciju (legalno otvaranje javnih kuća)	.450
41	Mnogo je nemoralnih emisija na televiziji	-.389
44	Povremene-privremene tajne veze "osvežavaju" odnos sa stalnim partnerom	.258

Ono što ljube pornofili predstav-
lja izvor strahova za pornofobe, ili
nešto izmenjene predstave o normal-
noj i patološkoj seksualnosti

Pornofili su, sudeći po od-
govorima na pitanja, duboko sves-
ni da ljubav nije neohodna karika
za sladostrasni spoj dve osobe. Ni-
je ni čudo kada se lako uzbudju-
ju, vole da se „zabavljaju“ sopstven-
im organom, seks smatraju igrom u
kojoj im, čak i ono što neki smatra-
ju „neljudskim“, nije strano, ne mis-
le, ako su kojom srećom ili nesrećom
oženjeni, da izvan braka ne postoje
„poslastice“, pa makar i u vidu jad-
nih prostitutki, koje država nelegalno
sprečava da legalno prodaju svo-
ju nepotrošivu robu. Fascinirani su,
dalje, zadnjicom osobe suprotnog po-
la, pa, pošto uživaju u igri zavodjen-
ja, pretpostavljamo da kada je reč o
muškim pornofilima, omiljeni način
takve zabave ispoljavaju štipanjem ili
pljeskanjem zadnjeg dela ženskog te-
la. Da li seksualno ponašanje porno-
fila treba smatrati normalnim ili ne-
kim oblikom neadekvatnog seksual-
nog ponašanja, da ne upotrebimo jake
reči koje, po Branku Miljkoviću, ima-
ju snagu da ubiju. Pretpostavlja se da
je zdrava seksualnost motivisana ose-
ćanjem ljubavi (i svega ostalog što
se pod tim pojmom podrazumeva i
ne podrazumeva!) dok je neadekvat-
na (nezdrava!) seksualnost instru-
ment za pražnjenje anksioznosti,
agresivnosti osećanja krivice; zdrava
seksualnost traži erotično zadovoljst-
vo u kontekstu ispoljavanja finih ose-
ćanja, dok je nezdrava motivisana
izvorima koji leže izvan seksualnos-
ti; zdravu seksualnost karakteriše
uravnoteženo „davanje“ i „uziman-
je“, dok neadekvatna nije „balana-
sirana“; zdrava seksualnost je dis-
kriminativna, nezdrava nediskrimi-
tivna; zdrava seksualnost je, na kra-
ju, podstaknuta seksualnim dražima,

nezdrava je kompulsivna, jer je iza-
zivaju i situacije koje ne moraju da
sadrže erotski potencijal. Bez obzi-
ra što stroga linija između dve sek-
sualnosti nije oštra, jer malo je lju-
di koji su oslobođeni anksioznosti
i napetosti, ključni problem se okre-
će oko pojma ljubavi. Teška greška,
kako sa logičkog, tako i empirijsk-
og stanovišta! Ljubav je pojedinač-
na pojava, seks ubikvitarna. Ljubav
pomaže nekim osobama da uživaju
u seksu, drugim osobama sentimen-
talni afrodizijak ove vrste nije preko
potreban. Kada bi reprodukcija, kao
vrhovni princip seksualnosti, za-
visila isključivo od ljubavi dve os-
obe, čovečanstvo bi ubrzo dožive-
lo kataklizmu. Sa aspekta reproduk-
cije, dakle, pornofili su O.K. Ako je
to tačno, onda pornofilska orijentaci-
ja jednostavno kazuje da dosadašnja
stanovišta o zdravoj, nasuprot nez-
dravoj situaciji treba menjati, u smis-
lu da je i nezdrava seksualna orijent-
acija pornofila savršeno zdrava. Seti-
mo se da „savršeno zdrava“ ima em-
pirijsku verifikaciju, jer je istraživan-
je seksualnog ponašanja pokazalo da
su i muškarci, i žene imali više seksu-
alnih, nego ljubavnih partnera.

Pornofili su homofobi

Interesantno je da su korelacije
stavki 34 (Sviđa mi se da gledam
slike golih osoba suprotnog pola) i
35 (Sviđa mi se da gledam slike golih
osoba mog pola), kao i 36 (Uzbuđuje
me zadnjica osoba suprotnog
pola) i 37 (Uzbuđuje me zadnjica
osoba mog pola), blago, statistički
neznačajno negativne. Postoji, dakle,
tendencija da osobe sa snažnom
heteroseksualnom orijentacijom ne
uživaju u golotinji istopolaca. I ne sa-
mo to. Osećaju, čak, i blago gadjenje,
što može ukazivati na pretpostavku
da naginju mogla bi da homofobi-
ji. Ako je pretpostavka tačna, mo-

gla bi da posluži kao empirijski do-
kaz da je homofobija pod znatnim
uticajem biologije, što znatno men-
ja postavke da je odvratnost, odbo-
jnost, mržnja i neprijateljstvo prema
homoseksualnosti izraz konzervativ-
izma i nedemokracije prema ljud-
skim različitostima. Ali, ostavimo
homoseksualnost, problem je se iz
„naučne laboratorije“ preselio u prob-
lem tzv. „ljudskih prava“, što ukazuje
da je reč o političkom pitanju, a a gde
ima politike, tu nema mesta naučnom
istraživanju.

I danju, i noću...

Kada je reč o seksualnosti, por-
nofili se ne smiruju. Danju maštaju o
seksu (v. Tabelu 2), noću ga sanjaju.
Njihova dnevna seksualna sanjaren-
ja su veoma intezivna i eksplicitna.
Većito gladni novih uzbuđenja, san-
jare o uzbuđljivim seksualnim sus-
retima sa novim partnerom ili part-
nerkom. Pošto se lako „pale“, sanjar-
enja im nisu dovoljna, pa ih začinju-
ju masturbacijom, dopunjujući boga-
tu i raznovrsnu maštu pornografskom
literaturom. U većini slučajeva, naši
pornofilski ispitanici nisu u detinjst-
vu kažnjavani zbog masturbacije, pa
nisu opterećeni strahovima „da će im
se osušiti kičma“ ili „izrasti dlake na
dlanovima ruku“ (Neostatak dlaka
na šakama, olakšava, s druge strane,
mogućnost da „ona stvar“ lako klizi.)
Noć ih ne smiruje. Snovi su im bo-
gati eksplicitnim seksualnim sadrž-
ajima sa nepoznatim osobama, ali i
medijskim ličnostima, čime pobijaju
Frojdove pretpostavke o radu sna ko-
ji „prljave“ snove, kao „carski put u
nesvesno“ udaljava zamršenom sim-
bolikom od realnih nesvesnih potre-
ba snevača. Pornofili nisu čitali Froj-
da, niti su se podvrgavali psihoanal-
itičkim seansama, pa i nemaju bilo
kakve obaveze da sanjaju po diktatu
slavnog čoveka.

TABELA 2: DANJU RAZMIŠLJAM O SEKSU (SEKSUALNO MAŠTAM, SANJARIM...)

	... nikada	retko	često	SUMA
pornofobi	299 (47.1%)	263 (41.4%)	73 (11.5%)	635 (100%)
pornofili	138 (27.2%)	223 (44.0%)	146 (28.8%)	507 (100%)
SUMA	437	486	219	1142

Pornofili, međutim, ne prepuštaju sve mašti i snovima, ponešto i rade.

Kada je reč o seksu, pornofili iskazuju zavidnu radnu sposobnost. Kao sladokusci, ne propuštaju da probaju "seksualno predjelo", koje naučnim žargonom nazivamo "predigrom". Pri tome se veoma dugo slave, iskazujući bogatu maštovitost i oralnu izdržljivost. Predigra ih ne umara, pa posle nje nastavljaju sa igrom

koja se u stručnoj terminologiji naziva "koitusom". Zahtevni su u odnosu na pratnera ili partnerku (v. tabelu 3) sa željom da se beskrajna igra ponavlja bar tri do pet puta nedeljno, izazivajući prezir pornofoba koji igru tzv. "besmislenih pokreta" upražnjavaju dva puta u toku sedmice. (Život je ozbiljna stvar, ne treba se iscrpljivati!). Duboko su svesni da je i seks neka vrsta komunikacije u kojoj čovek, bar jedamput u životu, ne treba da pazi šta govori. Zato i koriste sirovi jezik, izbegavajući eufemizme i

nazivajući stvari pravim imenom. Pri tome, usta ne koriste samo za govor. Nisu uhvaćeni u zamku stereotipa misonarske seksualne pozicije, prema kome muškarac mora da bude "na vrhu". Jedan partner ili partnerka nisu u stanju, čak ni u jeku seksualne igre, da u potpunosti zadovolje njihove apetite, pa "surovu stvarnost" zamenjuju maštom o dodatnoj osobi. Ako su članovi svingerskog društva, ne libe se prirodne razmene.

I na kraju, kom tipu ličnosti pripadaju pornofili

(o)
(o)

TABELA 3:

PITANJE: AKO BI VAM PARTNER BIO NA RASPOLAGANJU, KOLIKO BISTE ČESTO VODILI LJUBAV

ODGOVOR NA PITANJE:	pornofobi	pornofili	SUMA
nikada ili jednom mesečno	15 (65.2%)	8 (4.8%)	23
dva-tri puta mesečno	26 (68.4%)	12 (31.6%)	38
jednom nedeljno	46 (69.7%)	20 (30.3%)	66
dva puta nedeljno	74 (60.7%)	48 (39.3%)	122
tri do pet puta nedeljno	93 (44.3%)	117 (55.7%)	210
svaki dan	90 (39.5%)	138 (60.5%)	228
SUMA	344	343	687

Oslanjajući se na Ajzenkovu teoriju ličnosti, pretpostavili smo da su pornofili pretežno ekstraverti, nasuprot pornofobima koji bi iskazivali introvertne karakteristike ličnosti, udružene sa izrazitom emocionalnom labilnošću (neuroticizam). Pretpostavka je zasnovana na empirijskim činjenicama koje pokazuju da ekstraverti, zahvaljujući svojstvima svog nervnog sistema, teško uče seksualne strahove a lako oblike seksualnog ponašanja koji se obično nazivaju antisocijalnim (psihopatskim) ponašanjem. Informacije o štetnosti pornografije su, s druge strane, u toj meri raširene da bi najveći broj populacije trebalo da iskazuje odbojnost (anksioznost) prema pornografskoj literaturi. Nije tako! Ispostavilo se da jedna trećina naših ispitanika iskazuje odbojnost (anksioznost) pre-

ma pornografiji, druga trećina je niti voli, niti ne voli (nema anksioznosti), dok treća trećina uživa u pornografiji. Pokazalo se da su ispitanici koje smo uslovno nazvali pornofilima, pretežno obrazovani, druželjivi, radoznali i nereligiozni muškarci, osobe sa snažnijom konstitucijom, lošiji djaci (pokazuju slabiji uspeh iz matematike i maternjeg jezika), skloni višeputnim ženidbama, skloni duvanu, alkoholu i zloupotrebi droga, neskloni razvijanju seksualnih strahova, ali se ne uzdržavaju od ispoljavanja agresije, često nepoverljivi i sumnjičavi i, češće od pornofoba, imaju posla sa psihijatrima i psiholozima. Kada je reč o seksualnom ponašanju, pokazalo se da pornofili imali u proseku dva puta veći broj seksualnih partnera od pornofoba, u poslednjoj godini bar jednog više, a takodje su, ako su u braku, najman-

je jedamput prevarili svog bračnog partnera. Ispoljavaju, dakle, sve odlike ekstravertovanih tipova ličnosti, često udruženih sa visokom dozom neuroticizma. Naši rezultati pokazuju, dalje, da i žene ispitanice u pogledu seksualnog ponašanja ispoljavaju dominantne crte ekstravertovanih. Ipak, prosečno, u manjem broju u odnosu na muškarce, pripadaju društvu pornofila (v. tabelu 4). Pitanje je zašto? Možda zbog biologije, što je razumnija pretpostavka a, delimično, i zbog kulturnog pritiska.

Rezultati sa našim ispitanicima su takvi kakvi jesu. I sa logičke, i sa empirijske tačke gledišta, bilo bi pogrešno da čitalac zaključi da su sve ekstravertovane osobe pornofili, a introvertovane pornofobi. Pornografska literatura predstavlja, tehnički rečeno, samo jednu draž koja će razbuditi nisku kortikalnu budnost ekstraver-

TABELA 4: ODNOS POLA ISPITANIKA U GRUPAMA SPRAM PORNOGRAFIJE

	pornofobi	pornofili	SUMA
MUŠKARCI	133 (33.9%)	259 (66.1%)	392
ŽENE	505 (57.1%)	379 (42.9%)	884
SUMA	638	638	1276

tovanih ličnosti. U kojoj meri, zavisi od biološkog "make up-a" određene osobe, ali i od mnoštva okolin-skih faktora, u najširem smilu te reči. Na primer, pogledajmo savremene trendove masovne kulture (muzika

i film), savremene mode i industrije reklame! Nije li pornofilija orijentacija savremene civilizacije? Pornofili ne upravljaju u potpunosti svojim ponašanjem, uključujući i seksualno ponašanje, često ponašanje up-

ravlja njihovim ličnostima. Ali, ostavimo temu o kojoj smo raspravljali i neizbežno pitanje: "Volite li pornografiju?". Autori teksta vam postavljaju estetskije pitanje: "Volite li Brama?"

PORNOGRAFIJA

kao sudbina

Jovica STOJANOVIĆ,
antropolog

Pornografiju je nemoguće zabraniti niti eventualno iskoreniti jer ona sama sebe dozvoljava. Izvire nepresušno iz psihoseksualnog trijasa koji sačinjavaju poligamnost ljudske prirode, prirode seksualnosti i nagona radoznalosti izraženog tzv. voajerskim sindromom.

Poligamna priroda ljudske seksualnosti

Veliki moralisti i osnivači religija su se, ne slučajno, za seksualni život masa veoma mnogo interesovali. Mudar pogled je nalagao da su nagoni sila koja se ne može potcenjivati, niti ukinuti, i na nju se mora najozbiljnije računati. Zato su doumili kako da iznađu što efikasnije kontrole seksualnog nagona, pribavljajući sugestivnu religijsku legitimnost zabranama, koja će omogućiti da se efikasnije zauzda moguć društveno-deintegrativni potencijal seksa. Među religijama, kršćanstvo je ipak napravilo najveću pometnju, jer od seksa je načinilo greh po sebi i njegova dogmatika je i samu percepciju pornografskih sadržaja proglasila dovoljnim izumom, i ne malim grehom, i sablažnjivim gestom. Nezavisno od sve religijske hajke na seks i pornografiju koju združeno sprovode i religija i građansko pravo, njima ostaje opor ukus uzaludnosti, jer magnetizam privlačnosti pornografije ne jenjava, ona je u modernom do-

bu znatna privredna grana, baš kao i prostitucija. Ovako sistematična i organizovana hajka na pornografiju, ne samo što pojačava kod ljudi sindrom zabranjenog voća, podstiče inatljivi pobunjenički um, već je i neuspešna, zato što donkihotski tvrdoglavo neće da uoči činjenice koje lako gaze i pomištavaju moralističke mitove. Šta to, zapravo, gorljivi zabranjivači pornografije ne vide ili neće da shvataju?

Senzori, moralisti i revolucionarni samožvanci zaslišanog seksualnog zdravlja naroda neće da uoče prirodni seksualiteta predisponirane ko-rene interesovanja za pornografiju i njenu neodoljivu izazovnost za čitaoce i gledaoce. Prirodni temelj zanimanja za pornografiju sačinjen je od poligamne naravi ljudske seksualnosti, moralnog slepila seksualnog nagona i voajerskog sindroma, koji je normalna pojava, ukoliko nije jedini vid seksualnog života. Ovaj psihoseksualni trijas u potpunosti objašnjava psihodinamiku želje da se pornografija čita, gleda ili sluša, da se uvek obnavlja želja za njom i iznova se

revitalizuje seksualnopornografska mašta. Svaki porno-strip ili film je možda sličan kao jaje jajetu, iako i tu ima podžanrova, ali su u njemu uvek neki drugi junaci (modeli), drugi muškarci i žene. Ta činjenica zadovoljava čovekovu seksualnu poligamnost koja je prirodna, bioseksualno i emotivno je funkcionalna. Gvozdena monogamna fiksacija bi bila veoma opasna i po život pojedinca, i po opstanak vrste. Čovek je širih seksualno-umotivnih kapaciteta, ne što izgleda i Vrhovni Um Prirode je tu činjenicu blagoslovio kao normalnu, u ime održanja života, izvan ispraznog uskogrudog moralizma. Naime, ako bi čovek bio biće bez ostataka usmereno samo na jednog partnera, bez potencijala za još nekog, i taj se partner pokaže disfunkcionalnim ili umre, tada bismo imali vrlo malo mogućnosti za unapređenje ljudske vrste, a seksualnost velikog dela sveta bila bi rapidno dovedena u pitanje, sa svim posledicama koje odatle slede. Prema tome, kad neko gleda pornografske sadržaje on, pored ostalog, vežba i održava svoju polig-

amnost kao potencijal, iako u svemu može i da zadovoljava baš seksualno-poligamna maštanja. Mnogo ljudi, izvan pornografskih proizvoda, dok vodi ljubav sa svojim partner(k)om, zamišlja da je s nekim drugim, što je seksualnostimulativna činjenica koju su verifikovala empirijska seksološka istraživanja Mastersa i Džonsonove. Valja imati u vidu da je apsolutna većina brakova sklopljena iz interesa a ne iz ljubavi, što su pravnici odavno shvatili, definišući brak kao zakonom kodifikovanu monogamnu prostituciju. Žene, premda su sklone seksualnoj manipulaciji i prevalentnoj udaji iz računa ili interesa (što potvrđuje njihov rodni sindrom kurve), u proseku, češće, umesto svog muža zamišljaju nekog drugog muškarca, koji je, po njihovoj meri, poželjniji.

Moralno slepilo seksualnog nagona

Moralno slepilo seksualnog nagona je, takođe, prirodna činjenica, i tu nije reč ni o kakvoj moralnoj insanitnosti, već o nečemu što služi opstanku života, jer priroda stalno bdi nad ognjištem života da ga bezumlje "moralnosti" ne ugasi. Valja imati u vidu da se ljudska vrsta u mračnoj prošlosti dalekih eona množila urodom, a priroda je takvu mogućnost dozvolila u ime održanja vrste. Kasnije, nastupa prva i najstabilnija zabrana sveta (tabu incesta). Kad pornografski sadržaji sa incestuoznim seksom tako snažno privlače pažnju, tada se može prepoznati da čovek samo svesno kontroliše takve svoje želje, ali ne i da ih nema. To što je realizacija nekih želja zabranjena ubeđuje baš u to da su želje tu, vrebaju, jer da im čovek nije sklon po prirodi, zakonske zabrane bile bi besmislene. Međutim, kako je veliki britanski antropolog Dž. Dž. Frejzer govorio, "ono što priroda brani, zakoni ne moraju da zabranjuju", ali, dodali bismo, ono što priroda dozvoljava, zakonima uvek može da umakne i njihova moć nad takvim silama je ograničena. Primera radi, rodoskvrni fantazmi su u čoveku često prisutni, a izmišljeni i režirani pornosadržaji se ne mogu optuživati da

ih stvaraju ili pomažu. Oni, pre, pomažu njihovo izživljavanje u mašti, u gledanju, čitanju ili slušanju; tako se čovek čisti od ovih afekata i želja, što je već katarzično dejstvo pornografije na ekstremne pulsacije seksualnosti, koje se kose sa zakonskim normativima. Kao što je čovek somatoformno biće i ima moć konverzije intrapsihičkih sukoba u simptome, tako ima i moć da ga artifičijelni sadržaji poput pornografskih, zadovolje, oslobode viška opasnih seksualnih tenzija, ili ih učine podnošljivim. Pornografija, dakle, u ovom moralno vrlo skliskom terenu, čoveku omogućuje kompenzaciju i, tako, sprečava moralnu dekompenzaciju u nekom kapitalnom prestupu. Kad su se pojavila dela Restifa de la Bretona ("Gospodin Nikola") naišla su na veliki odziv kod čitalačke publike, a ovaj čuveni francuski pisac je zanimljiv, najpre, po tome što su njegove knjige pune incestuoznog seksa. Posle njegovih dela u Francuskoj su hroničari zabeležili mnogo manje priča o rodoskvrnim prestupima, no pre njegove proze. Uzgred, otkako je u Danskoj dozvoljena pornografija, seksualno-krivična dela silovanja i incesta su takođe bitno smanjena. Naravno, ovo se ne odnosi samo na neposredni incest, već i na sve rodbinske i druge moguće seksualne veze koje kultura svojim Kodeksom strogo zabranjuje. Nešto slično je i sa zločinom, kojeg u pornografiji ima, kao u romanima Markiza de Sada. Dok je svoju prozu, na koju se reagovalo cerebralno, Markiz de Sad temeljio u gaženju tabua ubistva, dotle je njegov literarni sabrat Restif de la Breton probijao najstariji tabu incesta. Njihove ekstremne proze zadovoljavale su maštu i ekstremne seksualno-sadističke i prestupničke prisilne pulsije čitalaca, ali su ovi pisci svojim delima i oslobađali potisnutu silu, jer su je maestralno transponovali u prozni žanr. Činjenica da su se njihova dela pomno i veoma mnogo čitala, kao što je slučaj i danas, dovoljno je rečita i njoj je svaki komentar suvišan. Stvarni junaci ova dva pisca su, jezikom Frojdove topike rečeno, sile mračnog carstva čovekovog

Ida, čemu se pornografija i obraća, za razliku od moralnosti i emocionalne senzibilitnosti erotike koja je u granicama Ega. Tu je i bitna, diferencijalna razlika između erotike i pornografije; obe za temelj imaju seksualni nagon, ali se razlikuju u njegovoj obradi. Pornografija ga prezentuje u sirovom vidu, sa svom dinamikom kompulzivnosti i "beskrupuloznosti", dok ga erotika moralno i estetski oplemenjuje, kulturno obrađuje i zavija ga u emocionalnu dramaturgiju koja insistira i protežira emotivno vezivanje, a ne samo puko seksualno spajanje. Erotsko delo prikazuje sintezu ljubavnog i seksualnog života, obuhvatajući celokupnu čovekovu ličnost; obuhvatnost erotike je njen operacionalni definijens koji je razlikuje od pornografije koja parcijalizuje (seks) i ne bavi se skalom osećanja koja seks i ljubav podrazumevaju, od patnje do zadovoljstva u C-mdu. Sa stanovišta poligamnosti i seksualnog vida, erotika je monogamna, kao što je to i ljubav; vremenski, njeni objekti su trajnije oročeni, ona je, dalje, seksualnomoralno sa oba otvorena i videća oka, za razliku od lake zamenljivosti u pornografiji, u kojoj je moralni vid ili zatomljen (slep), ili je daltonista.

Voajerski sindrom

Poslednji deo trijasa interesovan ja za pornografiju kao što je voajerski sindrom, takođe, spada u neporecive činjenice koje je praksa seksoloških istraživanja aksiomatski overila. Voajerski sindrom, manje-više, imaju svi ljudi, jer "mračni predmet želja" neodoljivo mami da bude viđen, kao i sve ono što uz njega ide. Jednostavno rečeno, ljudi vole da gledaju druge, da vide kako to drugi rade. Tu želju ne treba ishitreno osuđivati, jer ona po sebi nešto bitno ima da kaže, pa i da optuži takozvani javni moral i građanske doktrine "seksualno-vaspitačkih vrlina". S obzirom na to da su najveće predrasude, strahovi i zabrane vezani baš za seks i da su iracionalno, ali i manipulativno sračunato učenjem naturani, kao što su mnoga pitanja seksualnosti besmisleno tabuizovana i mitologizovana, sasvim je razložno da postoji pobuna protiv

devijantnog vaspitavanja koje je adekvatnije nazvati nasilnom dresur-om. Voajerski sindrom je odgovor na zabrane, tabue, pogrešna uslovljavanja i informacije. On je mnogo više kulturno predisponiran, ali ima žile i u samoj sili seksualnosti i poligamnosti kao njenoj specifičnosti. Možda voajerizam ispravlja i pogrešno shvaćenu, Frojdovim rečnikom, primarnu scenu, ali bih pre rekao da on instinktivno i samoisceljujuće ispravlja pogrešne informacije o seksu i kao takav je koristan, deluje doslovno autoterapeutski, pod uslovom da nije jedini vid seksualnog života i zadovoljstva. Pornografija, naprosto, pretpostavlja voajera, on je njen definisani potrošač. Osim što voajerstvo može biti i želja da se seksualna mašta proširi, a to se nikako ne može osuditi, ono, u posmatranju kako to drugi rade, ispravlja naše greške. Primera radi, muškarci su opterećeni veličinom svog polnog organa i u pornografiji mogu videti da gigantske razmere ovog dela tela nisu neophodne za uspešan seksualni živ-

pleksa i moralističkih inhibicija. Tako partneri, kao i inače drugi voajeri, oslobađaju sebe od stečenih, naučenih strahova, oslobađaju se umišljenih kompleksa neke telesne neadekvatnosti i drugog balasta kojim ih je "vaspitanje" opteretilo i unesrećilo. Konačno, porno-voajerizam je i prinudno jedini vid seksualnog života nekih populacija, kao zatvorenika na Zapadu, gde su u totalnim institucijama mogu prikazivati porno sadržaji, ili muškaraca i žena različitih vrsta invaliditeta. Oni su silom prilika, ili nesrećnih okolnosti, u poziciji da se seksualno zadovoljavaju optički, autoerotski, maštanjem i onanijom, ali i to je nekakav vid zadovoljstva, za razliku od apsolutno nikakvog, koji može da gura samo u psihosomatske poremećaje, depresiju i očaj.

Jedna od stalnih optužbi koja se upućuje na adresu pornografije, naročito od doba neuspele takozvane seksualne revolucije, dolazi iz redova feministkinja, posebno onih radikalne orijentacije. S obzirom na

Ljubav su izmislile žene i podmetnule je muškarcima koji trajnije i dublje vole, a san žena je da muškarce svojim izumom uprave na sebe. Univerzalna priča o princu na belom konju je priča o ženskom sindomu prostitutke, jer princ je interesan za žene, prestižan, a može biti i lep kao Kvazimodo, i mlad kao Metuzalem

ot, niti za zadovoljavanje žene. Žene mogu biti čak i zadovoljne što su njihovi muškarci voajeri-pornografi, jer gledanjem drugih žena u filmovima zadovoljavaju svoju poligamnost, što je prevencija promiskuitetnosti, te ih varaju gledanjem, ali ne i stvarnim seksualnim činjenjem. S druge strane, potencijal porno-voajerizma psihijatri na Zapadu već poodavno koriste kao uspešno pomoćno sredstvo u rešavanju nekih seksualnih problema parova. Naime, oni partnerima s razlogom savetuju zajedničko gledanje porno filmora, kako bi maštom obogatili svoj seksualni život, stekli više slobode i samopouzdanja u ponašanju u krevetu, oslobodili se nekih iracionalnih strahova, kom-

to da je ovaj tip feministkinja ne samo za emancipaciju žena, već i za njihovu dominaciju, čime se mapa polne politike ne bi izmenila, one u svoje polno-manipulativno-političke svrhe stalno ističu da je u pornografiji žena ponižena i svedena na objekt. Ako je već o tome reč, činjenica je da se pornografija bavi objektima, i u njoj je ništa manje ponižen, na objekt sveden i muškarac. On je još i više ponižen nego žena u pornografiji, jer s obzirom na pornografsku sliku filma, muškarac je parcijalizovan; uglavnom je u prvom planu njegov polni organ koji mora da bude stalno u erekciji, što zahteva mnogo energije i koncentracije. Žena je u pornografiji najčešće prika-

zana u svojoj svojoj telesnosti i s toga stanovišta je manje ponižena od penis-parcijalizacije muškarca. Međutim, nije feministkinje moderna porno-indrustrija konsternirala samim svodenjem žene na seksualni objekt. U pitanju je nešto drugo, što feminističke floskule o jednakosti ruši u vodu i što poplava pornografije danas, s obzirom na dostupnost, pokazuje kao bitno o ženskoj prirodi i naravi ženske seksualnosti. Činjenica o kojoj je reč, a koja mnoge feminističke argumente ravna sa zemljom, je prisutnost sindroma kurve kod žena, što je, inače, zdrava promisao Uma Prirode koji je krojio ženski seksualitet. Sindrom kurve je oznaka funkcionalne fleksibilnosti ženske seksualnosti i nije pojam iz rečnika morala. Naime, pornografija jasno kao dan pokazuje da je žena seksualno prijemčiva za bilo kakvog i kog muškarca (svakog može da primi) što sladunjave i patetično-lcemerne ženske priče o ljubavi ozbiljno dovodi u pitanje ili do kraja ruši. (Ljubav su izmislile žene i podmetnule je muškarcima koji trajnije i dublje vole, a san žena je da muškarce svojim izumom uprave na sebe. Univerzalna priča o princu na belom konju je priča o ženskom sindomu prostitutke, jer princ je interesan za žene, prestižan, a može biti i lep kao Kvazimodo, i mlad kao Metuzalem). Za rase, politička, verska i druga ubeđenja, kao i za godine muškarca, žena je po prirodi slepa, a kultura muškog zaštitničkog sindroma joj je dala u ruke privilegiju da postavlja uslove, i to vrlo agresivno i iracionalno. Istorija ratova i brakova je nedvosmisleno potvrdila da žena može seksualno da se sparuje s bilo kim, uglavnom s pobednicima i materijalno dobrostojećim muškarcima, što je san svake žene. Pornografija je, audio-vizuelno, tu stvarnost seksualnosti žene očigledno posvedočila. Feministkinje ne žele da muškarci uoče ovu vrlo važnu činjenicu, jer bi to nivo njihovog zaštitništva značajno smanjilo, što je gubitak za žene.

S druge strane, rečita je i činjenica da žene manje gledaju pornografiju od muškaraca, ali nije istina da je

one s takvom indignacijom odbijaju, kako vole da pokazuju. Žene samo prilagođeno reaguju, s obzirom na očekivanja vaspitanja koje im je kulturom utisnuto, i koje je, ma kako da je problematično, na njihovoj strani, a više na štetu muškarca. Pošto pornografija prikazuje seks bez naročitih uvodnih emocionalnih peripetija i povišene dramaturgije ritualizovanog ponašanja, kao što je udvaranje, upravo je to ono što žene odbija od pornografije, a ne same sekvence seksualnog čina. Kad se seks prikazuje u kontekstu neke ljubavne drame, tada žene nemaju ništa protiv njega, nije im odvratno za gledanje, jer je tu prikazan kao njihovo moćno sredstvo vezivanja muškarca za sebe. Za ženu je bitno da kroz ritual muškog udvaranja one imaju prostor za postavljanje uslova i manipulaciju, za procenjivanje dobiti koje mogu od muškarca da ostvare, putem seksualnog obećavanja i spajanja. Baš zato, žene s histeričnim oduševljenjem reaguju na takozvane ljubavne drame i sapunske "ljubavne" storije, jer tamo mogu "neograničeno" dugo da lažu, manipulišu i osećaju se nadmoćno nad muškarcem. Pornografija baca seks u lice, ona je optički udar na ženske manipulativne sposobnosti i gotovo da ih kastrira, pošto se čini da je muškarac dominantan i uzima ženu bez "romantične" uvertire u kojoj ga je ona psihološki obradila i, eventualno, trajno vezala za sebe. Pornografija ne pribavlja ženi ni iluziju o moći da trajno veže muškarca za sebe, ni da mašta o tome, jer tu se seks, jednostavno, troši odmah, bez patetičnih, romantično obojenih uvertira. U toj seksualnoj akrobatici, muškarac i žena su gotovo slučajni partneri, i ništa ne obećava stalnu vezu, što je ženi prešna potreba i želja. Stalna priča o ženskom dubokom proživljavanju seksa, o neophodnosti dugog uvoda da se žena opusti i adaptira, po pravilu, spada u strategiju ženske manipulacije, koju pornografski udar tela na telo raspršuje i svu priču čini plitkom i neosnovanom. Naime, pornografija grubo potvrđuje prozaičnost ženskih igara moći i besprizorno otkriva da je za ženu seks u prvom redu sredstvo, što njen moral-

itet čini odioznom.

Zanimljivo je, što je opšte mesto u pornografiji, kako žena reaguje dok izvodi felacio na muškarcu, ili ga oralno stimuliše. Ona, a i glumica je žena od krvi i mesa, stalno opsesivno gleda u muškarca, posmatra i trudi se da pročita njegovi facialnu ekspresiju užitka i uzbuđenja koje mu pruža. Dakle, nije usredsređena na njegov polni organ, čiji je stepen erekcije prava mera uzbuđenja (čvrstina se oseća i pod rukama, i među nepsima), već je zaokupljena reakcijom mišića muškog lica i audio dokazima muškog uzbuđenja (uzdasi, ili propratne reči koje potvrđuju da se muškarac oseća kao na sedmom nebu. I ovde se potvrđuje da žene padaju na muške priče i uzdahe). Pornografija potvrđuje i to da su žene fascinirane muškim udom, da su gotovo njegov rob, o čemu je jedini otvoreno govorio austrijski filosof Oto Vajninger u "Polu i karakteru". To što pornografija nedvosmisleno otkriva takvu činjenicu, žene ne oduševljava, bez obzira da li su feministički orijentisane ili ne. To, sve skupa, pokazuje da su žene jednako zainteresovane za seks i da im je do njega jednako stalo, kao i muškarcima, samo što one nemaju kulturnu dozvolu da transparentno izraze takvo priznanje. Sa stanovišta ženske stalne preokupacije manipulacijom muškarcima, takvo priznanje nije ni isplativo, jer je već kulturom stvorena stupidna predstava da muškarci, navodno, žene seksualno iskorišćavaju, što ženama, svakako, ide na ruku. I tu devijantnu sliku stvorili su seksualno sporni muškarci kod kojih je još uvek radio zaštitnički sindrom prema ženama, i to, čak, preterano! Pornografija pokazuje da je priča o muškom seksualnom iskorišćavanju žena besmislena i samo može da unesrećuje oba pola.

Iz samog gledanja pornografije, što žene čine ili u ženskom društvu, ili same, žene mogu da nauče ponešto od seksualne tehnike, akrobatike i strpljenja. Mnogim ženama su takva znanja neophodna, da bi uz sebe zadržale svoje seksualne partnere. U muškom prisustvu, žene izbegavaju

da gledaju pornografske sadržaje, najpre, zbog svog prirodnog narcizma da ih muškarci ne porede sa glumicama iz filma koje su, po pravilu, izuzetno lepe, atraktivne i seksualno vešte. Zanimljivo je da zoofilne filmove, u kojima žene seksualno opšte sa psima i drugim domaćim životinjama, zajedno ne žele da gledaju ni muškarci, ni žene. Žene, zato što muškarci mogu da im prebace čemu su sve sklone i još kakvom uživanju. Muškarci to ne vole, jer mogu lako uvideti da su, naročito psi, mnogo izdržljiviji ljubavnici, ali malo njih zna činjenicu da je to zbog naravi anatomije refleksa psećeg seksa. Dok se ženka psa, kuja, ne "zadovolji", ona vaginalnim sfinkterom čvrsto drži u sebi ud mužjaka, koji, uzgred, ima i dve kosti, što mu olakšava erekciju i čini je dugotrajnijom. Psi spadaju, pored medveda, u izdržljivije seksualne dugoprugaše, kako je eksperimentalno pokazao Džon Sparks u "Divljem seksu", a pre njega Brem u svom glasovitom "Životu životinja".

Zagriženi moralisti pornografiji zdušno prebacuju da ona opstruira ljubav, da vređa ljudsku osećajnost i da protežira životinjsku seksualnost. To je, sve skupa, apsolutno netačno, i to po svakoj tački ovakve idio-patski sročene optužnice na adresu pornografije. Pornografija, po prirodi stvari, ne može da uništi niti unizi ljubav, ako nje zaista ima u tako velelepnoj količini, kako hoće da se veruje. Ako je ljubav tako velika i jaka, pornografija se nje ne može dohvatiti da je okrnji. Ljubav je, inače, jedna od najvarijabilnijih veličina na ovom svetu, jako nestabilna i malo je ima, ali za to nije odgovorna pornografija, već slabo izgrađena kultura emocionalnosti (niska emocionalna inteligencija) koja manje gradi stabilna pozitivna osećanja, a više je zainteresovana za manipulaciju njima. Pornografiju niko ne natura silom, niko nije prinuđen da je "troši" pa je, prema tome, ona u jednoj priči o ljubavi koja je odavno na pola koplja, sasvim nevina. Da tužitelji pornografije znaju išta relevantno o prirodi ljudske seksualnosti, oni bi imali u

vidu činjenicu da je jedino čovek seksualno aktivan u svim dobima godine i svog života. Životinje su seksualno aktivne samo u doba parenja, dakle, u precizno određenim intervalima. Kad bi životinje pisale knjige o svojoj seksualnosti, one bi imale razloga da nekog ekscenog pripadnika svoje vrste optuže kako je opsednut seksom kao čovek. Pornografija ne vređa ljubav, ona samo, eventualno, dolazi posle nje, na njeno opelo, kad je ljubav već umrla.

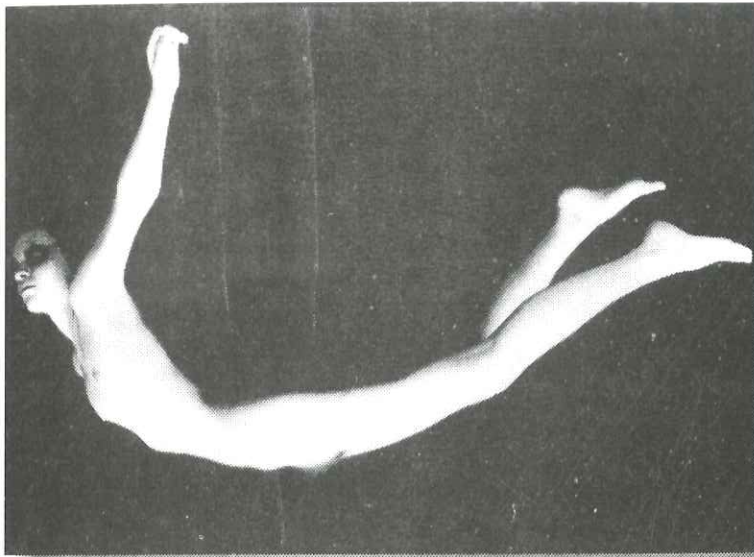
S razlogom je veliki etolog Konrad Lorenz uputio primedbu pornografiji, tvrdeći da ona pasivizira, jer se posmatra, umesto da čovek radi isto ono što vidi u porno-filmu. Međutim, žalosno je da je emocionalno ledeno doba već nastupilo, da je potrošačka era zapravo projekt opšte pasivizacije čoveka kroz trošenje. Poslednjih decenija, porno-sadržaji se čak i više troše, jer je kampanja zastrašivanja AIDS-om dobila sve prerogative prinuđivanja čoveka da odustane od seksa, iako se licemerno stalno govori s ciljem da se zaštitimo od smrtonosne bolesti. Opšti promiskuitet i instant-seks su uništili dramaturgiju stvaranja intime, bliskosti, a tada nastupa pornografija kao akrobatska simulacija i seksa, i ljubavi, i kakave-takve, jadne, bliskosti. Dakle, emotivna i seksualna dezintegracija čoveka nije posledica poplave pornografije, već opšteg duha vremena, pogrešnih predstava, stavova, strahova, želja za moći i imanjem i mnogo čega drugog. Čudno je da sve više cveta internet-seks, zabava iz mašine, svet je opsednut igricama, i to vrlo agresivnim, destruktivnim. U takvim programima, nešto što liči na pornografiju ne postoji. Moderne kompjuterske igrice, kojima su naročito mladi opsednuti, su prepune nasilja i one jedino razvijaju osećanja mržnje, neprijateljstva, ubilački nagon, što se sve, pod određenim uslovima, može upotrebiti u nekrofilne i imperijalne političke svrhe. U svemu tome pornografije nema, jer seks se teže upotrebljava za indoktrinaciju mržnjom. Dok s nekim seksualno opštine, pa bilo kako to mehanički radili, sigurno ga ne mrzite, jer vam pribavl-

ja uživanje. Virtuelno nasilje može da se pretvori u konkretnu agresiju, virtuelni seks ne može, iako on udaljava od stvarnog objekta želja. Ipak, čak i tako, dok preko ekrana vodimo ljubav sa osobom s druge strane planete, svakako joj ne pretimo kako ćemo je ubiti, istranžirati i tome slično. Agresivan rečnik pobuđuje mehanizme odbrane (kontraagresija) on blokira seksualnu zonu, dakle, ne stimuliše seksualno uzbuđenje. Uzgred, u mnogim porno filmovima vođenje telesne ljubavi prikazano je sa mnogo više nežnosti i senzibiliteta, no u sijasetu ljubavnih drama, gde seksualna igra više podseća na beskrupulozni juriš tela na telo, što deluje vrlo nasilnički.

Najzad, valja imati u vidu da su ishitrene optužbe pornografije za njen svakovrsno loš uticaj posledica nasleđenih moralnih i seksualnih skotoma, velike greške u pristupu seksu, koja je učinjena i pod uticajem religije, i pod uticajem građanskog morala, koji je sklon svim zlima. Zagovornici zabrane pornografije tvrde i to da ona uništava moral svojih potrošača, pa ih čak zavodi na prestupničko i kriminalno ponašanje. Na ovakvim moralističkim mitologemama krojeni su zakonski paragrafi u nekim zemljama, što znači da su otpori i predrasude prema seksu neposredno konstruisale aktivne i izvršne zakonske uredbe. Konzervativni duhovi su brzo došli u sukob sa onim nešto fleksibilnijim, razumnijim i demokratskim. Spor je, kao u Americi, došao do samog Kongresa, što govori o veličini njegove ozbiljnosti. Kongres je izdao nalog da se sprovede obuhvatno i temeljno istraživanje o realnim dometima i kvalitetu uticaja pornografije, i to je učinjeno 1986. godine. Na kraju dugotrajnog i zamašnog projekta, objavljen je iscrpan izveštaj o stvarnom uticaju pornografije, pa je deo tog teksta objavila i Nemačka, pod naslovom "Izveštaj o pornografiji".

Ovo empirijsko istraživanje je decidno pokazalo da pornografija ne deluje štetno na čitaoce i gledaoce, što je vodilo logičnom zaključku da

moralni stavovi ne stoje ni u kakvom statistički relevantnom odnosu prema samoj recepciji pornografije. Razložno je bilo očekivati ovakve rezultate, jer osnove seksualnog morala i seksualnih znanja, ali i zabluda, izgrađuju se mnogo ranije no što počinje stalnije interesovanje za pornografiju. S druge strane, pornografski sadržaji su pretežno bez moralne boje, tačnije, moralno su neutralni i nisu onakvi kakvim moralizatori žele da ih vide. Oni u pornografske sadržaje, a priori, učitavaju negativne vrednosti. Pomenuti izveštaj tvrdi i to da pornografija ne može da se smatra krivcem za kriminalno ponašanje, ne više no što za to mogu biti krivi filmovi kriminalističkog žanra, koji čak pribavljaju gratifikaciju negativnom junaku, koji postaje uzor i figura za identifikaciju. U "Izveštaju o pornografiji" se kaže "da je otkriveno da kriminalno ponašanje korelira sa strukturom porodice, njenom psihopatologijom i ona stvara predispozicije za asocijalno i otvoreno antisocijalno, agresivno ponašanje". U spisku faktora pobrojanih kao uticajnih na nepoželjno ponašanje, pornografije nigde nema! U pomenutom "Izveštaju" može se pročitati i zanimljiv podatak da pornografija podstiče seksualnu motivaciju, što se smatra pozitivnim u vremenu kada je impotencija dobila razmere gotovo pandemične pojave. Naravno, ovaj uticaj, po mišljenju izveštača, ne treba precenjivati jer istraživanje je pokazalo da dolazi i do zasićenja pornografijom i za nju se tada gubi interesovanje. Tako je jedno konkretno, terensko i stručno vođeno istraživanje anuliralo osnovanost moralističkih optužbi pornografije. Oni koji hoće da nas po svaku cenu odbrane od pornografije, u osnovi, žele da nas odbrane od seksa i od života. A to je već zločin kakav ne može da prejudicira ni najmorbidnije zamišljen pornografski sadržaj, bez obzira da li je film ili knjiga. Prema tome, prepustite se pornografskoj mašti, jer ona je osnov svih maštarijuma, iznikla je iz sile seksa koja se ne može ugušiti bez poricanja samog čoveka. **Ko nije pornofilan ili laže, ili je nekrofilan!**

Tono Stano

Bojan Jovanović,
etnolog

Sagledano u širem smislu, erotsko je energija koja teži međusobnom približavanju i polnom spajanju dva bića. Govorom, odevanjem, pogledom, pokretom i dodirima, ona isijava kao poruka kroz koju pojedinac, izražavajući sebe, teži da uspostavi i komunikaciju sa drugim. Međutim, osim sublimnih izraza, erotsko je povremeno probijalo svoje uobičajene, svakodnevicom utvrđene, profane forme da bi se u okviru obreda ispoljilo u svom neposrednom i ogoljenom vidu. Prvobitno misterijsko značenje orgija vezano je isključivo za njihov primarni, obredni kontekst. Uz igru i vino, seksualno uživanje je imalo za cilj da pojača osećanje svetosti u prazničnom izmirenju prirodnih i polnih suprotnosti. U mističkoj ekstazi, orgijastički eros doprinosio je iskoraku iz ove i učešću u onoj drugoj stvarnosti, u kojoj je seksualni doživljaj dobijao povišeni smisao spajanja sa božanskim. Orgijastički rituali postojali su u različitim vidovima u mnogim kulturama, a značenje razvratu dobili su tek nakon hrišćanske kritike ovakvih paganskih svečanosti.

ti. Sa rasmusnim erotskim prizorima, ali bez nekadašnjeg podrazumevanog obrednog konteksta, suočavamo se danas u fenomenu pornografije. U

TANATOIDNOST

odnosu na diskretnost erotike, pornografija prelazi granice pristojnosti da bi udovoljila voajerskoj potrebi "besprekornog građanina" za opscenim, sablasnim sadržajima golog erosa izraženog krupnim planovima polnih organa i ranovrsnim mogućnostima seksualne manipulacije. Limitirani stereotipom, pornografski prizori se potvrđuju samo obiljem istovetnih sadržaja i nagomilavanjem telesnog, do prezasićenja.

Uskraćivanje duha

Bestidno prikazivanje osamostaljene i ogoljene seksualnosti, u pisanoj ili vizuelno-zvučnoj verziji, postaje osnova novog kulta raspaljivanja erotske mašte i uživanja u prizorima neposredne seksualnosti. Od seksualnosti kao erotskog cilja, načinjena je posebna porno-funkcija, koja je uspostavila način na koji se oslobođeni seks prikazuje, prvenstveno u svetlu izdvojene i osamostaljene aktivnosti genitalija. Raskidanjem veza sa erosom, oslobođeni i industrijalizovani seks poleteo je na okrilacnom falusu i ponudio potencijalnom korisni-

ku čitavu paletu audio-vizuelnih porno sadržaja. Ono što je zainteresovani konzument u svojim najslobodnijim maštarijama mogao samo da sluti, pokazalo se kao realnost koja je težila uvek da pruži više i da iskorači dalje. Međutim, neoplemenjeno ljubavlju i neprožeto duhom, erotsko se u pornografiji zatvara u telesnost genitalija. Pornografija uskraćuje mogućnost erosu da se vine do duha, jer mu pred prvom preprekom pruža nagradu za odustajanje. Svodenjem erotskih simbola na genitalni znak, čovek od subjekta postaje objektni kontejner za porno sadržaje. Napunjena tim sadržajima, njegova iluzija sopstvene seksualne aktualizacije iskazuje se kao ogoljena erotika koja će, kao takva, dobiti svoj ishod u novom paganizmu pornografske mitologije. Posledica prenatravanog pornografisanog erosa je stvaranje

zavisnosti od pornografskih sadržaja, koji od prvobitnog stimulansa postaju i svojevrsan erotski supstitut. Među brojnim pornofilima, posebno se ističu oni sa sklonošću ka neobičnom, abnormalnom seksualnom činu ili objektu. Njihovo zadovoljstvo u porno prizorima sadizma, mazohizma, egzhibicionizma, pedofilije, nekrofilije, zoofilije, iskazuje se latentnim parafilničnim simptomom i stalnom glađu za sadržajima vezanim za raznovrsne seksualne poremećaje i devijacije. I upravo u tom trenutku, neumerena pornofilnska glad prerasta u pornomansko ludilo i zavisnost od porno sadržaja. Pornografija kao seksualni stimulans je svojevrsan audio-vizuelni afrodisijak koji sa učestalom upotrebom, poput svake droge, stvara zavisnost i pojedinca čini sve nesigurnijim i nemoćnijim. Zavisnost od pornografije, poput alkoholizma i narkomanije, samo ukazuje na dublje poremećaje frustriranog pojedinca. Ona je maska koja skriva dublje poremećaje ličnosti, koje sklonošću ka porno sadržajima i sticanjem zavisnosti od nje ukazuju na te svoje probleme. Bez uporišta u

Psihologija danas 18/02

vagenitalnom, ogoljeni eros postaje sam sebi svrha koja se, u težnji da se utemelji na sebi, iskazuje u svom negativitetu kao antropološko zlo. Njegov izlazak iz Pandorine kutije započeo je svodenjem erotskog na seksualno i težnjom da se skarednim sadržajima ne samo provocira, probudi i stimuliše erotska žudnja, već da se pornografsko preobilje ponudi kao simulacija i supstitut samog erotskog zadovoljstva. Međutim, raskidajući vezu sa dušom, telo se udaljava od mogućnosti spoznaje upravo njene erotske važnosti. Pornografija isteruje dušu iz tela, koje se, opsednuto sobom, demonizuje i u svom genitalnom preobilju postaje pokazatelj duševne praznine i duhovne oskudnosti. Seksualno se u pornografiji oslobađa transcendirajuće moći erosa, koji se svodi na genitalno i manipulaciju polnim organima.

erotskog života. Potisnut iz duhovnog ozračja, eros je osenčen i zatamnjen sve dužom tanatoidnom senkom, koja je pokazatelj njegovog venućeg stanja. Posledica prenaplašenog seksa je smanjivanje erotskog naboja, hlađenje odnosa između suprotnih polova i pojačano seksualno interesovanje za istopolne seksualne veze. Neumerena seksualnost pornografije steže omču oko erosa koji vene u senci tanatosa. Industrija porno zabave oličava zloduh našeg vremena. Obezličeni i obezljudei pornografski sadržaji, dostupni najširem krugu potencijalnih konzumenata, radikalizuju i sažimaju dominantne teme današnje tiražne štampe i televizijskih programa: seks i agresiju. Ukidanjem viših duhovnih mogućnosti, eros će svoje primarno značenje iskazati upravo kroz dijametralnu suprotnost. Budući da eros i tanatos nisu međusobno odvojene

uspostavljanja narušene ravnoteže erosa. Ogoljavanje erosa i njegovo prelaženje u suprotnost, iskazuje se po nemuštoj logici samog ritma smrti kao pornofilskog zadovoljstva u ubijanju drugog. U agresivnim porno sadržajima, bestidno ogoljeni eros pokazuje spremnost da nanese bol, i u bolu drugog pronade zadovoljstvo. Kako su grubost i agresija u funkciji izazivanja što jačeg efekta, potreba za drastičnim i šokantnim porno sadržajima brzo je dobila i svoj pravi tržišni odgovor. Smrt kao granica iskušenja lako je predena, pa je u snaf filmovima tanatoidnost porno sadržaja ogoljena do stvarne smrti jednog od aktera seksualnih scena. Inscenirani orgazam nije finale male, već sastavni deo prizora ubijanja kao realnosti stvarne – velike smrti. Ubijanje seksualnog partnera u trenutku orgazma, primer je arhetipa bogomoljke sa preokrenutim seksualnim znakom. Orgazam koji se završava smrću da bi skrenuo pažnju na sebe i povećao svoju pornografsku atraktivnost je očajnički krik obezdušenog tela. Takva smrt je ujedno i smrt pornografije kojom se stavlja tačka na dotadašnju avanturu koja je od samog početka osenčena smrću. Smrt, koja je oduvek bila blizu pornografije, samo se obiljem gole seksualnosti potiskivala do granice na kojoj je telo otvarajući ponor prizvalo samoponištenje kao neminovnu posledicu svog životnog i duševnog vakuuma.

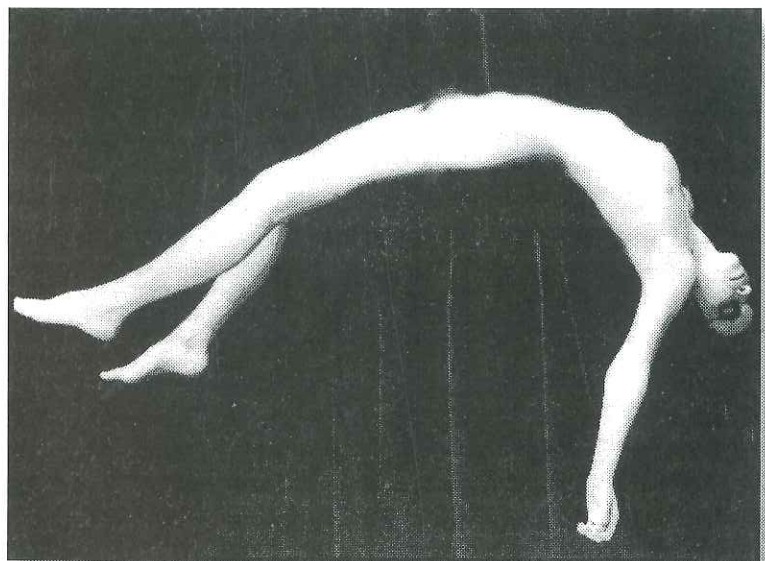
VIRTUELNOG EROSA

Kada se seks mehanizuje, postavljeni i obezduhovljeni eros se pretvara u svoju suprotnost. Prirodno usmeren ka duhovnom, eros se u pornografskoj avanturi blokira, preusmerava i tanatizuje. Posledica potpune seksualizacije, odnosno genitalizacije erosa je tanatizacija samog seksa. Osujećeni duh erotskog postaje pervertirana demonska sila koja se osamostaljuje i ovladava ljudskim dušama.

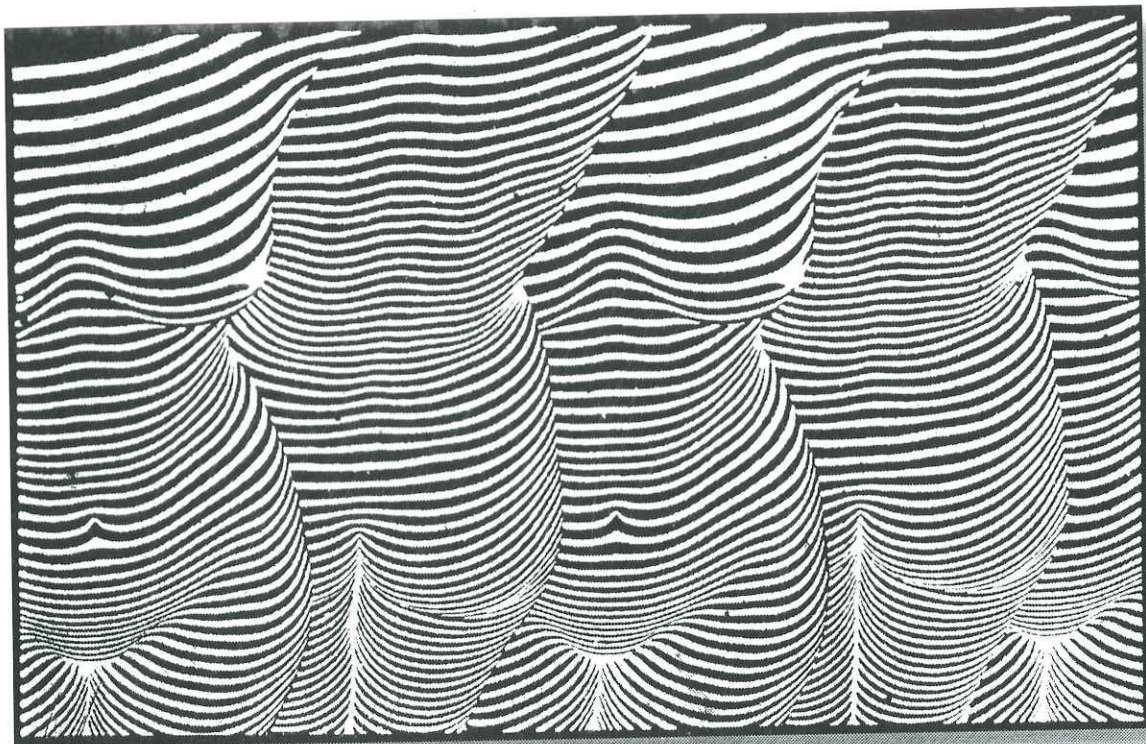
i nezavisne sile, već u simbiotičkoj korelaciji, duboko međusobno uslovljene i vezane za osnov jedinstvenog postojanja, povlačenjem i potiskivanjem erotskog, neminovno, dolazi do izražaja tanatos. Posledica prelaženja granice seksualnog je hibrid tanatosa sa ciljem ponovog

Survavanje tela

Pod geslom samoemancipacije potisnute i nedovoljno neaktualizovane seksualnosti, erotsko, redukovano na genitalno, uslovljava da se polna požuda i brzo nagonsko spajanje, kao izraz slobodne promiskuitetske strasnosti, pretpostavi duhovnom erotskom doživljaju. Za razliku od duhovne aure erotskog koja uzdiže, pornografija otvara bezdan površnog telesnog survavanja. Težnja da se eros prikaže u bljesku seksualnog, je povećavanje tame (ispod) samih genitalija. Pornografsko preobilje seksualnog, prerastajući u opsesiju, suši emocionalne sokove

Tono Stano

NEDOUMICE

ILI

ZA

I PROTIV

PORNOGRAFIJE

Profesor dr Ratko Božović je jedan od najuglednijih naših kulturologa. Bio je dugogodišnji šef Katedre za novinarstvo i političku sociologiju na Fakultetu političkih nauka u Beogradu. Njegova najpoznatija dela su: *Kultura slobodnog vremena*, *Metamorfoza igre*, *Iskušenja slobodnog vremena*, *Nedoumice oko kulture*, *Lavirinti kulture*, *Pod znakom pitanja*, *Kroz crveno*, *Kultura*, *Noćna mora*, *Izveštaj iz ludnice*, *Razbijeno ogledalo*, *Putovanje u noć*, *Nulta tačka*, *Sedmorica iz Stradije*, *Uzaludna knjiga*, *Bez maske*, *Sedmo nebo*, *Dnevnik 2000*, *Dominacija i otpor*. Da su kojim slučajem zabeležena sva njegova kazivanja u javnom životu – bio bi to golem opus. Gotovo da nema nijedne važne teme iz domena kulture prema kojoj se profesor Božović nije kritički odredio. To je i razlog što vodimo i ovaj razgovor.

Reč je o pornografiji. U kakvom su odnosu seksualnost i pornografija? Često se mešaju pojmovi, pa se ne pravi razlika između seksualnosti i erotizma. Kako da odredimo tu razliku?

U savremenoj anomičnoj civilizaciji, seksualnost je dobila nova oblička krize, a pornografija je jedna od pojava očitovanja te krize. Temelj krize je kriza samog čoveka i njegove celovitosti. Seksualnost je doživela drastičnu degradaciju. Do posustalosti seksualnosti nije došlo samo zbog hegemonije muškarca i *falusoidne kulture* u kojoj je žena «objekt želja», nego stoga što je doveden u pitanje sam smisao čovekovog postojanja. Dejvid Herbert Lorens piše da pornografija uništava lepotu obrednosti nastajanja ljubavne veze i skrnavi emocionalnost. Zato se i pitao da li pornografija podstiče seksualno osećanje i došao do zaključka da ona nastoji da unizi i degradira seks, da ga uprlja. Lorens je, s razlogom, najviše osporava zbog toga što je «neposredan podsticaj za masturbaciju». Pornografija nije ništa do surogat kulture, trijumf mehaničke seksualnosti i poraz prirodnosti. Ona je, nasuprot spontanoj međuzavisnosti i punoći intersubjektivnosti, demanti prirodnog života i spontanog ljudskog dodira. Uspon pornografskog sveta temelji se na seksualnoj frustriranosti i osujećenosti uzajamnosti i subjektiviteta u kojem je čovek čoveku sve više objekt za manipulaciju. U istinskoj uzajamnosti čovek bi čoveku morao da bude subjekt. Osnov «potrošačke pornografije» je *posmatranje* i *pasivnost*. Po tome je ona represija seksualnosti. Suštinski, u njoj nije degradirana samo žena, kako se o tome stereotipno razmišlja, već su degradirani pornografski partneri. Degradirani su svi! Ne samo muškarci i žene kao «partneri», već svi koji se u to kolo uhvate. Svakako da se pravi razlika između seksualnosti i erotizma, tim pre što ta različitost nije zanemarljiva. Možda je Oktavio Pas napravio najkoncizniju razliku između ova dva poj-

ma tvrdnjom da je seksualnost bezlična, a erotizam osoben. I dok je seksualnost zarobljena kulturnim obrascima i civilizacijskim navikama, erotizam brani individualna čovekova svojstva od bezličnosti seksualnosti. Žorž Bataj je uverljivo dokazivao da je erotizam «potvrđivanje života, čak i u smrti». On ne govori slučajno o erotizmu tela i erotizmu srca, ali i o smrtnosti života. Sve to, ipak, ne znači da pravim veliku razliku između seksualnosti i erotizma.

Pretvaranjem seksualnog partnera isključivo u seksualni objekt, koji je lišen spontane uzajamnosti, smatra se da je muškarac taj koji diktira ostvareni odnos, što je već sada u najmanju ruku za diskusiju – pornografija dovodi u pitanje i seksualni identitet, i identitet psihičkog života čoveka. Zbog pornografske, kobajagi, otvorenosti i neposrednosti, stvara se navika koja je daleko od istinskog i spontanog susreta. Slabašni su argumenti o tome da pornografska formacija jeste žestok udar na uvrežene predrasude u sferi seksualnosti. Pornografija ne može biti ni put, ni sredstvo u razgolićavanju predrasuda koje su vekovima opterećivale oblast erotizma. To što se u komunikaciji s pornografijom možda stvara iluzija o osvajanju malih sloboda i samoizbora, nije ništa drugo nego oblik samoprevare, koja je daleko i od radosti osećanja, istine otkrivanja i neponovljivog doživljaja ljubavi. Kao što male slobode ne mogu biti zamena za celokupnost slobode, ni trenutak kakvog – takvog zadovoljstva ne može nadoknaditi dosadu egzistencije. Zato, pornografija, više od bilo čega drugog, «uspostavlja» prazninu, otupelost i patologiju. Iz nje se ne izlazi promenjen i nadahnut već, ponajčešće, sa blokiranom energijom, frustracijom koja može završiti u agresivnosti.

Kako gledate na karakter komunikacije još neodraslih i nezrelih sa pornografijom? O tome se malo pisalo, a još manje istraživalo, bar u našoj sredini. Ima li u takvoj komunikaciji nekih specifičnosti?

I pored toga što je u stvaralačkom smislu sterilna, pornografiju ne bi trebalo potcenjivati kao mogućnost da izazove emocionalnu reakciju, naročito kad su deca u pitanju. Tu se ne misli na pedofilnu pornografiju, gde

se kupljena deca na svetskom tržištu roblja zloupotrebljavaju u pornografskoj «radnji», što je civilizacijska i moralna sablazan, nego na komunikaciju sa pornografskim sadržajima. U mnogim istraživanjima, dečje reakcije definisane su kao *negativne, emocionalne participacije*. Nedovoljno i neadekvatno suočena sa stvarnošću, deca, naročito u adolescentnom dobu, pokušavaju bar posredno, preko pornografije, da se domognu iskustva, koja su u malograđanskoj porodici zabranjena. Zato će adolescent za pornografiju, kao privid i surogat vrednosti, vezati emocije, fantazme i osećanja. Iako u istraživanjima nije lako prepoznatljiva veza između maloletničke delinkvencije i uticaja pornografskih sadržaja, gotovo da je sigurno da su nepoželjne posledice neizbežne. Time što je logika nagona izmeštena iz prirodnog toka, oskrnavljena je njegova simbolička i afektivna vrednost. Često se preteruje kad se tvrdi da pornografija nema takvu moć da može uticati na unutrašnji svet neodraslih. Pri tom se ponekad zaboravlja da dolazi do neusaglašenosti između onoga što deca misle da su videla i onoga što je vidljivo za odrasle. Zato, učestalo gledanje porno filmova, koji ne odgovaraju ni emocionalnom, ni intelektualnom iskustvu deteta, može ugroziti zdrav njegov osećajni razvoj. Dovoljno je da se takav fim doživi kao prestup u odnosu na neslobodne načine odobrenog ponašanja, pa da se nepoželjni uticaji pojačavaju. Još više se promašuje tvrdnjom da pornografija može da ugrozi zdrav osećajni covekov razvoj. Tako i nastaje neodmerena moralizatorska kuknjava, koja danas deluje kao dosadna, po sto puta kazivana priča.

U kakvom su odnosu pornografija i umetnost? I tu je prisutno mnogo i teorijskih, i neteorijskih nesporazuma. Šta mislite o tim odnosima i mogućim nesporazumima?

Nesporazumi na relaciji umetnost – pornografija dolaze, izgleda, najčešće kada se opsednutost seksualnošću smatra, a priori, pornografskom. U stvari, umetnost i pornografija suštinski su suprotstavljene. Teško ih je shvatati kao odnos teze i antiteze, jer je pornografija prekratka da bi mogla da se uspostavlja naspram umetnosti. Umetnost je najslobodniji vid bivstvovanja ili nije umetnost, a pornografija, po definiciji, ostaje u mrežama privida slobode i simulacije vrednosti. U pravu su teoretičari koji tvrde da suštinski nije odgovoreno na pitanje – da li je pornografska umetnost uopšte umetnost. Ovo pitanje je zaokupilo pažnju Suzan Zontag, u delu «Stilovi radikalne volje». Tamo čitamo: »Građu pornografskih knjiga koje slove kao književnost čini upravo jedna od ekstremnih formi ljudske svijesti. Nedvojbeno, mnogi bi se složili da seksualno opsjednuta svijest može, u principu, ući u književnost kao umjetnička forma. Književnost o pohoti? Zašto ne? No tada ti ljudi obično dodaju privjesak toj suglasnosti koji je efektno poništava. Oni zahtijevaju da autor posjeduje pristojni «razmak» od svojih opsesija da bi one mogle važiti kao književnost». Tu se već lako složiti sa Suzan Zontag da je u pitanju «čista hipokrizija». Problem je,

međutim, pornografski kič i šund. Pornografska imaginacija, sa psihološkog stanovišta, najčešće ne ide dalje od naturalističkog striptiza i agresivne očiglednosti. Njeni protagonisti hoće da šokiraju, da zagolicaju maštu. Njenu plitkost prati stereotipni obrazac komunikacije. Nagota i seks na sceni i na ekranu moraju se smatrati pornografijom, ako ne vode do totaliteta ljudskog bića, ako degradiraju čovekovu intimu. S razlogom je rečeno za reditelja porno filma da je podvodač jer nagost, kao javni čin, u pozorištu i na filmu, svodi na sredstvo za pridobijanje publike. Na taj način, on se prilagođava mehanizmima profita i bezličnosti tržišta. Njegovo nastojanje da svoje delo svede na meru tržišne vrednosti, na učinak sa spoljnom i praktičnom svrhom, lišava takvo delo, sa reputacijom robe na tržištu, estetske moći i autentične recepcije. Glumci, koji su pristali da svoje nago telo svedu na robu za tržište, makar u tome osećali pervezno uživanje i narcističku opuštenost, ostaju daleko od slobodne subjektivnosti i spontanosti zadovoljstava. Budući da su takvi glumci pretvoreni u puke objekte tržišne manipulacije, teško je i zamisliti da mogu slobodno realizovati svoje uloge a da se ne suoče sa blokadama i inhibicijama. Za to poljski avangardni pozorišni umetnik Ježi Grotovski obrazlaže da je fenomen «nago pozorište» odavno prisutan kao «trgovina dražima» i ljudskom intimom. Grotovski je, svakako, u pravu kad tvrdi da nagota i seks nisu istiniti, jer se u njima imitira čovekova prirodnost. A to što glumac svim raspoloživim sredstvima, od gesta i mimike, do celog svog tela i duha, otkriva svoju ličnost da bi usamljenog pojedinca, koji egzistira u čvrsto organizovanom i hladnom svetu, suočio sa samim sobom, kako bi prepoznao svoju individualnost, očekivana je komunikacija sa umetničkim činom. To, već, nije slučaj sa pornografijom, koja je podvrgnuta isključivo svrhama izvan dela i tržišnom nadmetanju. U neprekidnom naporu da postigne sveopštu poželjnost i utilitarni rezon, estetska kultura sa pornografskom trivijalizacijom i prekomerno doziranom obmanom, osuđena je na samosakaćenje i gubljenje svoje stvaralačke autonomije. Sve je to moguće kad kultura egzistira kao nusprodukt merkantilizma i kad ljudi postaju robovi proizvođačke etike. Karel Tajge, sa dobrim razlozima, ukazuje na to kako je komercijalizacija umetničkog života, u stvari, degradirala umetničko delo na robu, kritičare na reklamne agente, a umetnike na najamne radnike. Ukus koji se stvara proračunato i konfekcijski prvi je korak do utilitarne koncepcije kulture u kojoj je uvek obezbeđeno mesto za izveštačeni i agresivni svet pornografije.

Kako možemo prepoznati pornografiju?

Kako prepoznati pornografiju? To je pitanje staro koliko i svest o pornografiji. Odista, nije problem u prepoznavanju pornografije tamo gde su prisutna njena «čista» stanja – gde je ona lepljiva, neumerena i agresivna. Kad se ona «probija» do polivalentnosti umetnosti i kad se pojavljuje kao granična vrednost, kad se realizuje na granici

između vrednosti i pseudovrednosti, nije je jednostavno raspoznati. Sve postaje komplikovanije kad se u igru uključi i tržište sa serijskom proizvodnjom, sa reklamom kao duhovnim kolonizatorom i sa nagoveštajima eksploatacije ljudskih očekivanja, želja i potreba. Čoveku je izgleda dosadno bivstvovati pod «pritiskom» preozbiljnog života i nespornih vrednosti. Prisustvom pornografije stvara se, sme li se reći, svojevrsan kontrapunkt ravnodušnosti i običnosti malograđanskog života. Ipak, zreo i kultivisan čovek, na primer, prihvata pornografiju sa smeškom, sa distance. Ovidije je rekao: »Vidim i hvalim što je bolje, a biram gore«. Problematičan je čovekov izbor u kome se ne prepoznaje pornografija kao pseudovrednost. U ekspanziji pornografije u planetarnim razmerama, trebalo bi videti krizu ljudskog dodira, spontanosti i prirodosti ljudskog komuniciranja. Na ovakav zaključak mogu nas navesti istraživanja Masters – Džonson. Oni tvrde da oko pedeset odsto brakova (kod drugih autora ovaj procenat se penje na čak na sedamdeset i pet odsto) u SAD imaju seksualne teškoće. Neuroze i seksualne frustracije u velikoj se meri pospešuju i obrascem kulture u kojoj je pornografski uticaj veoma uočljiv. A pornografiju je teško dovesti u vezu sa izvornošću erotike, ako ni zbog čega drugog, a ono zbog toga što je pornografija, u stvari, «falsifikat osećanja» Štaviše, erotiku bi trebalo zaštititi od pornografske nekrofilne truleži, koja fermentira i umrtvljuje osećanja i maštu. Stalno erotiziranje mašte, preko gomile pornografskih slika uskraćuje čoveku da se skoncentriše na erotizam. Tako, erotsko doživljavanje postaje sve više razblaženo i gotovo ravnodušno. Iz pornografije se lako prelazi u sadizam. Posle toga, da malo preteramo, putevi pakla širom su otvoreni.

Ipak, čini li Vam se da ima preterivanja u potpunoj negaciji pornografije?

Uopštavanja o pornografiji kao opakoj bolesti koju bi trebalo hitno sprečiti ili lečiti u namanju ruku su navivna, da ne kažem i koju težu reč. Zato je u pravu Suzan Zontag, koja je gotovo ismejava podele za i protiv pornografije. Meni zaista najviše smetaju rigidni moralisti i tradicionalisti – čistunci koji ne uspevaju da vide i prepoznaju zabavljački, neobavezni, ironični i ludički karakter pornografije. Trebalo bi pouzdano izučiti vrednosti pornografije kao slobodne i neobavezne igre. Tu bi se više naučnih disciplina moglo naći na okupu. U nas tojanjima cenzurisane svesti, posebno mesto pripada stražarima morala – cenzorima, koji često uobražavaju da nekoga štite i spasavaju od pornografije. Sigurno je, međutim, da administrativne zabrane nisu najbolji način za zaštitu društva od «destruktivnog» uticaja pornografije. Poznato je da je najčešći razlog spaljivanja knjiga u istoriji bio zaštita javnog morala. Tako su uništene Konfučijeve *Analitike* (Odabrana dela), a Platon je smatrao da bi *Odiseju* najpre valjalo očistiti, pa tek onda predati mladom čitaocu. Duh netolerancije nikako da usahne. Neprekidno se javlja dominantna dilema: kako ustanoviti društvene standarde i kritičku misao, kako prisustvom vrednosti smanjiti prizemnu pornografsku interakciju i siromaštvo pornografske imaginacije.

Razgovor vodila:
Nada Radović

KO TO U NAMA SANJA NAŠE SNOVE, REMETEĆI NAM MIRAN SAN

(Pokušaj tumačenja i primene Jungovih koncepcija individualnog nesvesnog)

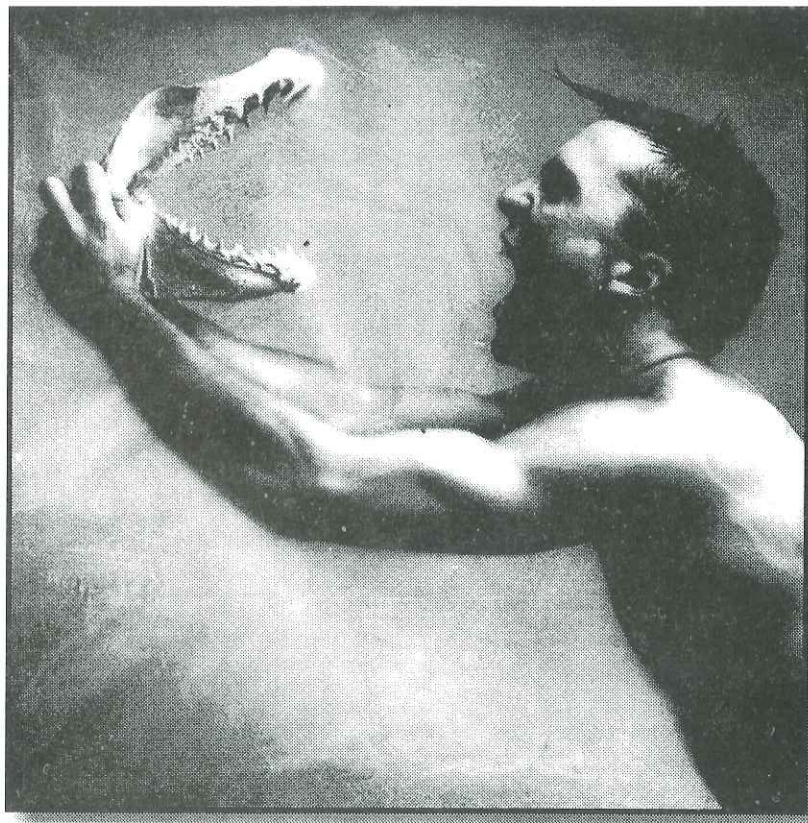

Mr. Aleksandar
Manojlović,
psiholog

Pojavljujući se u snovima, nesvesni psihički sadržaji mogu da remete nečiji mir, ali čiji? Ako im je glavni protivnik bio svesni deo ličnosti, onda remete njegov mir. Ako celovitosti našeg bića odgovara da čujemo i razumemo poruku naših nesvesnih ili nedovoljno svesnih slojeva, i da je poslušamo, onda naše nesvesno ili podsvesno ne remeti naš totalitet. Naprotiv! On teži da ga sačuva ili reintegriše.

Izvorni, pojmovi u ovom eseju su neki osnovni konceptualni konstrukti Jungove (K.G. Jung) analitičke psihologije.

Mnogi značajni autori se slažu u tome da je čovekovo nesvesno biće, odnos samog pojedinca i društva prema faktorima psiholoških nesvesnih procesa i stanja, jedan od glavnih uzroka otuđenja ličnosti. Tek početkom dvadesetog veka, nauka pokazuje ozbiljniji interes za razmatranje

problema čovekovih snova. U početku je to interesovanje bilo uže vezano za snove neurotičara, a potom i za snove duševnih bolesnika, da bi se u novije vreme takvo interesovanje usmerilo na fiziološke aspekte spavanja i snove. Interesantan je subjektivni (ne subjektivistički), duhovni aspekt čovekovih snova, simbola, tj., poruka

koje snovi upućuju pojedincu.

Još u starom Egiptu verovalo se da snovi mogu da predkažu budućnost. U primitivnijim ljudskim zajednicama i danas postoji takvo verovanje. Interesantno je da i obrazovaniji deo savremene urbane populacije prilično veruje u predskazivačke moći pojedinih snova. S dru-

ge strane, mnogi umetnici, pesnici, pronalazači, pa i naučnici izveštavaju da su im se baš u snu javila spasonosna rešenja. Nije mali broj onih koji su ustajali, budili se u takvim trenucima i zapisivali, odnosno opredmećivali dobijene informacije u snu. Druga je stvar da li su ideje koje su se javile u snovima izdržale kritiku budnog stanja, to jest da li su mogle da budu realizovane u svom izvornom obliku. Neke sigurno nisu, a neke verovatno i jesu. U savremenom urbanizovanom društvu, punom objektivnih i duhovnih promena (na primer, vrednosti i vrednosnih orijentacija), tanka granica između klasične i svakodnevnne psihopatologije gotovo da iščezava. Ipak, ostalo je jedno ozbiljno ograničenje koje je umanjivalo korist od razumevanja funkcije sna za ljudska bića i za ljudsku kulturu uopšte. Reč je o principu kauzaliteta. Ovom principu bi se morao dodati još jedan koristan princip: finalitet. Naime, moguće je da čovekov san nema samo svoj uzrok, kao događaj u prošlosti, već i svoj cilj, kao mogući događaj u budućnosti. I sam je Frojd, donekle, uvažavao taj princip, tvrdeći da je jedna od osnovnih funkcija sna zaštita snevačevog spavanja. Ali, pitanje je, da li je takva zaštita samo zaštita spavanja, ali ne i snevača! Ne može se poreći da samo pojedinac koji ima jasne buduće ciljeve, može da bude dovoljno integrisana ličnost. I za takvu tezu postoji izreka među običnim svakodnevnim ljudima kada kažu za nekoga koje okrenut samo ka prošlosti da je taj kao "mrtvac na odsustvu". Veština je odrediti sebi ciljeve koji su realni, a time podsticajni, koji nisu ni suviše vremenski udaljeni, ni suviše bliski, ni suviše teški, ali ni suviše laki.

Iako se savremeni čovek ponosi postojanjem svesti, razuma, kao diferentia specifica u odnosu na ostale vrste živih bića, što smatra posebnim darom prirode, to jest njene evolucije, svedoci smo mnogih nerazumnih postupaka čoveka i kao pojedinca, i kao bića svoje vrste. Prvu vrstu nerazumnosti, to jest, slabosti svesti i svesnih procesa je još davno, kao što je već rečeno,

konstatovala psihoanaliza. Drugu vrstu nerazumnih postupaka, od kojih mnoge imaju čak i katastrofalne, jezive, tragične posledice, ne moraju da saopštavaju ni sociolozi, ni filozofi, ni teolozi, odnosno sveštenici. Svedoci smo jezivih ratova i masovnih zločina upravo u ovom našem veku u kome ističemo, možda više nego ikada, da smo razumna bića, hvaleći se dostignućima naše civilizacije (već informatike, računarstva).

No vratimo se našim snovima! Počnimo od primitivnog čoveka i njegovog nedostatka dovoljne svesti. Ne znajući tačno kada je čovek stekao taj dar kao vrsta, a što je teško razmisliti i u njegovom individualnom, ontogenetskom razvoju, možemo da se suočimo sa fenomenima koje srećemo među savremenim primitivnim ljudima, (plemenima na nivou prvobitne zajednice u Africi, Južnoj Americi i dr.) duševnim bolesnicima i decom. Reč je o nedovoljno izraženoj svesti u smislu ne razlikovanja JA od NE JA, to jest subjektivnog od objektivnog, i to kako na javi, tako i u snu. Dete ranog uzrasta smatra da je njegov san "tu negde" i da dolazi na oči kada ono zaspi. Dalje, ono misli da ostali ljudi vide njegov san i njegove misli. Zato često ne govori o svojim mislima, smatrajući da ih drugi ionako vide, pa znaju sve o njima. Sličan odnos prema svojim subjektivnim tvorevinama imaju i primitivni ljudi. Kod primitivnog poimanja, u pitanju je prvobitni haos subjektivnog i objektivnog realnog i imaginativnog, racionalnog i iracionalnog. Ova primitivna, sinkretična svest je primarna u odnosu na onu kasniju racionalnu svest, koja se i kasnije javila u istoriji razvoja čoveka, i koja po nekim autorima (na primer, po Jungu) ima i slabiju dinamičku vrednost, odnosno slabiju duhovnu konotaciju. Savremena, materijalistički orijentisana kultura je toliko tu racionalnu svest izdigla na pijedestal, kao da se stidi njenog (i svog) porekla – magijskog mišljenja, mitova, pa čak i religije.

Tačno je da je racionalna svest najbolji adaptacioni instru-

ment u snalaženju u svetu brzih i neočekivanih promena i u svetu objektivne kauzalnosti. Ali, u tom svetu ona (racionalna svest) nije svemoguća. Ciljevi čovekove budućnosti, pojmovi njegove sreće, vrednost ljubavi i slično, ne mogu da se izvedu iz racionalne svesti. To je dobro poznato u svakoj religiji, i u tome leži njena socijalna i duhovna moć. Da li naši snovi pružaju, ili mogu da pruže nekom zadovoljenje takvih skoro, praiskonskih ljudskih potreba? Da li nauke kao što su psihologija, sociologija, antropologija, mogu da odgovore na pitanje ove vrste?

Poznato je da je subjektivnu komponentu snova u psihološkoj nauci prvi detaljnije razradio Frojd, otac psihoanalize. On je tu razradu uklopio u svoj teorijski sistem u kome pojedinac ima samo dve osnovne potrebe: libidinozne i agresivne. Međutim, svaka kultura sprečava direktno i brutalno zadovoljavanje čisto egoističkih potreba, a upravo su takve baš te potrebe. Ali, kako onda pomiriti očigledne suprotnosti: čovekovu egoističnu animalnu prirodu i humane i duhovne zahteve kulture? Iako je sam Frojd bio pesimista u pogledu krajnjeg usklađivanja te dve komponente, on je sa svoja dva eksplanatorna principa donekle pomirio "vuka i ovcu". Reč je o nas-tanku EGO-istance kao racionalnih funkcija (realistično opažanje, pamćenje i slično), koje izumevaju i posebne odbrambene mehanizme čiji je cilj usklađivanje potreba pojedinca i zahteva sredine. Ali, da li će ID, kao rezervoar ličnih egoističkih potreba da se pomiri sa takvim zamenjivanjem, ili će da protestuje kao da se radi o podvali njemu? Zahtevi, potrebe IDA moraju da se povuku pred pretanjama, SUPER EGA ili neposredne društvene sredine. Lični, egoistični ciljevi se povlače sa legalnog plana svesti (javne manifestacije), ali ne iščezavaju. Oni odlaze u ilegalu, čineći osnovne sadržaje podsvesnih, to jest nesvesnih procesa. Kao takvi oni nastoje da se dočepaju svesti kao sredstva vlasti, tj., realne moći da bi bili konačno i realno ostvareni. Pored ostalog, zbog svesnog otpo-

ra EGA, impulsi IDA se moraju zadovoljiti indirektno, u snovima. Onda, tamo ima "svega" (i agresivnih, i libidinoznih težnji, u vidu incesta) ali najčešće je i tu umešan EGO, prisiljavajući ID da ni u snovima ne bude direktan, već simboličan. Dimnjak bi tako bio simbol falusa, dim ejakulacije, šušir simbol vagine itd. Naši snovi, viđeni na navedeni klasično psihoanalitički način, bi bili remećenje ili pokušaj remećenja svesnog dela naše ličnosti od ostalog, nesvesnog. U protivnom, "normalna" osoba bi se trгла iz sna, zbog njegove očigledne nemoralnosti, ophrvana strahom od njenog moralnog dela. Međutim, ne prihvataju svi autori navedena frejdovska tumačenja snova. Interesantno je da je umetnost, naročito kinematografija i slikarstvo, dugo bila pod uticajem frejdzima, a njegov se uticaj ogleda, čak i danas, u nekim

uništenja. Ipak, ljudska racionalna svest nije uvek samo dar prirode, već i njena kob, a da iracionalni slojevi njene ličnosti (magijsko mišljenje, intuicija i dr.) nisu uvek samo balast, već i "dar naših predaka" (V. Jerotić), pokazuju i druga tumačenja kao alternative klasičnoj psihoanalizi i u pogledu razumevanja sadržaja sna i u pogledu razumevanja njegove poruke u Jungovom smislu reči.

Proučavajući mitove i legende starih vremena, interesujući se za religijske probleme, Jung je utvrdio da postoji i individualno i kolektivno nesvesno u vidu takozvanih arhetipova. Uticaje i jednog i drugog psihičkog sadržaja Jung je sagledavao u psihodinamici svojih pacijenata. Ali, njegova zapažanja i te kako mogu da se primenjuju i na "normalne" pojedince. Štaviše, čini nam se, da ona imaju veći značaj baš za ovu

nejasno, a značajno. Na najvidnijem, na najsvetlijem nivou u saznanom ali i emocionalnom aparatu nalazi se svest i svesno. Ta racionalna komponenta je, filogenetski, najmlađi sloj u evoluciji ljudske vrste kao najviše poznate forme života. Najdublji slojevi su čisto fiziološki procesi koji ni ne mogu da dođu do nivoa svesti. Dalje, tvrdi se, postoje u nama sadržaji koji su nekada bili svesni, pa zaboravljeni, ali su se njihovi tragovi zadržali u mozgu, i mogu se u pogodnoj situaciji reaktivirati i ponovo postati svesni.

Smatrajući svest samo delom ličnosti, koja nije uvek i najefikasnije sredstvo u integraciji posebnih aspekata ličnosti, Jung tvrdi da postignuti sadržaji nesvesnog pod određenim uslovima ostvaruju ulogu takvog sredstva. Mitovi, verovanja i magijski način mišljenja moraju da odstupe pred nastupanjem svesti kao racionalnog fenomena, podržanog važećim trendom u zapadnoj materijalističkoj civilizaciji i kulturi. Sadržaji nesvesnog u situaciji prenaplašavanja svesnosti dobijaju kompenzirajuću funkciju. Oni, po Jungu, imaju za cilj da se ličnost uravnoteži i bolje integriše. Ali, simboličan jezik snova, koji nosi takve poruke, je teško razumljiv savremenom civilizovanom čoveku. Zato on najčešće ignoriše svoj san.

Nesvesno, dakle nije, u principu, neprijateljski orijentisano prema svesti. Ipak, takvo može postati ako se svest odnosi neadekvatno prema nesvesnom, guši ga, ignoriše ga, negira ga i slično.

Jung nije smatrao mogućim postojanje opšte simbolike u snovima (za razliku od Frojda), već da se jedan san može razumeti samo u kontekstu niza mnogih snova jednog snevača. Za razumevanje ne samo sna, nego i opšte ljudske egzistencije, analitička psihologija preporučuje angažovanje i samih iracionalnih procesa. Sa naučnog stanovništva ovo je sporno. Pre bismo se složili sa Fenihelom, da nauka može i treba da proučava nesvesno, iracionalno, ali to treba da čini na logički, racionalan način. Umetnost, naravno, ne mora da

Tačno je da je racionalna svest najbolji adaptacioni instrument u snalaženju u svetu brzih i neočekivanih promena i u svetu objektivne kauzalnosti. Ali, u tom svetu ona (racionalna svest) nije svemoguća. Ciljevi čovekove budućnosti, pojmovi njegove sreće, vrednost ljubavi i slično, ne mogu da se izvedu iz racionalne svesti. To je dobro poznato u svakoj religiji, i u tome leži njena socijalna i duhovna moć. Da li naši snovi pružaju, ili mogu da pruže nekom zadovoljenje takvih skoro, praiskonskih ljudskih potreba? Da li nauke kao što su psihologija, sociologija, antropologija, mogu da odgovore na pitanje ove vrste?

pravcima u umetnosti. Opšta populacija je dugo bila pozitivno impresionirana Frejdovom psihoanalizom. Reč je o tome da su mnogi pomislili da su konačno otkriveni pravi uzroci osnovnih ljudskih egzistencionalnih problema.

Da je to bila samo trenutna iluzija dokazuje i E. From (Bekstvo od slobode) tvrdeći da sloboda izbora nije uvek zadovoljstvo, već i neprijatnost. Reč je o materijalnom, biološkom opstanku gde nema mnogo spornog, ako se isključi patologija razuma koja dovodi do otuđenja, izrade i upotrebe sredstava masovnog

drugu kategoriju ličnosti, a da ona prva predstavlja samo "uveličavajuće staklo". Analizirao je oko 2000 snova, a samo kod jednog pojedinca oko 400 snova. Ne negirajući postojanje i seksualnih komponenti u snovima, niti značaj tih komponenti, Jung ih je samo nastojao svesti na njihovu pravu, što znači mnogo manju meru. Jungove koncepcije o nesvesnim psihičkim sadržajima se po nama globalno uzevši sadrže u sledećem: da bi razumeo čoveka uopšte i neku posebnu ličnost, Jung je smatrao za potrebno da se temeljnije protumači, razume ono što je u psihičkom životu

bude vezana takvim obzirom. Dobru ilustraciju jungovsko-intuitivnog pristupa snovima možemo videti u filmu I. Bergmana "Divlje jagode". Rascep intuicije i diskurzivne logike, to jest, racionalnosti i nije tako veliki, kako izgleda na prvi pogled. I naučnik koristi intuiciju, ali samo u prvoj fazi proučavanja. Kasnije, on svoja naslućivanja mora da proveri, potvrdi ili odbaci. A umetnik ako hoće da dotakne univerzalno duhovno ljudsko u biću drugog čoveka (a ne samo u sebi) svoje opredmećeno delo pruža na uvid drugim pojedincima, očekujući odgovarajući eho u njima. S obzirom da u snovima mogu da se začnu neke umetničke vizije, nasluti nešto važno za nas, pokušaćemo da odgovorimo na naše osnovno pitanje. Ponovimo to da se Jung od Frojda razlikovao u tumačenju prirode, odnosno, funkcije snova u sledećim osnovnim aspektima:

1) Čovekovi snovi nemaju samo svoj uzrok, već i svoj cilj;

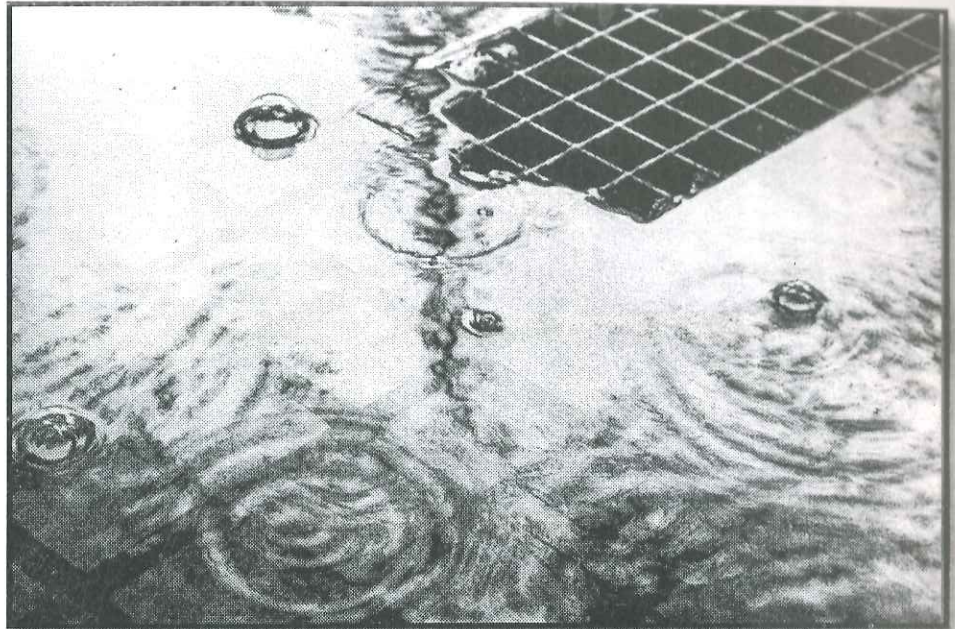
2) Osnovni cilj sna je njegova kompenzatorna funkcija u odnosu na svest i na svesna stanja;

3) Nesvesni aspekti ličnosti ne ispoljavaju se samo u vidu društveno neprihvatljivih sadržaja, nego oni sadrže i čovekove pozitivne aspekte, bilo da su u vidu kolektivno nesvesnog (arhetipovi), bilo da su u vidu afirmacije čovekovih naizgled inferornih funkcija (na primer introverzija nasuprot ekstroverziji, intuicija nasuprot čulnom opažanju i drugo).

Nesvesni sadržaji nisu apriori remetilački, neprijateljski faktori suprotstavljeni svesti i interesima ličnosti, već to mogu postati onda kada njen svesni deo zauzme takav neprijateljski ili ignorantski stav prema funkciji i porukama nesvesnih odnosno potsvesnih tendencija.

Daleko smo od toga da mislimo da se san može lako protumačiti ili

da on sigurno može jasno predvideti budućnost. Ali, ne mogu se zanemariti neki podaci koji upućuju i na takvu mogućnost. Tako, majka može nekada u snu da predvidi da će joj se razboleti dete. Jedna je osoba pričala da kada je bila „na smrt bolesna“ u snu joj se pojavila

vizija jedne žene (možda simbola majke) koja joj je, navodno, rekla „Ti moraš da živiš...ti ćeš da ozdraviš“. Naravno, sujeverjem se ništa ne može objasniti, a još manje ono može da bude ključ rešavanja osnovnih egzistencijalnih problema savremene ličnosti. Ipak, u istorijskim zapisima se mogu naći slični slučajevi. Poznat je slučaj Nabuka pred jednu njegovu bitku, koju je on, navodno, dobio postupivši po vizijama u tom snu. Mnogi umetnici često saopštavaju da im u snu dolaze estetsko-izražajna rešenja ili nadahnuća.

Mogu se navesti i slučajevi gde je pojedinac i psihosomatski oboleo zato što nije slušao poruke svog tela, prvobitno prikazivane u snovima, zatim u telesnim simptomima, koje je snevač uporno ignorisao. U treći za novcem i materijalnim dobrima, a što je već imao u zavidnoj meri, snevač je „zaboravio“ da on ima i duhovne potrebe, kao i porodicu koju treba voleti i razumeti, pa na kraju i samog sebe. U tom cilju, prikazao bih i jedan

svoj san: Napolju pada kiša. Prepodne je, časovnik pokazuje tačno devet i petnaest. Moram da odem na čas da predajem saobraćajnu psihologiju. Ali, ja iz te oblasti ne znam mnogo, a i ono što znam nije tako uobičajeno u mojoj svesti da bih ga mogao prezentovati drugima. Hvata me pan-

ika. Srce mi jako lupa (kraj sna)! Budim se i gledam na sat. Noć je, 2 sata i 20 minuta. Razmišljam o poruci mog nesvesnog i shvatam je na sledeći način: „Ti, uobraženko, šta misliš da sve znaš! Sada ćeš da se propisno obrukaš. Tako ti i treba. Urazumi se i mnogo ozbiljnije pripremaj i drži svoja predavanja“. To što ja uopšte nisam predavao saobraćajnu psihologiju, nije uopšte bitno. Bitna je poruka mog nesvesnog mojoj svesti, bar kako sam je ja shvatio.

Da li naši snovi remete naš miran san?

Da, i dobro je što je tako. Slučaj majke opisan u prethodnom pasusu to jasno pokazuje. Ako je nekom spao pokrivač u toku spavanja, a u sobi je temperatura ispod 17-18° Celzijusa, dobro je da se spavač probudi i pokrije. Nije svaki miran san i dobar san. Nije priroda, to jest evolucija, bez razloga osposobila zeca da spava „samo na jedno oko“.

O DEJSTVU KULTURE NA SNOVE

Nevenka Igić,
psiholog

Primenom novih naučnih metoda i definisanjem različitih tipova talasa na EEG-u omogućeno je proučavanje fenomena spavanja. Tokom tog procesa dolazi do

cikličnog smenjivanja pet stupnjeva sna. Na sreću čoveku, priroda je "učinila" da je on aktivan i u kontaktu sa sredinom i tokom sna. Kakav je taj kontakt, zavisi od mnogih fakto-

ra (mnogi od njih su eksperimentalno proučavani), kao što je, na primer, uticaj kulture na manifestni sadržaj sna. Istraživači su došli do podataka koji ukazuju na to da se on razlikuje u

zavisnosti od kulturne sredine.

Medjutim, kultura sa svojim normama i faktorima ograničenja nije u potpunosti prisutna u snu, jer u tom procesu ne postoji ni svesna samokontrola, što istovremeno govori da snovi dolaze iz "dubine" pojedinca, pre nego iz kulturnog modela i zahteva kulturnih institucija.

Ipak, snovi nam, u velikoj meri, mogu pomoći da uočimo koji su kulturni oblici najdublje internalizovani. Ovo, svakako, postaje najočiglednije u manifestnom sadržaju sna, što istovremeno ne znači da ćemo u svakom pojedinačnom snu jasno uočiti kulturalni model.

Postoje snovi koji ne sadrže kulturne modele bilo koje vrste, kao što su oni o letenju, destrukciji tela, životinjama i sl. Neke oblasti kulturnog života mogu da budu predstavljene u manifestnom sadržaju, dok druge ne možemo prepoznati.

Kalvin Hol nalazi da snovi Amerikanaca sadrže vrlo malo, ili nimalo, ideja političke i ekonomske prirode, preovladavaju emocije, konflikti, lični i intimni problemi.

Njegovi nalazi govore da su snovi više ispunjeni negativnim emocijama, nego što je to slučaj u stanju budnosti. Isto tako, osobe koje se pojavljuju u snu češće su stranci onome ko sanja, nego što su to poznate osobe. Kroz snove se, takodje, može prepoznati i pol snevača. Hol nalazi da u američkoj kulturi muškarci dva puta češće sanjaju o muškarcima nego o ženama, dok žene podjednako sanjaju oba pola.

Liova studija o Zulu snovima takodje potvrđuje razlike u manifestnom sadržaju sna muškaraca i žena: žene više sanjaju o bebama i deci, a muškarci više o borbama i stoci. Ovde se može nazreti i jedna tradicionalna podela rada između polova.

Sličnu hipotezu o prisustvu tradicionalne kulture u snovima pruža Devero u psihoterapijskom radu sa decom Indijanaca. Devero pruža dva objašnjenja kada su u pitanju snovi dece: sadržaj može da odražava

odbrambene mehanizme prisutne tokom celog postojanja, koji su postali deo ove indijanske kulture a, takodje, on može biti "usađen" deci od ranog perioda, s obzirom na činjenicu da su ih čuvaju babe i dede.

U snovima Siriono plemena, Holmberg otkriva da je ovaj sadržaj u bliskoj vezi sa stvarnim životom Siriona. Sirioni žive u unutrašnjosti Amazonije i bave se lovom i sakupljanjem plodova. Vrlo često su gladni i život im je obeležen mučnom borбом u potrazi za hranom. Više od polovine snova Siriona zaokupljeno je hranom i potragom za hranom. Snevač najčešće sanja kako mu lovac donosi ulovljenu divljač. Holmberg uočava da sirionski snevač sanja o hrani i kada nije gladan, što ukazuje da, osim što utoljuje glad, hrana simbolizuje više aktivnosti u Siriono životu.

Šajder i Šarp daju interesantna

situaciji u kojoj se primaju pokloni od brata i majčinom bratu odaje poštovanje.

Što se tiče teme smrti, snevač koji sanja sopstvenu smrt često oživljava (iako ne postoji kulturno verovanje u vaskrsenje), dok u snovima u kojima umire druga osoba, ona najčešće ostaje mrtva.

Ovo govori da većina fantazija, uključujući i snove, sadrži nešto što odražava stvarne doživljaje pojedinca, njegovu "definiciju situacije". Same fantazije i snovi mogu, međutim, da pokažu određeni stepen distorzije, tj., odstupanja od stvarnog iskustva pojedinca. Tako, Šajder i Šarp smatraju da u Yir-Yoront snovima, u stvari, dolazi do ispunjenja želje, pošto je seksualni partner retko sopstvena žena.

Projekcija je u Yir-Yoront snovima još drastičniji vid odstupanja. Sama činjenica da se majčin brat ili

Možda je razlog u tome što san nije isključivo kognitivni akt, gde se jednom opažene stvari ponovo vraćaju i pregledaju u memoriji

zapažanja o Yir-Yoront kulturi i snovima. Šajder polazi od pretpostavke da snovi daju "portret" spavačevog vidjenja sveta ili njegovu "definiciju situacije". Kultura ima uticaja na san, ali nije identična sa ovom "definicijom situacije". Oni su proučavali četiri vrste snova: sa seksualnim sadržajem, agresivnim sadržajem, snove o smrti i snove o kontaktu sa kulturom belaca.

Što se tiče seksualnih sadržaja, nađeno je da muškarci češće nego žene sanjaju seksualni odnos. U većini snova, seksualni partner nije bila supruga. Primećeno je da kada se u snovima seksualnog tipa kod muškaraca javlja nekakav prekid, to može da odražava organski defekt polnog organa žene ili verbalno odbijanje od strane žene. Odnos između ovog odbijanja u snu odgovara snazi zabrane u budnom životu.

U Yir-Yoront snovima, kao agresor se najčešće doživljava majčin brat i stariji brat. Ovo je suprotno

stariji brat sanja kao agresor i neprijatelj, potpuno se uklapa u definiciju projekcije.

Što se tiče simbolike, Šajder i Šarp pretpostavljaju da su snovi o "vaskrsnuću" simbol ponovljenog seksualnog odnosa u kojima penis "umire" a onda se "ponovo rada". Ipak, ostaje nejasna kulturološka veza, odnosno, zašto se "vaskrsnuće" dešava u snovima, iako ono nije deo kulturnog verovanja.

U svakom slučaju, odnos između kulture pojedinaca, njegovog iskustva i snova nije baš jednostavan, niti uvek manifestan u snovima. Možda je razlog u tome što san nije isključivo kognitivni akt, gde se jednom opažene stvari ponovo vraćaju i pregledaju u memoriji. Pre bi se moglo reći da je san jedna selektivna i, ponekad, veoma odstupajuća verzija doživljaja, koja odražava stvarnu potrebu snevača (na primer, potreba za hranom u Siriono plemenu). Dramatičnija odstupanja su, izgleda, rezultat kon-

flikta (pr. Yir-Yoront snovi, projekcija – neprijateljstvo brata).

Snovi sa kulturnim sadržajima se često smatraju vizijama (specifikovani su i sankcionisani po kulturi), jer uključuju natprirodne manifestacije. Snovi ovog tipa imaju pripremljenu fazu učvršćivanja, izolacije i osakaćenja, praćenu halucinatornim doživljajem u kome dobar duh, obično prerušen u čoveka, usvaja snevača kao svoje dete i daje mu specifične instrukcije za baratanje natprirodnim silama.

Ovim snovima se posebno bavio Love. On je uočio da ovi ljudi nikada ne zloupotrebljavaju takva iskustva. Neki ljudi nikada ne uspeavaju da da dosegnu takvu viziju, dok drugi, "zavarani" svojom vizijom duboko veruju u nju, dok ne pokušaju da primene svoju moć.

Jedan poznati slučaj sna kulturnog oblika ostaje problematičan zbog nemogućnosti provere do kog je stepena na sadržaj sna uticala sekundarna prerada, u kojoj snevač možda nesvesno asimilira doživljaje iz sna u prethodni kulturni model.

Erika Bur-gijon napominje da na Haitima san može da se shvati kao nešto naročito,

vanprirodno, međutim, detaljnije ispitivanje snevača otkriva da mu se, na primer, u snu javila neka sasvim obična osoba, koja je možda imala neku osobinu koja je mogla da ukaže na neko natprirodno biće.

Dejstvo akulturacije na snove razmatrali su Radin i King. Radin ukazuje da u Otavi i Odžibvi ljudi sve manje imaju snove sa kulturnim sadržajima, a sve češće sanjaju o ličnim problemima.

King opisuje suprotan slučaj jednog Maidu Indijanca sa čvrsto

usađenom svešću o kulturi (čiji je biološki otac belac), koji ima serije snova sa elementima zapadne kulture. U tim snovima, on je bio u stanju da odbije magične napade zlih šamana upotrebom indijanskih moći, ali i onih koje kontrolišu belci.

Čini se da kulturno verovanje i "teorija o snovima", takođe utiču

SNOVI SA KULTURNIM SADRŽAJIMA SE ČESTO SMATRAJU VIZIJAMA (SPECIFIKOVANI SU I ŠANKCIONISANI PO KULTURI), JER UKLJUČUJU NATPRIRODNE MANIFESTACIJE.

na sadržaj snova i emocionalne reakcije na snove. Jedna od razlika vezanih za kulturu primećena je kod os-trvljana sa Tikopie i Trobrianada. Za stanovnike Tikopie, seksualni čin u snu jeste, u stvari, seksualni odnos sa duhom, koji dovodi do gubitka vitalnosti i oboljevanja. "Teorija o snu" Trobrianadaca podrazumeva tabu za određene seksualne predmete i lica. Devero, nagoveštava da su u kulturama u kojima se snovi pripisuju određene vrste objektivne realnosti, snovi pojedinaca više egosintonični i više odslikavaju događaje iz stvarnosti. Ovakvi snovi mogu biti od koristi pojedincu i poslužiti

TAKO, RECIMO, NE MOŽEMO DA TVRDIMO DA SU TRAUMATSKI SNOVI OBELEŽJE NAŠE KULTURE, IAKO SE ONI NAJČEŠĆE JAVLJAJU.

ti mu da poveže stara i bolna iskustva i uspešno ih preradi.

Ovo je samo prikaz uticaja kulture na snove u nekoliko različitih kulturnih sredina. Ovaj problem se, međutim, može istraživati sa više aspekata. Jedan od njih je i istraživanje snova u smislu povezivanja snova sa religijom, predskazanjima budućnosti, emocionalnom katarzom i sl, u zavisnosti od kulturnog miljea.

Tumačenje snova u svetlu naše kulture i njenog dejstva na manifestni sadržaj sna, može biti predmet našeg

istraživanja u budućnosti.

Jedno od takvih istraživanja je započeto na uzorku od 100 ispitanika, uglavnom iz Niša i okoline. Primećeno je prisustvo snova sa traumatskim sadržajem, što je verovatno posledica NATO kampanje. Ovakav sadržaj snova, često, ukazuje na prenošenje auditivnih stimulusa u sadržaj sna

(na primer, zvuk čistilice ili automobila je u snu bio preinačen u zvuk borbenog aviona). Većina ispitanika koristi snove za predskazanje

budućnosti, pomoću odgovarajućih simbola. Na ovom uzorku nisu nadjeni snovi vezani za kulturu. Snovi su raznovrsni, traumatskim, o polaganju ispita, o detinjstvu, o putovanju, ku-povini, strašni snovi i sl. Primećeno je da je sadržaj sna u velikoj meri individualan, zavisi od starosti ispitanika, obrazovanja, potreba, želja, aspiracija, kao i doživljene traume. Tako, recimo, ne možemo da tvrdimo da su traumatski snovi obeležje naše kulture, iako se oni najčešće javljaju. Ovde se radi o spontanim iskazima već selekcionisane grupe ljudi, koji su imali neke promene u ponašanju nakon doživljenog stresa. Najčešće su

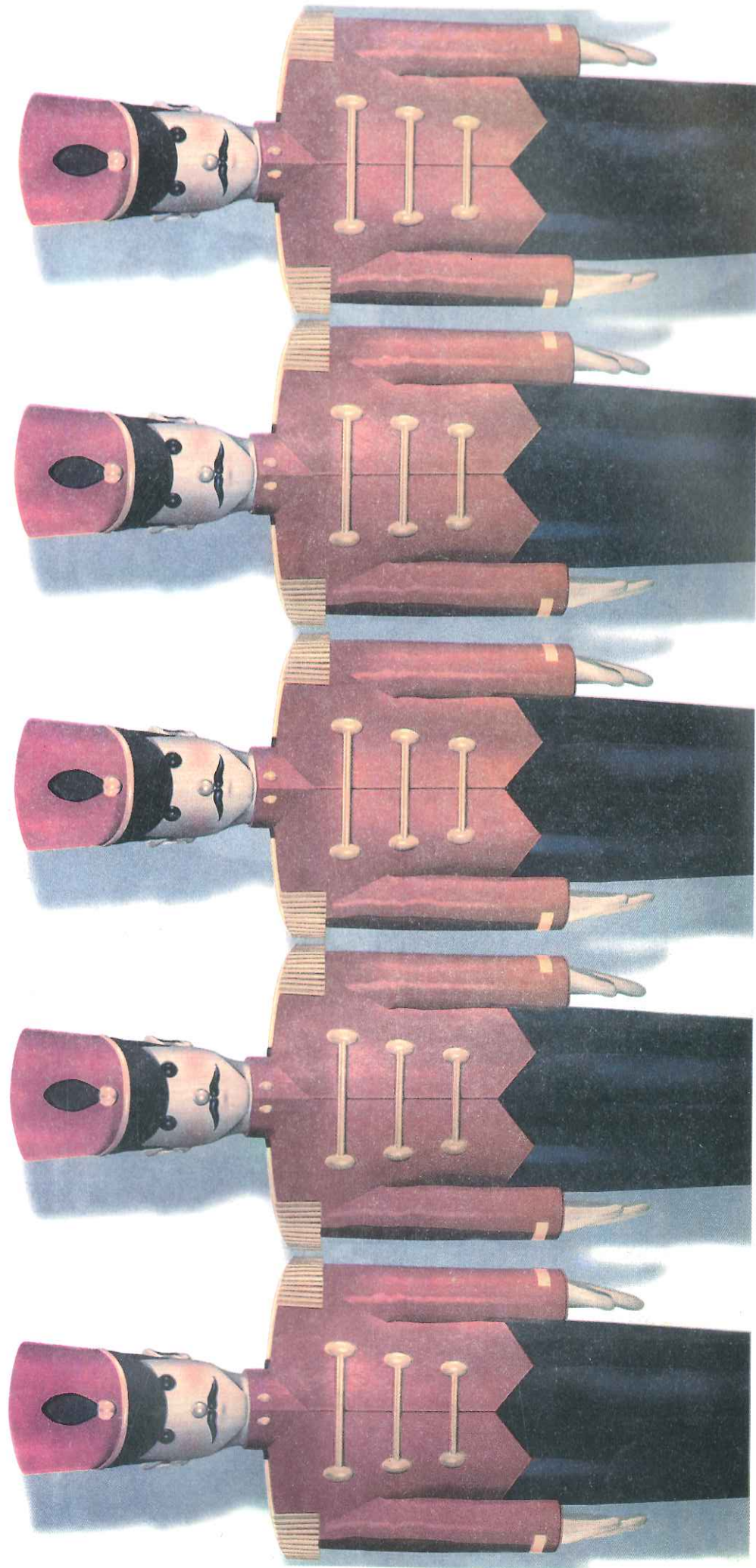
to snovi o traumi koju su doživeli u realnosti.

Prethodno pomenuta istraživanja

uticaja kulture na manifestni sadržaj snova su možda došli do određenih zaključaka, jer su proučavali ujednačen uzorak populacije, naime, radi se o primitivnim kulturama, koje se najčešće razlikuju po polu i godinama starosti, dok su im druge karakteristike dosta slične. Nama preostaje da dalje istražujemo snove, na većem uzorku ispitanika i na celoj teritoriji Srbije, kako bismo došli do konkretnijih zaključaka o uticaju naše kulture na snove.

LONDON SUMMER SCHOOL OF ENGLISH

PRIJAVE I REZERVACIJE:

DP "Đuro Salaj" Turističko-obrazovni programi, Beograd, Nemanjina 28 (soba 13), tel. 011/3619-640, 3611-644/103
"Albion" Centar za učenje engleskog jezika, Niš, Karadžićeva 6, tel. 018/22-883, 063/469-434

HILJADU VATRI TREJSI LORDS

Mr Snežana
Stojanović,
psiholog

Dr Miodrag
Stanković,
mr.sci.med.

Trejsi Lords je imala samo 18 godina i za sobom 150 porno priča kada je prestala da snima "X" filmove pod pritiskom FBI. Uklještena između alkohola, droge i stalnog preganjanja sa policijom, pomišljala je i na samoubistvo. Zaustavila se na ivici ambisa. Počela je da peva, glumi i na poziv Tieri Maglera, uskače u "Melrose Place". Kulturna TV-serija lansira je na veliki ekran. Nikad se nije bolje kotirala. Dokaz? Skorseze se dugo dvoumio između nje i Šeron Stoun za svoj film "Casino"

Godine 1968. svet je bio na prekretnici. Studenti nisu hajali za namrgođene poglede svojih roditelja, vodili su ljubav u fakultetskim amfiteatrima. Stenli Kjubrik je snimio Odiseju 2001, a 7. maja, u selendri Steubenvil, Ohajo, rodila se Kristi Le Nushman, alias Trejsi Lords. Bila je druga od četiri kćeri, majke domaćice poreklom iz Rusije i oca ukrajinskog Jevrejina, zapošljenog kao metalnog radnika. Trejsi je rasla u pseudokonzervativnoj disfunkcionalnoj porodici, opterećenoj lažnim moralom i očevim teškim alkoholizmom. Pravu konfuziju devojčice su doživljavale u sudaru

porodične amoralnosti i strogog i religioznog obrazovanja. Verovatno bi njena životna priča ličila na milione sličnih, da se nije desilo ono nad čim se zgražava sav normalan svet, i pored seksualne revolucije koja je u to vreme doživljavala vrhunce. Trejsi je pod nedovoljno poznatim okolnostima, na livadi, u pijanom stanju silovao njen rođeni otac. Očigledno da je silovanje pokrenulo čitav proces autodestrukcije, pasivno samoubilačkog ponašanja i želje za osvetom za uništeno detinjstvo i izneverenu očevu ulogu roditelja. "Sve je bilo lepo pre tog događaja. A posle toga ste fascinirani, zatim zbunjeni i užasnuti, i na kraju užasno posramljeni. To sazreva brzo, veoma brzo. Vi više ne nalazite svoje mesto u školi, vi niste kao ostale devojčice, vi suviše znate".

Alkohol, droga i porno

Iako se majka razvela veoma brzo nakon pomenutog događaja, za Trejsi u suštini više nije bilo povratka. Od oca psihopate, svih pet je pobeglo u Redondo Bič, u Kaliforniju. Trejsi nije pokaziva-

la znake posttraumatskog stresnog poremećaja. Naprotiv. Odlazi u školu na rošuuama, oblači se veoma provokativno. Svojim ponašanjem preuzela je ulogu oca u porodici, nalazeći olakšanje u seksualnom eksperimentisanju sa dečacima i alkoholom. Bio je to naučeni model ponašanja degenerične, ali dominantne očeve figure. Rezultat je bio užasavajući. Izbačena je iz škole i prinuđena da plati svoj prvi abortus. Snaga već formiranih iskrivljenih kontura ličnosti, učinila je da iz loših iskustava ne izvuče nikakvu pouku. U svom

pohodu, kao po automatizmu, išla je korak dalje ka još većem izazovu: heroinu. To više nije bila samo adolescentna kriza identiteta. Bio je to poremećaj ličnosti koji je vapijao za bilo kakvim životnim motivom, pre nego što se ne napipa kraj, životno dno. Njeni egzibicionistički performansi na jednoj od kalifornijskih plaža privukle su Džima Sauta, fotografa časopisa "Penthouse", koji joj predlaže da pozira za duplericu. Pristaje, falsifikujući lična dokumenta u kojima više nije pisalo da je Kristi Le Nusman maloletna. U

oktobru 1984. sa šesnaest godina izabrana je za devojkicu meseca "Penthouse". Govorila je da su joj dvadeset dve. Tako je i izgledala. Životne okolnosti su je prisilile da brzo sazri, na preskok, izostavljajući važne životne i emocionalne lekcije koje više nikada neće razumeti u potpunosti.

Porno profesionalac

Skok u filmove "X" za Trejsi je bio nešto poput dečje igre. "Bilo mi je preko glave da spavam sa užasnim momcima, samo zato da bi mi obezbedili bedne foto-seanse. Mnogo više se isplaćivalo da to činim sa pravim momcima ispred kamera." Ime Trejsi Lords je smislila, kao omaž Džeku Lordsu, glumcu TV-serija, prvom muškarcu pred kojim je masturbirala (tada je imala deset godina i njegova fotografija i danas visi u njenoj sobi). U to vreme Los Angeles je bio svetska prestonica "X" filmova. Kombinacija njenog detinjastog lica, više nego napupelih oblina i ekstravertne harizme, producentima je bila garancija za "omašćivanje brkova". Za kratko vreme, ona postaje najbolje plaćena i najbolje organizovana porno zvezda na svetu. Izgledalo je da je pronašla najbolji posao na svetu u kome je uživala i potpuno mu se profesionalno posvećivala. Nije ostajala na sceni nikad više od osam časova, imala je svoju šminkerku i "mercedes" na raspolaganju. Ništa nije izmicalo njenoj pažnji: nadgledala je produkciju, birala partnere i scene koje će snimiti. Iako je izbegavala scene analnog seksa i sadomazohizama, njena koleginičica "po zanatu", Kristi Kenvon je smatrala da: "Ta devojkica zna više o seksu nego celokupna pornindustrija".

FBI na sceni

Sve je išlo kao podmazano. Trejsi je 1986. na svom bankovnom računu imala već nekoliko miliona dolara, vilu u brdima Malibua, sopstveni model lutke na naduvavanje sa njenim imenom, seriju kozmetičkih preparata i sopstvenu produkcijsku kuću "Tracy Lords Company". Bez obzira na svesrdnu pomoć raznih mecena, bilo je očigledno da osim pozamašnog skora na grudnim dimenzijama, prsata barbika ima i visok umni skor. Međutim, tek što je zakoračila u osamnaestu, sve je počelo da se ruši. Verovatno na dostavu nekog iz profesije, FBI je zakucalo na njena vrata. Poštovaoci porno umetnosti nisu bili šokirani njenim maloletstvom, ali je to bio dobar povod da se pooštre mere kontrole u veoma unosnu porno industriju. U roku od dvadeset i četiri sata svi njeni "X" filmovi su povučeni iz prodaje. Neki od njenih producenata, optuženi zbog komercijalizacije opscenosti, našli su se iza rešetaka.

Pitanje alfabeta

Može se reći da ponekad i želja društva da kontroliše ljudsko ponašanje može biti uslovno lekovića. Nakon nasilnog proterivanja iz porno sveta, podržanog i od sopstvenog "strukovnog" sindikata, Trejsi je problem pokušala da reši oprobanim sredstvima: besomučnim opijanjem i drogiranjem. Prekratnica je usledila nakon psihoterapijskih seansi, kada je donela odluku da ostane u svetu filma. To bi joj omogućilo da se egzibicionistički pokazuje, po cenu mu-

kotrnog učenja pravog glumačkog zanata, kakvog u porno umetnosti suštinski i nije bilo. Želela je da pokuša. Na kraju krajeva, imala taman toliko godina, da je u svemu mogla da krene iz početka. Usamljena, smogla je snage da počne sa učenjem glume u pozorištu Li Strasberg, u Holivudu, renomiranoj školi koju su pohađali neki iz plejade najpoznatijih glumaca XX veka.

Tek što je dobila diplomu škole Li Strasberg, ona upoznaje producenta Rodžera Kormana, ve-

vuje u velikim američkim talk-show programima, među kojima je i onaj sa proslavljenim Larijem Kingom iz CNN-a. Svoje mučno iskustvo iz detinjstva pokušava da ublaži prikupljanjem priloga za udruženje koje štiti decu od seksualne eksploatacije.

Želela je da se oproba i u muzici. I tu je želela da se dokaže. Izgleda da joj je zarađivanje novca manje značilo od potrebe da bude u žiži, da svi vide da postoji. Pokušala je sa "Guns 'n' Roses" (u njihovo ime prima nagradu

za najbolju grupu po izboru MTV), međutim, sebe je pronašla u techno-muzici. Svoj album 1000 Fires snimila je u Londonu, pošto je prethodno bila DJ u mnogim klubovima

San Francisca i Los Angelesa. Upravo na tom albumu, iskoristila je katarzičku priliku da dugo čuvanu tajnu o silovanju, javno izbaci kao otrov koji ju je godinama ubijao.

Za Trejsi je preostalo samo još da dokaže da se može ponovo naći na listi najbolje plaćenih američkih glumica, onih koje se smatraju "umeticama". To je gotovo završena stvar pošto je snimila *Virtuosity* sa Denzelom Vošingtonom. Bila je to njena prva uloga u visokobudžetskom filmu.

Njen emotivni život je najveća "rupa" u biografskim podacima. U poslednjih pet godina, ona kaže da je "potrošila" samo dvojicu muškaraca, od kojih je jedan bio i njen muž. Priznaje da voli njihova tela, njihov miris, njihov pol, ali im nimalo ne veruje. "Oni su gomila govana!". Autori ovog teksta se zbuñeno zapitkuju, kakva je to osoba koja iz emocionalne veze voli samo materijalne os-

Kombinacija njenog detinjastog lica, više nego napu-pelih oblina i ekstravertne harizme, producentima je bila garancija za "omašćivanje brkova". za kratko vreme, ona postaje najbolje plaćena i najbolje oganizovana porno-zvezda na svetu.

likog gurua "B" filmova. Snima svoj prvi film - u kojem kategorički odbija da pokaže ma i najmanji kvadratić svojih grudi. Većina tih filmova otišla je u kinematografski zaborav, ali su oni živi dokaz da je od potrebe za samouništenjem, jedino jača potreba za preživljavanjem.

Povrativši samopouzdanje, ponovo kuje megalomanski plan. Sve ili ništa. Ona želi da uđe u krug velikana, sve češće boraveći u društvu Spajk Lia i Frensis Forda Kopole. Sagledavajući sopstvenu prošlost u šou-biznisu, Trejsi kaže: "Većina američkih zvezda prošla je kroz seriju B. A ja sam svoje školovanje imala u seriji X. To je samo pitanje alfabeta". I, po drugi put, uspeva joj da svoje namere pretvori u stvarnost. Od 1991. obezbeđuje sebi mesto pod katodnim suncem, postavši jedna od heroina serije *Melrose Place*, u ulozi koja kao da je pravljena po njenoj meri. Takođe, učest-

obine svojih partnera, a upoređuje ih sa ekskretom koji jedino i ima, ne baš primamljiva organoleptička svojstva.

Umesto psihološke autopsije

Porodični milje u kome je Trejsi rasla nije omogućio njenu adekvatnu socijalizaciju i kontrolu seksualnih i agresivnih pulzija. Naprotiv, njen rizični genetski i ličnosni sklop, bio je "oplemenjen" užasnim obrascima ponašanja usvojenim učenjem po modelu od dominantne, ali degenerične očeve figure.

Rano započeta masturbatorna (podatak da je sa 10 godina masturbirala pred objektivom foto aparata) i seksualna aktivnost, su dalje učvršćivali već stečeno devijantno ponašanje. Ulazak u svet pornografije, praćen velikim zaradama i lagodnim životom i stalnim redukovanjem napetosti putem seksualne aktivnosti bilo je snažno pozitivno potkrepljenje za jednu adolescentkinju neopterećenu porodičnom kontrolom, što je uslovalo gašenje svakog osećanja stida i definisanje njenog (devijantnog?) seksualnog ponašanja.

Nejasna granica između umetnosti i kriminalne aktivnosti, koja je karakteristična za celokupnu pornografsku industriju, normativno predstavlja problem i u proceni normalnosti i postojanja poremećenog, antisocijalnog ponašanja aktera ovih priča. Da li se radi o moralnim imbecilima ili ne, nas u krajnjoj liniji ovde i ne interesuje, ali nam podaci iz Trejsinog života skreću pažnju na nekoliko bitnih činjenica. Sklonost ka uzbuđenjima, opasnostima, incidentima koji se ponavljaju, ukazuje da osoba poput Trejsi pokazuje nešto izraženije odsustvo straha i osećanja krivice, jednom rečju, redukovanu

kortikalnu inhibiranost. A kora velikog mozga jeste sedište najfinijih etičkih sudova. Međutim, ostaje dilema u kojoj meri je Trejsino ponašanje potpomognuto i objektivno prisutnim traumatskim iskustvom u detinjstvu.

Iz pomenutog silovanja, na osnovu malog broja informacija o okolnostima slučaja, možemo uz određeni oprez zaključiti da to nije bio fizički bolan doživljaj ili bar ne dovoljno, da bi putem klasičnog uslovljavanja došlo do averzivnog uslovljavanja straha od seksualnog odnosa ili inhibiranosti u seksualnom ponašanju. To potvrđuje i njen iskaz da je u prvom momentu bila "fascinirana". Sve ostalo, što se kasnije dešavalo bilo je seksundarno nakalemljeno. Iz toga možemo spekulirati da se radilo o neaverzivnom iskustvu u tom trenutku, što je manje verovatno, ili o činjenici da se u Trejsinom slučaju radi o niskoj kortikalnoj budnosti, ili jednostavnije, specifično povišenom pragu za doživljaj bola i sporijim učenjem straha i socijalnih normi. Po Ajzenkovoju trodimenzionalnoj skali ličnosti, Trejsi bi verovatno bila svrstana u grupu ekstraverta sa visokim neuroticizmom. Potvrdu ovoj pretpostavci daje i podatak o njenom antisocijalnom ponašanju, svesnim falsifikovanjem ličnih dokumenata i nemogućnost sagledavanja konsekvenci svojih postupaka, zbog čega su i ona, i njeni poslodavci imali i zatvorsko iskustvo. Tehnički rečeno, radi se o osobi spremnoj na sve, koja zarad sopstvenih ciljeva ne bira sredstva, niti može da odloži zadovoljenje potreba, ni pod pretnjom kazne. Međutim, za Trejsi ima nade. Sa jedne strane, pripadnica je emocionalno i seksualno jačeg, ali ružnijeg pola, kao što to veli prof. Jovan Marić, a sa druge strane vidimo da njeno biološko sazrevanje, potpomognuto umnim

potencijalima, bitno "ublažava" njenu biološku prirodu.

Ipak, ostaje večno otvoreno pitanje, kako neke osobe kao što je Trejsi Lords mogu da rade to što rade, a druge ne. Pošteno bi bilo reći da neko i to mora da radi. Još poštenije bi bilo da pokušamo da damo odgovor na tu dilemu.

Socijalizacija kao složen proces, podrazumeva, u kolokvijalnom smislu, ugrađivanje "savesti", odnosno, sticanje mogućnosti adekvatnog rezonovanja i uviđanja situacije, razlikovanje "dobra" i "zla", postojanje osećanja krivice, kao i sposobnost odolevanja iskušenjima koja pružaju trenutno zadovoljstvo. Dakle, radi se o arbitrarnom pojmu koji podrazumeva veliki broj kognitivnih, emocionalno uslovljenih komponenti, pod stalnom kontrolom nagonskih i socijalnih faktora. Videli smo da je kod Trejsi kapacitet svih pomenutih elemenata skučen, izuzev intelekta koji je nesumnjiv.

Ipak, neka Trejsi Lords o sebi i svom životu na oštrici žileta, sama progovori. Stari Kinezi kažu da slika govori više od hiljadu reči. "Život, to vam je kao da hodate po krovu nekog oblakodera - što se više približite ogradi, utoliko je uzbudljivije i opasnije; što se više udaljavate, utoliko je dosadnije, sve se manje vidi."

Koincidencija ili ne, ali baš u trenutku pisanja završnih reči ovog teksta iz zvučnika su se čule prosto prosvetljujuće reči, neki opšti lajtmotiv za osobe iz sveta šou biznisa, pa i naše junakinje Trejsi Lords:

*"Walk on the road,
but stay on the highway"*

Rainbow -
"Wolf on the moon"

SEKSUALNOST I

Pornografski materijal je u naučno-tehničkom smislu samo draž koji podstiče seksualne fantazme i i neobično prijatno telesno uzbuđenje. Kada reaguju organ koji treba da reaguje u zavisnosti da li je neko muškarac ili žena. Pitanje je da li postoje strogo specifični centri u mozgu koji podstiču ta reagovanja ili je ceo mozak u osnovi veliki seksualni organ?

Dr Nadja Marić,
neuropsihijatar

Mozak je medijator, takoreći, "centralni procesor" seksualnog uzbuđenja. Još uvek se čeka odgovor na pitanje gde je njegovo moždano "kućište", tj., gde je "seksualni centar" (ili "mreža", "krugovi" i sl.) ili, eventualno, centri onih fenomena koji ga sačinjavaju: emocija, kognicija, motivacije, autonomnih funkcija periferije. Naime, po Stoleru (Stoler et al. 1999, Arch Sex Beh), seksualno uzbuđenje je multidimenzionalni fenomen, sa kognitivnom, emocionalnom, operativnom i vegetativnom komponentom. Očekuje se da svakoj od ovih dimenzija pripada određeni moždani supstrat.

Iako se tek naziru lokacija i struktura "centra", ono što se pouzdano zna je da ga mogu aktivirati erotske draži. Erotske draži pristižu svim čulnim modaliteti-

ma, između ostalog čulom vida. Pornografija, nema sumnje, obiluje vizuelnim dražima.

Ne samo da je pornografija fenomen koji je dovoljno intrigantan da postane tema aktuelnog broja Psihologije danas, već bi se moglo reći da je ona naučno-istraživačko oruđe u poduhvatu od epohalnog značaja, kakvim se smatra poduhvat mapiranja mozga!

Ukratko, tokom poslednje dekade dvadesetog veka, prvi put su vizuelizovani efekti pornografije na mozak, tehnikom pozitron emisije tomografije (PET). Da bi pratili aktivaciju moždanih zona, istraživači su skenirali osobe koje posmatraju kratke scene erotskih filmova i konstatovali da takva draž izaziva moždanu hiperfunkciju u pojedinim lokalitetima. Pošto su PET moždani zapisi bili "tromi" u odnosu na izlaganje stimulusu (o čemu je bilo reči u ovoj rubrici u prethodnim brojevima Psihologije danas), date lokacije služile su samo za grubu

orijentaciju. Međutim, bilo je važno dokazati da se, uprkos neprijatnim okolnostima eksperimenta (cev skenera, instrumenti koji prate fiziološke promene na polnim organima, brojne intervencije osoblja...) seksualno uzbuđenje kod ispitanika može izazvati, održavati, pratiti i proučavati, te da će uspeh daljih studija zavisiti, uglavnom, od tehnološkog usavršavanja metode. Dakle, iz istraživačkog ugla se naslućivalo da je pogled na otiske seksualnog uzbuđenja u mozgu blizu, na pragu...

Poslednjih nekoliko godina, prag su počeli da prelaze fMRI (funkcionalni magnetno-rezonantni imidžing) snimci, koji su prikazivali mozak u toku seksualnog uzbuđenja izazvanog erotskim vizuelnim stimulusima, inače superiorni u brzini registrovanja reakcije (moždana zona koja se aktivira) u odnosu na delovanje stimulusa (prikazani filmovi). Većinom, oni su potekli iz studija koje su uključivale muškarce, sa opravdanjem da je lakše studira-

MAPIRANJE

MOZGA

ti fenomen tako što se prate i periferni znaci seksualnog uzbuđenja, pa se zatim dodatno povezuju sa nalazima na mozgu. Grupa iz Kalifornije je slično pristupila i njihovi rezultati će detaljnije biti opisani.

Arnou i sar. (Arnou et al., Brain, 2002) su postavili eksperiment tako da su ispitanici boravili u skeneru i tokom snimanja mozga prikazivane su im, u kratkim intervalima, tri vrste filmova: erotski, sportski i opuštajući – neutralan. Osim snimanja mozga, praćena je i čvrstina penisa (manžetom medicinskog bebi-aparata za pritisak, koji je u startu napunjen vazduhom do nivoa 50 mmHg), a paralelno su zapisivane moždane, kao i periferni promene u toku posmatranja scena.

Uz erekciju, pokazalo se da posmatranje erotskog filma izaziva i hiperfunkciju u nekoliko kortikalnih i supkortikalnih moždanih zona. Prikazivanje ostale dve vrste filmova proizvelo je takođe izvesne sheme moždane aktivacije, ali one su se bitno razlikovale od "erotske sheme" i nisu bile praćene perifernim promenama na genitalijama.

Prema nalazima Arnou-a i saradnika, moždane zone povezane sa seksualnim uzbuđenjem izazvanim vizuelnim erotskim stimulusima su: okcipitotemporalni korteks, insula, delovi frontal-

nog korteksa, bazalnih ganglija, kao i hipotalamički region.

Na osnovu podataka o funkcionalnim aspektima pojedinih moždanih zona, savremena objašnjenja bi bila sledeća:

- Okcipito – temporalni girusi (Brodmann 37/19) vrše obradu nepoznatih, ali emocionalno-objektivnih vizuelnih draži (ne aktiviraju se prilikom dejstva poznatih niti emocionalno indiferentnih vizuelnih draži);

- Insula desno, kao i subinsularni region i klaustrum obrađuju somato-senzorne informacije i sprovode informaciju prema autonomnom nervnom sistemu.

slično je i sa:

- Brodmanovim područjima 24 i 32, za koje se zna da posreduju u modulaciji gonadalne i endokrine sekrecije.

- Nukleus kaudatus i putamen su uključeni u inicijaciju ponašanja koje će dovesti do zadovoljenja seksualne potrebe; takođe, navedenim strukturama pripadaju i dopaminergički neuroni uključeni u "biohemizam" zadovoljstva;

- Orbitofrontalni korteks je poznat kao "zona nagrade" i, verovatno, da se usled njegove aktivacije oseća prijetnost kao pratilac seksualnih telesnih senzacija,

- Medijalni prefrontalni korteks je mesto gde se odvi-

jaju procesi odgovorni za prijatne emocije uopšte i gde se njihovo postojanje dovodi u svest.

Naravno, najvažniji lokus uključen u seksualno ponašanje je supkortikalni lokus, tj. Hipotalamus, čija su medijalna preoptička područja i paraventricularna jedra još od animalnih eksperimenata prepoznata kao najjače i najjasnije povezana sa kopolatornim ponašanjem i seksualnim uzbuđenjem. Na primer, lezija hipotalamičkog medijalnog jedra onesposobljavaju kopolatornu moć većine životinjskih vrsta, a sa druge strane implantacijom ćelija u preoptički region znatno se može pojačati seksualno ponašanje uopšte.

Nakon ovakvih nalaza, morfologija i funkcionalni aspekt seksualnog uzbuđenja mozga muškaraca su delovali jasnije. Istovremeno, ostalo je nejasno da li se i kod žena može očekivati ista shema aktivacije ili se u morfološko-funkcionalnom smislu vidi razlika koja će opravdati tvrdnju čuvenog Kinsija (1948) i mnogih drugih seksologa, ali i laika, a to je da u odnosu na vizuelnu erotsku stimulaciju žene reaguju drugacije, tj., slabije.

Grupa iz Montreala, koju je predvodio Šerif Karama (Karama et al, 2002), uključila je u fMRI studiju 20 muškaraca i isti broj žena (starih u proseku 25 godina),

a rezultati su početkom ove godine objavljeni u časopisu Human Brain Mapping.

Nezavisno od pola, u toku uzbuđenja izazvanog erotskim scenama, aktivirane su one moždane zone koje je zapazila i Kalifornijska grupa, uz napomenu da je zbog veće senzitivnosti snimanja dodatno registrovano i pojačanje aktivnosti u regionu amigdala i talamusa (verovatno da se na osovini amigdala-talamus-orbitofrontalni korteks vrši emocionalna obrada i integracija).

slučaj. Na isti stimulus kod žena, aktivacija u spomenutim regionima mozga je izostala, tako da je zaključeno da u osnovi Kinsijevog zapažanja verovatno leže razlike u funkciji i/ili morfologiji hipotalamusa (vidi sliku) i talamusa.

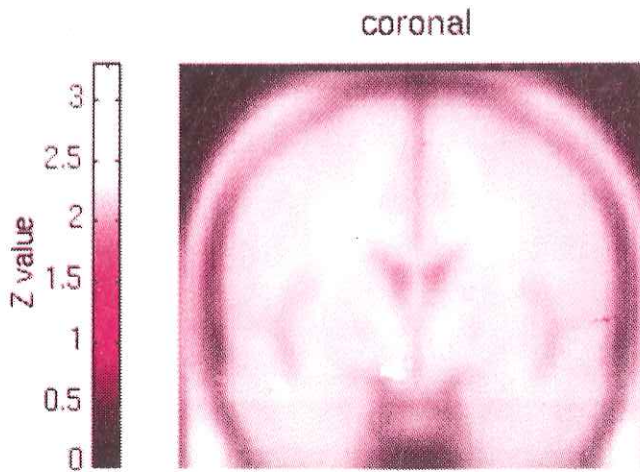
Imajući u vidu da je mozak seksualno dimorfan organ i da je hipotalamus mesto najizraženijih razlika morfologije u odnosu na pol (u hipotalamusu muškaraca je uočena veća preoptička regija, a kod žena veća ventromedijalna jedra; osim toga, polni dimorfizam

je, odnosno, da su efekti erotskih draži predodređeni polnim dimorfizmom! Zbog strukture hipotalamusa, muškarci reaguju intenzivno na erotske vizuelne stimuluse, a zbog aktivacije talamusa postoji prijatno uzbuđenje pri tome. Zbog polnih razlika u mozgu, prosto rečeno, muškarci se spontano okreću za ženama, ali je suprotnan slučaj retkost. Slučaj bi bio manje redak, ako bi se napravio eksperiment i ženama implantirale dodatne ćelije medijalnog preoptičkog regiona hipotalamusa, što bi ove "neprirodne" žene navelo da se okreću za muškarcima i da pri tome osećaju prijatno seksualno uzbuđenje. Ovako, deluje da ih je priroda uslovlila da reaguju na stimulaciju čiji je tip drugaciji (složeniji!?) od vizuelne erotske i čiji se lokalitet mora dalje tražiti...

Možda uopšte nema komplementarnog fenomena?

Ali se, možda, objašnjenje krije u činjenici da se dvadesetpetogodišnjaci (prosečna starost ispitanika u studiji Karame i sar. 2002) generalno seksualno lakše uzbuđuju nego dvadesetpetogodišnjakinje (što je takođe zapažanje seksologa), pa su nalazi koje smo izložili, u stvari, rezultat posmatranja samo jedne starosne kategorije i traže proširenje?

Studije slede, a sa njima će se produžiti i veza pornografije i mapiranja mozga!

Zona razlike moždane aktivacije u odgovoru na vizuelne erotske draži:
kod muškaraca aktivniji hipotalamički lokalitet (preoptičko područje), modifikovano prema Karame i sar, 2002.

Druga strane, vezano za pol, ispostavilo se da je erotski film samo kod muškaraca aktivirao delove hipotalamusa i nešto manje talamus, što kod žena nije bio

je uočen i u regionima amigdala, hipokampusa, korpus-kalozuma, itd.), opisanim eksperimentima je pokazano da moždana organizacija uslovljava seksualno uzbuđen-

Reference:

- Stoleru S., Gregorie M.S., Gerard D., et al. (1999): Neuroanatomical correlates of visueli evoked sexual arousal in human males. Arch Sex Beh 28, 1-21
- Karama S., Lecours R.A., Leroux J.M et al (2002): Areas of brain activation in males and females during viewing of erotic film excerpts. Human Brain Mapping, 16, 1-13
- Arnou B.A., Desmond J.E., Banner L.L., et al (2002): Brain ativation and sexual arousal in healthy, heterosexual males. Brain 125, 1014-23

fm mreža ritam vašeg grada

BEOGRAD 202
HILANDARSKA 2
11000 BEOGRAD

BEOGRAD: 98,5 101,8 104,0 FM

NOVI SAD, ZRENJANIN, BEČEJ: 101,8 FM

KRAGUJEVAC, JAGODINA: 101,0 FM

UŽICE, ČAČAK, KRALJEVO: 101,6 FM

NIŠ, KRUŠEVAC, PROKUPLJE, LESKOVAC: 103,5 FM

BOA, ZAJEČAR: 100,4 FM

NEGOTINSKA KRAJINA: 98,9 FM

SEKRETARIJAT: +381 11 3229729 PROGRAM: +381 11 3249202
FAXS: +381 11 3229712 MARKETING: 064 999 1 202
WWW.BEOGRAD202.CO.YU E-MAIL: 202@BEOGRAD202.CO.YU

INTERNET

PORNOGRAFIJA

NA SRPSKI NAČIN

Dr Vojin Popović
psihijatar
popovic@bankerinter.net

U nekoliko ranijih brojeva ukratko smo vam predstavili neke od stranih internet sajtova

koji se bave ovom temom. Dokaz da i mi konja za trku imamo je internet sajt naše poznate striptizete Vesne Počuče-Šane. Za neupućene: Vesna se par godina bavila striptizom, a sada je vlasnik jednog velikog sex-slopa u Beogradu. Takođe, vrlo uspešno radi i kao model. Pristojnu zaradu ostvaruje i preko svog internet sajta.

To je jedan od prvih doma-

ćih erotsko-pornografskih sajtova, na kojima su isključivo slike domaćih modela. Sajt se nalazi na adresi

www.vesnapocuca.co.yu.

Na samom ulazu u sajt opredeljujete se za srpski ili engleski jezik, a zatim se u pozadini čuje prijatna muzika za sve vreme dok „prelistavate“ prezentaciju.

Prezentacija se sastoji iz

više zasebnih celina: biografija, galerija, kontakti, klub, sex shop, utisci, nove devojke, porno, slike života, video zapis,

gay, chat, bizzare, lesbo. Neke od ovih celina su u fazi izrade, te su nedostupne za gledanje. Takođe, pornografski materijal je dostupan samo članovima Vesninog kluba, za koji je neophodna novčana pretplata. Erotski sadržaji su potpuno besplatni. Pa, da krenemo redom:

GALERIJA—ovde se nalazi dvadesetak serija Vesninih erotskih fotografija. Svaka serija ima po petnaestak slika. Dakle, preko 300 fotografija! Svaka serija ima svoje ime („Cica maca“, „Sunce i more“, „Spomenik“, „Čamac“, „Crno-belo“, „Nova godina“, „Poslovna žena“ itd.). Na svim slikama dominira prelepo Vesnino telo (naročito poprsje), obučeno u najmaštovitije erotsko rublje. Lokacije na kojima su snimljene su raznovrsne (od zoološkog vrta, preko čamca, spomenika, plaže u Budvi, do

hotelske sobe u Francuskoj).

KONTAKTI- ovde možete kontaktirati Vesnu na e-mail: vesna_pocuca@yahoo.com.

NOVE DEVOJKE- upoznajte se sa desetak naših

devojaka uzrasta od 18 do 25 godina koje Vam velikodušno pokazuju sve svoje čari u različitim erotskim položajima.

SLIKE ŽIVOTA- Vesnine fotografije iz svakodnevnog života.

GAY- do sajta namenjen homoseksualcima.

BIZZARE- ovde Vam jedna punačka dama demonstrira dizanje tegova i različite sportske discipline u Evinom kostimu, kao i način na koji možete ostaviti pušenje.

LESBO- dve prelepe devojke u nedostatku muškog partnera ubijaju vreme i pokazuju da sve što je ljudsko nije im strano.

SEX SHOP- prikaz različitih seksualnih pomagala,

porno literature i filmova.

UTISCI- na izlasku sa sajta upišite se u knjigu utisaka.

Vesnu smo kontaktirali i zamolili da nam da intervju, na šta je ona ljubazno pristala, ali zbog tehničkih problema nismo bili u mogućnosti da ga sada objavimo. To ćemo uraditi u nekom od narednih brojeva. Dotle, miša u ruke i pravac na sajt www.vesnapocuca.co.yu

TRAVEL & TOURIST AGENCY MONDORAMA

YUGOSLAVIA - 18000 Niš, Dušanov Bazar lok. 216
Tel./Fax 018 547-109, 547-115, Beograd tel. 011 751-284

*Mondorama
Vaša svetska
panorama*

- ▶ ZIMOVANJA
- ▶ LETOVANJA
- ▶ PUTOVANJA
- ▶ KONGRESI
- ▶ SIMPOZIJUMI
- ▶ EKSKURZIJE
- ▶ AVIOKARTE

OD GRUPE DO TIMA

Multidisciplinarno usavršavanje stručnjaka
u sistemu zaštite dece od zlostavljanja i zanemarivanja

Jelena Srna
"Centar za brak i porodicu"
Beograd, 2001. god.

Jelena Srna, urednik i jedan od dvadeset i osam autora, uz pomoć Centra za brak i porodicu IP "Žarko Albuj" omogućila je našoj stručnoj i široj javnosti jednu novu knjigu na neka- da zapostavljenu, uvek interesantnu, a sada aktuelnu temu. Ova knjiga posvećena je, kako kaže Jelena Srna, deci čije se potrebe i prava grubo zanemaruju i narušavaju zlostavljanjem i zanemarivanjem. Ovakve knjige dugo nije bilo delom zbog toga što se društvena reakcija na pojavu zlostavljanja i zanemarivanja kod nas može okarakterisati nedovoljnom zainteresovanošću, nepoznavanjem i potcenjivanjem. Možda je nije bilo tako dugo i zbog toga što "ljudska vrsta ne može da podnese suviše realnosti" kako piše pesnik Tomas Eliot. Sada kada je ima, knjiga "Od grupe do tima" može se smatrati i po izboru teme i po načinu pisanja sasvim originalnom i veoma značajnom knjigom na našem jeziku. Novo je što su autori ove knjige stručnjaci iz različitih društvenih sistema (obrazovnog, zdravstvenog, socijalnog i pravnog) koji kako teorijski tako i praktično potvrđuju neophodnost multisektorskog pristupa, tj. neophodnost povezivanja, saradnje i umrežavanja stručnjaka iz različitih društvenih sistema u cilju efikasnog rešavanja problema zlostavljanja i zanemarivanja dece. Pristup nije samo multisektorski već i multidisciplinarni jer autori tekstova i članovi postojecih i budućih timova jesu i treba da pripadaju različitim profesijama koje mogu i koje se bave zaštitom dece. Sa sigurnošću se može reći da ova knjiga preporučuje i podržava međusektorski, međuinstitucionalni, međuprofesionalni, međunaučni pristup pojavi zlostavljanja i zanemarivanja. Zbog teorijskog bogatstva, mnoštva praktičnih saveta i istraživačkih postavki sa pravom se u stručnim krugovima ova knjiga smatra malom enciklopedijom koja obrađuje temu zlostavljanja i zanemarivanja dece. Knjiga nas podseća i uči kako može i treba da se osnaži porodica i da svojim članovima pruži zaštitu od zlostavljanja i zanemarivanja, tj. raznih oblika zloupotrebe, kao i kako se mogu kako stručnjaci tako i laici obrazovati, senzibilisati, informisati i motivisati u borbi protiv zloupotrebe dece. Dalje, iz knjige saznajemo kako pojavu zloupotrebe dece možemo sprečiti, kako je možemo prepoznati i otkriti, kako žrtve nasilja treba lečiti kao i koji su načini i mogućnosti njihovog oporavka.

Knjigu pored predgovora i pogovora čine četiri dela i to: Uvod, Senzibilizacija stručnjaka za pojavu zlostavljanja i zanemarivanja dece, Specijalizacija stručnjaka u zaštiti dece od zlostavljanja i zanemarivanja (koji čine poglavlja koja se odnose na zaštitu dece u obrazovnom, zdravstvenom, socijalnom i pravnom sistemu) i Trening stručnjaka u zaštiti dece od zlostavljanja i zanemarivanja.

Iz Uvoda i drugog dela ove knjige može se saznati kako se u nauci shvata i definiše zlostavljanje, zanemarivanje i eksploatacija dece, kao i to da postoje sledeći oblici zlostavljanja

i zanemarivanja – fizičko, seksualno i psihološko (emocionalno). Oblici psihološkog (emocionalnog) zlostavljanja, odnosno zanemarivanja, mogu biti zapostavljanje, ugrožavanje, potcenjivanje, vredanje i drugi oblici verbalnog napada, ispoljavanje negativnih emocija, odsustvo emocija, lišavanje dece psihološke, emocionalne i socijalne podrške, kao i ugrožavanje subjektiviteta ličnosti deteta i mladih... Nehuman odnos prema deci uopšte može se odrediti kao zapostavljanje (zapostavljanje dečijih razvojnih potreba, mogućnosti, sklonosti i talenata), zanemarivanje (izostanak osnovne socijalne sigurnosti i bazičnih životnih potreba i interesa deteta iz egzistencijalne, duhovne i emocionalne sfere), zlostavljanje (narušavanje subjektiviteta i ličnog fizičkog, psihičkog, socijalnog integriteta), zloupotreba-eksploatacija (ekonomska – rad, politička, seksualna – pornografija i prostitucija, zloupotreba kroz pojavu bolesti zavisnosti), nasilje (primena fizičke i/ili psihičke i/ili druge sile, npr. političke i/ili moći u odnosu sa decom). Jasno je data poruka i upozorenje da stav prema kažnjavanju kao načinu disciplinovanja i socijalizacije dece nije poželjan. U širem kontekstu (sociološkom, kulturološkom, psihosocijalnom) u knjizi je data sledeća klasifikacija mogućih tipova nasilja: individualno / grupno (kolektivno), vršnjačko / međugeneracijsko, polno, porodično, institucionalno (vrtići, predškolske ustanove, školske ustanove, dečiji domovi, internati, druge dečije ustanove), ulično, društveno. Posledice zlostavljanja koje proizilaze iz različitih oblika i tipova zlostavljanja dece ispoljavaju se u različitim sferama ličnosti (kognitivnoj, telesnoj, emocionalnoj, ponašajnoj), a to mogu biti: smrt deteta, invaliditet, zastoj u razvoju, razne disfunkcije i devijacije, bolesti. One se mogu manifestovati kroz fizičku bol, duševnu patnju, socijalnu izolaciju, nekomunikativnost, nisko samopoštovanje, samopotcenjivanje, nesigurnost, bazično nepoverenje, teškoće u emocionalnom vezivanju, nedostatak empatije... U knjizi se, dalje, jasno tekstualno i tabelarno ističe koji su faktori povišenog rizika od zlostavljanja (faktori rizika kod dece, faktori rizika kod roditelja, faktori rizika sredine), a koji su od značaja za rano otkrivanje i prepoznavanje zanemarivanja i zlostavljanja. Nešto novo (i za profesionalce) i intrigantno u ovom delu knjige su delovi teksta koji obrađuju temu beba zavisnih od droge, o usamljenoj deci "sa ključem oko vrata", kao i o različitim vidovima video i kompjuterske pornografije. Ne nedostaje ni deo koji nas podseća na Konvenciju o pravima deteta gde se ističe da slobode i prava deteta detetu grantuju nepovredivost fizičkog, psihičkog, moralnog i socijalnog integriteta. U skladu sa tim u postojećem zakonodavstvu prisutna je prateća krivično-pravna i porodično-pravna zaštita. I na kraju ovoga dela knjige reč je o prevenciji (primarnoj, sekundarnoj i tercijarnoj), gde se primarna prevencija zlostavljanja i zanemarivanja dece jasno definiše navodima Marije Mitić kao pro-

ces menjanja faktora rizika i protektivnih faktora kod potencijalnih počinioaca, potencijalnih žrtava i njihovih porodica, kao i sredine u kojoj žive. Fokus primarne prevencije jeste ojačavanje detetove sposobnosti da prepozna i odupre se napadu, kao i podizanje roditeljske kompetencije bilo samohranih majki bilo u porodicama pod visokim rizikom.

Treći, središnji i najobimniji deo knjige, konkretizuje šta i kako treba raditi na planu zaštite dece od zlostavljanja i zanemarivanja u pojedinim navedenim društvenim sistemima. U obrazovnom sistemu predlog je da se zaštita dece od zlostavljanja i zanemarivanja realizuje primenom formule O6P+E, gde se O odnosi na otkrivanje zlostavljanja i zanemarivanja, 6P na prepoznavanje, poveravanje, prijavljivanje, praćenje, podršku i prevenciju, a E na različite oblike edukacije u toj oblasti. Stoji opomena da u školi ne treba prihvatiti dosta prihvaćen kulturološki stav da je dobro dete jednako što i poslušno dete i da u školi treba razlikovati dete koje je buntovnik od deteta koje ima samopoštovanje i brani svoj stav. Stalno je prisutno pitanje i dilema šta u stvari u školi radimo kada kažnjavamo decu, da li je to vaspitanje, disciplinovanje ili zlostavljanje? Školski psiholozi ukazuju da je potrebno da u školi prevlada stav da je zlostavljanje svako omalovažavanje i vredanje dece, držanje dece u neizvesnosti oko ocene, nedoslednost u zahtevima prilikom ocenjivanja, "lovljenje" neznanja, davanje jedinice zbog utiska ili ponašanja, kao i svaka vika, galama i šamari. Savet je da u školi decu treba naučiti da postoje načini da se odbrane od nasilja i da postoji sistem zaštite dece od zlostavljanja i podrška deci koja su zlostavljana u školi ili porodici. Uz dosta novih pogleda i praktičnih saveta u ovom delu knjige reč je i o prevenciji nasilja nad decom u školi. Prevencija se može ostvariti, između ostalog, širenjem znanja o pojavi zlostavljanja, obukom i osnaživanjem dece da se zaštite od zlostavljanja, kao i obukom odraslih koji su deci najbliži i najvažniji: nastavnika i roditelja.

U zdravstvenom sistemu, pošto stručnjaci iz ove oblasti najčešće deluju nakon akta zlostavljanja i/ili zanemarivanja, osnovni zadatak je dijagnostika zlostavljanja i/ili zanemarivanja, a u sledećem koraku terapijska intervencija (psihološko-psihijatrijska). Treba istaći da su u zdravstvu zlostavljanje i zanemarivanje shvaćeni i kao zdravstveni problemi i da se kao takvi nalaze u najnovijoj Međunarodnoj klasifikaciji bolesti – ICD 10. Kako se u međunarodnoj klasifikaciji pored ostalih stavki o zlostavljanju i zanemarivanju nalaze i sindrom lošeg postupanja, problemi sa negativnim doživljajima u detinjstvu i problemi vaspitanja jasno je od kolikog i kakvog su značaja uključenost stručnjaka iz zdravstvenog sistema u prosek zaštite dece od zlostavljanja i zanemarivanja. Zdravstveni stručnjaci ukazuju i na neuobičajne forme zlostavljanja, o kojima se malo zna pa i malo obraća pažnja, kao što su sindromi indukovanih zdravstvenih problema dece (sindrom oštećenja razvoja, Munchausen sindrom by proxy) ili Shaken-baby sindrom. U daljem tekstu, a što je od značaja za prevenciju i praktični rad, sledi tekstualni i tabelarni prikaz mogućnosti procene rizika za zlostavljanje i zanemarivanje dece korišćenjem matrice rizika. Na kraju je dat vrlo značajan sažet tekst o psihoterapiji zlostavljanja. Psihoterapija zlostavljanja je ovde definisana kao integrativna, što znači da kombinuje različite teorijske okvire (kognitivno-bheviornalni, psihodinamski, sistemski) i različite oblike rada (sa pojedincem, dijadom, grupom, porodicom) u jednu celinu, koja pokriva različite oblike pojave (fizičko, psihološko, seksualno zlostavljanje i zanemarivanje), i različite uloge u procesu zlostavljanja (žrtva / preživeli, počinilac, svedok). Psihoterapija zlostavljanja je takođe angažovana, što znači da je u njenoj osnovi jasno vrednosno određenje o neprihvatljivosti pojave zlostavljanja i potrebi aktivnog delovanja u njenom sprečavanju. Specifičnost psihoterapije zlostavljanja je i u tome da dolazi do promene dva važna

etička principa koji karakterišu sistem vrednosti u psihoterapiji. Princip neutralnosti ovde se zamenjuje principom angažovanosti – terapeut se otvoreno zalaže protiv zlostavljanja kao neprihvatljive pojave, a princip diskrecije zamenjen je zakonskom i moralnom obavezom terapeuta da prijavi slučajeve zlostavljanja i zanemarivanja dece.

U delu zaštite dece u socijalnom sistemu ističe se značaj i uloga Centara za socijalni rad u zaštiti dece od zlostavljanja i zanemarivanja, pri čemu se, kada je reč o zlostavljanju, ta mera po kazivanju stručnjaka iz socijalne zaštite najčešće svodi na smeštaj deteta u ustanovu socijalne zaštite ili u drugu porodicu, odnosno na izdvajanje deteta iz porodice. U ovom smislu se sve više smatra opravdanim smeštaj dece u srodničke porodice, u kojima ona jedno vreme odrastaju, dok se pri tom stvara mogućnost da se uporedo sa izdvajanjem dece iz porodice, ili pre toga, sa roditeljima i porodicom radi na podizanju roditeljske i vaspitne kompetencije (prihvatanjem koncepta porodičnih snaga kao rezilijence porodičnog sistema ili dela porodičnog sistema), sa perspektivom povratka zlostavljane i zanemarivane dece u svoje porodice. Na kraju ovog dela knjige ističe se značaj saradnje neprofitnog i državnog sektora u zaštiti dece žrtava nasilja i zanemarivanja. Uloga nevladinih organizacija je tu od izuzetnog značaja sa zadatkom animiranja i upoznavanja društvene i stručne javnosti sa raširenošću i posledicama problema nasilja nad decom, kao i u sprovođenju opšte, posebne i specijalne prevencije.

U delu o zaštiti dece u pravnom sistemu ističe se pravo deteta na zaštitu od zlostavljanja i mogućnost ličnog predstavljanja deteta u sudskim postupcima. Dalje slede značajni tekstovi o mogućnostima porodično-pravne i krivično-pravne zaštite dece od zanemarivanja i zlostavljanja. U okviru teme veštačenja i položaja deteta kao žrtve i svedoka u krivičnom postupku razrađuju se i složeni aspekti sekundarne viktimizacije (problemu kome se do sada malo poklanjalo pažnje u teoriji i praksi). Slede i tekstovi od velikog praktičnog značaja o psihološkim aspektima svedočenja dece, o načinu vođenja forenzičkog intervjua i psihijatrijskom veštačenju psihičkog statusa deteta žrtve/svedoka zanemarivanja i/ili zlostavljanja, kao i o sudskom medicinskim aspektima sindroma fizičkog zlostavljanja dece. Na kraju ovog dela knjige se ističe i objašnjava i značaj i uloga policije u obezbeđivanju zaštite od zlostavljanja i zanemarivanja dece u okviru pravnog sistema.

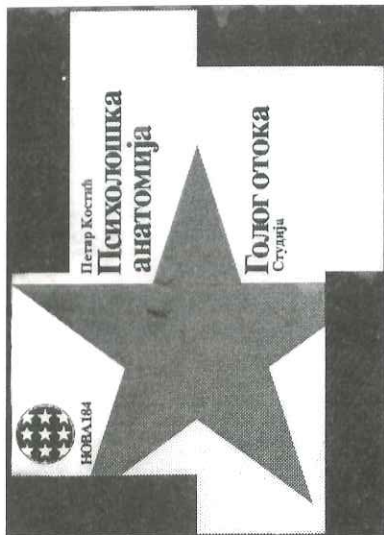
U četvrtom delu knjige se nalaze tekstovi od praktičnog značaja, koji se odnose na stvaranje multidisciplinarnih timova, na njihovu ulogu i značaj u odnosu na sadržaj i proces rada u sveobuhvatnoj zaštiti dece od zlostavljanja i zanemarivanja. U skladu sa tim, na kraju, Jelena Srna kao urednik i jedan od autora ove knjige, ukazuje na puteve i načine razvoja i negovanja saradnje između ljudi, profesija, institucija i sistema na putu od grupe do tima, u jedinstvenom i sveobuhvatnom sistemu zaštite dece od zlostavljanja i zanemarivanja i zaštite mentalnog zdravlja dece i mladih uopšte.

Na kraju knjige, Veronika Išpanović-Radojković, u Pogovoru, daje odgovor na pitanje odakle smo pošli, dokle smo stigli i kuda idemo u zaštiti dece od zlostavljanja i zanemarivanja.

Završavajući prikaz knjige treba istaći da je ovo knjiga koja nam je bila potrebna i koju smo čekali, da je ovo knjiga koju treba čitati, da je ovo knjiga koja će stručnjacima i široj javnosti biti od pomoći u sprečavanju, prepoznavanju i zbrinjavanju dece od zlostavljanja i zanemarivanja. Najzad, ovo je knjiga koja će omogućiti veću zaštitu dečijih prava i mentalnog zdravlja dece, knjiga – da koju su zaslužila sva deca sveta.

*Doc dr sci Miroslav Krstić
specijalista medicinske psihologije*

PSIHOLOŠKA ANATOMIJA

GOLOG OTOKA

Petar Kostić
Srboštampa
Beograd 2002.

Ovom studijom autor Petar Kostić, baca naučno svetlo na jedan istorijski bauk – Goli otok, koji i danas predstavlja kognitivni stil mnogih ljudi, kao strah od državnih organa i spremnost na bespogovorno prihvatanje besmislica od strane aktuelnih lidera.

Petar je psiholog, doktor nauka, profesor na Vojnoj akademiji, profesor na Filozofskom fakultetu u Nišu. Završio je Vojnu akademiju. Već lista Petrovih zanimanja pobudjuje znatno interesovanje za jedinstven, kako lični, tako i naučni pogled na događaje koji su meta vojnih proučavanja, ali i psiholoških tumačenja.

Cela studija, kako sam autor naziva ovu knjigu, osmišljena je sa jasnim ciljem da čitaocima pruži punu informaciju o funkcionisanju Golog otoka. Date su detaljne naučne razrade psiholoških mehanizama, (autor se oslanja pre svega na bihevioralnu psihološku školu), koji su omogućili nastanak takvog zatvora i opisana je njegova uloga u tadašnjem i sadašnjem vremenu. Kroz knjigu provejavaju poređenja, opisi psihološki eksperimenti, studije, koje autor vešto koristi da naučnim jezikom objas-

ni stvarna dešavanja na Golom otoku. Za autora, najveći problem u naučnom pristupu ovoj studiji bio je nedostupnost pravih, jasnih zapisa ili drugih, bilo kakvih, sličnih studija. Koristio je temeljan rad akademika D. Mihailovića o Golom otoku i brojne druge podatke do kojih je bilo moguće doći u vojnoj biblioteci, sudovima i na drugim mestima.

Bihevioralna orijentacija Petra Kostića sigurno je bila jedina moguća u tumačenju oblikovanja ljudskog ponašanja (Skinner), koje je upravo činjeno na Golom otoku.

Ako na sledećem testu imate manje od dva poena, neophodno je da pročitate knjigu, ako imate od dva do pet, neophodno je da pročitate knjigu i, ako imate preko pet poena neophodno je da pročitate knjigu.

1. Goli Otok je:

- a) ostrvo na Jadranskom moru
- b) psihološki pojam, koji se koristi za opis torture i mučenja
- c) poznata radna akcija socijalističkog samoupravnog društva

- d) poznati zatvor u kome je Tito bio pre rata
- e) nije mi poznato.

2. Ko su bili stanovnici gollog otoka?

- a) kriminalci
- b) turisti
- c) komunisti i viđeniji ljudi u svojim sredinama
- d) kapitalisti i njihovi potomci,
- e) Titovi sledbenici pre rata i pobeđe komunizma,
- f) nije mi poznato.

3. Kako je funkcionisao Golli otok

- a) kao ozloglašeni zatvor za ispiranje mozga i prevaspitavanje potencijalno opasnih komunista, koji nisu mislili kao aktuelni vođa
- b) kao osrednje letovalište za odmor radničke klase, gde su volontirali omladinci da bi odmor svojim umornim roditeljima u skromnim uslovima učinili što jeftinijim i prijatnijim
- c) kao zatvor u kome su se kralili Tito, Kardelj i Moša Pijade u predratnoj Kraljevini Jugoslaviji
- d) kao zatvor za teže krivične kazne preko deset godina

e) nije mi poznato.

4. Posledice boravka na Golom otoku:

a) odmor i skupljanje snage za nove radne pobede

b) prevencija kriminalnog ponašanja

c) jačanje i edukacija proverenih komunista u borbi protivu Kraljevine i kapitalizma, kao i povećanje njihovog ugleda zbog časnog držanja u sudskim procesima i kasnije u zatvoru

d) slamanje ljudskog duha, razvoj posttraumatskog stresnog poremećaja i trajne izmene ličnosti usled krajnje nehumanih uslova življenja

e) nije mi poznato.

Prateći sadržaj knjige, pokušaću kratkim komentarima da zainteresujem one koji, poput mene, i poput većine ljudi koje znam nisu imali jasnu, ili su imali pogrešnu predstavu o Golom otoku.

Prvo poglavlje nosi naziv **Smrtonosna verzija Golog otoka - Dahauski procesi** i govori o dešavanjima u Sloveniji od 1946-49. g., kada su hapšeni ugledni intelektualci iz vrha privrednog i kulturnog života Slovenije, ukupno njih 29. Mnogi su nastradali, priznavši dela koja nikada nisu pomislili da učine, a kamoli da su ih zaista činili. Autor pošava da naučnom argumentacijom objasni ovakav dramatičan slom prekaljenih komunista Slovenije.

Drugo poglavlje nas upozna sa istoriografijom logora Goli Otok, gde uz puno podataka o funkcionisanju tadašnje vlasti i UDBE, meni najzanimljiviji podaci o nacionalnom sastavu i obrazovanju najvišeg državnog vrha, kao i nacionalni i obrazovni status stanovnika Golog otoka. Trend poslušnosti i bespogovornog is-

punjavanja nelogičnih zahteva autoriteta ili onih koji su na hijerarhijskoj lestvici iznad, a suvo ponašanje prema podređenima i onima ispod, začet na Golom otoku živi u mnogim svakodnevnim aspektima i danas.

Treće poglavlje, **Teoretsko određenje i naučni model sistema samoupravnog prevaspitavanja na Golom otoku** govori o zloupotrebi psihologije ruske refleksološke škole, kao korena kasnijih Votsonovih i Skinnerovih modela biheviorizma i oblikovanja ponašanja i naučnim jezikom ove škole objašnjava dešavanja u logoru.

Narednih pet poglavlja **Sklop i funkcionisanje sistema samoupravnog prevaspitavanja, Psihopatologija Golotočkih žrtava, Psihološki tipovi mučenika, i mučitelja, Posledice Golotočkog iskustva** pokušavaju da iskazu zapiše golotočkih žrtava, objektivizuju ih i svrstaju u postojeće dijagnostičke kategorije. Autor je to uradio spretno i ubedljivo, tako da ovaj deo knjige na neki način rehabilituje žrtve Golog otoka, bez obzira na uloge koje su tamo imale i može poslužiti kao pravo terapijsko sredstvo u sticanju novih, a razbijanju starih kognitivnih stilova ili, kako bi psihoanalitičari rekli, ka sticanju uvida od strane samih žrtava (jedina zamerka je što ovakva studija morala da čeka tako dugo).

Sledeće poglavlje, **Da li je Golotočki sistem samoupravljanja preteča i model radničkog samoupravljanja?**, pokušava da dokaže smelu tvrdnju autora da su dešavanja na Golom Otoku ustvari poznata svima nama kroz radničke savete, samoupravljanje, različita navodna glasanja, razna vraćanja bazi, bojkot... Rečeno jasnije, samoupravna socijalistička

državna tvorevina, u kojoj smo svi srećno živeli, po principima svog funkcionisanja nije se mnogo razlikovala od logora Goli otok.

Deseto poglavlje, **Goli Otok i Gulag - sličnosti i razlike**, upozna nas sa dešavanjima u bratskoj Rusiji, gde zbog brojnosti komunista nije bilo potrebno prevaspitavanje, već je jednostavnije bilo uništenje.

Zadnja dva poglavlja, **Kada je opet moguć Goli Otok i Kako preživeti novi Goli Otok**, povezuju nekadašnja i današnja dešavanja kroz iste psihološke mehanizme, i ne samo u našim uslovima. Oba poglavlja su u funkciji primarne prevencije ovakvih dešavanja.

Iza svih poglavlja je iskreni lični osvrt autora, emotivno obojen, dat u epilogu.

Na kraju knjige je **Indeks**, gde su ukratko, ali jasno i prilično potpuno, dati osnovni naučni eksperimenti i teorija na koju se autor poziva tumačeći dešavanja u Logoru Goli Otok.

Čitanje ove knjige je savim novo iskustvo. Omogućuje novi pogled na neka ranija istorijska dešavanja, ali ih i povezuje sa jako aktuelnim (primer američki zakon o terorizmu ispunjava kriterijume oblikovanja ponašanja baš kao i zakon o prekršajima, na osnovu kojeg su ljudi slati na Goli Otok, kao i, na sreću, neizglašani Zakon o terorizmu prethodne naše vlasti).

Knjigu valja preporučiti prijateljima, bliske ljude naterati da je pročitaju, a zatim diskutovati o njoj na skupovima u što više različitih sredina, sa željom da to bude siguran put neponavljanja Golog Otoka.

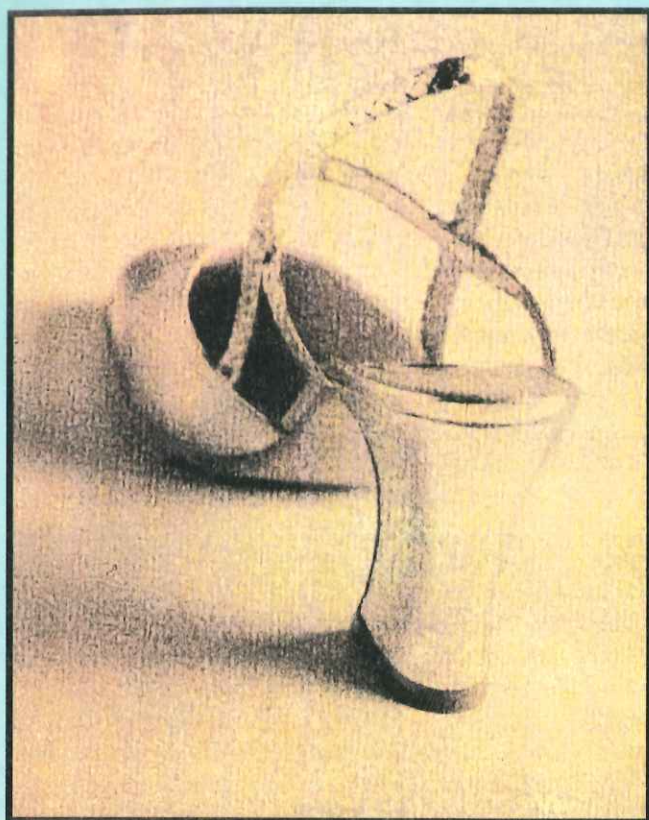
Dr Vlada Radivojević,
psihijatar

IZVINJAVAMO SE ZBOG GREŠKE NAPRAVLJENE U BR. 12. PRIKAZ KNJIGE

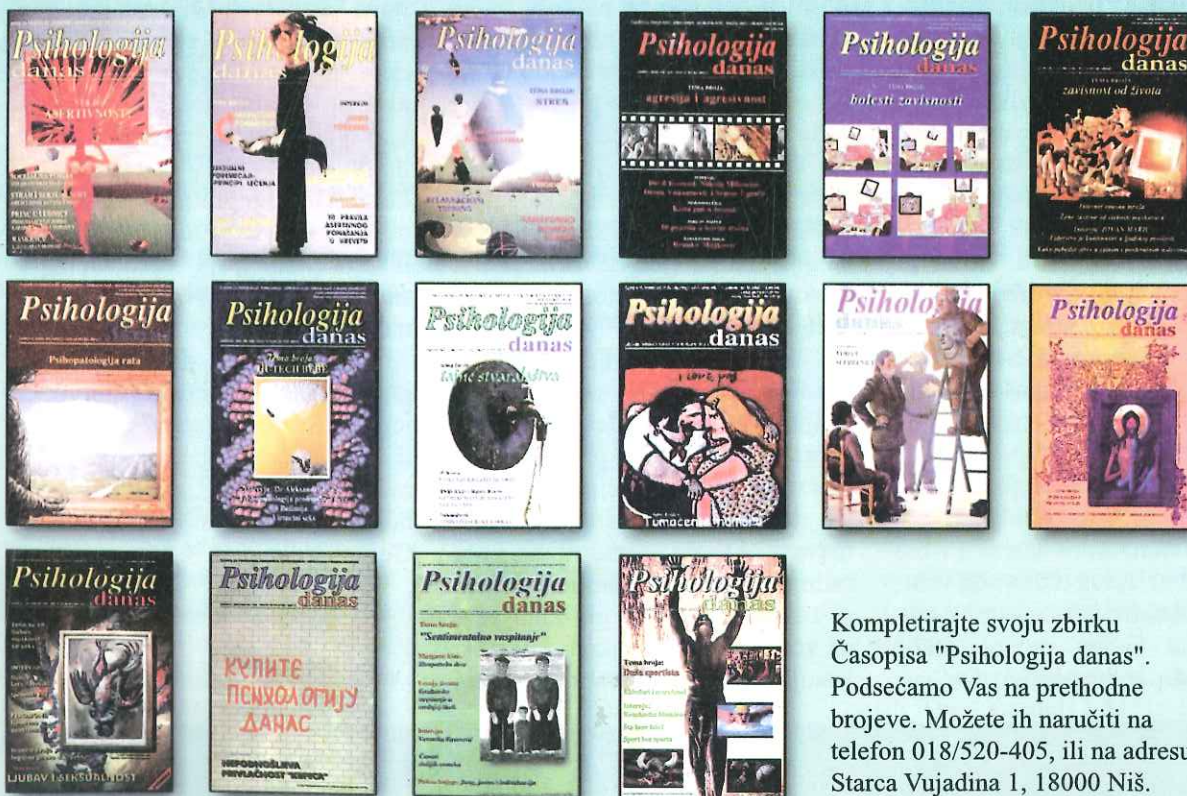
"VODIČ ZA CELOVITI MENTALNI TRENING", pisala

Emilija Marković, psiholog

Najava teme sledećeg broja:

žena je...

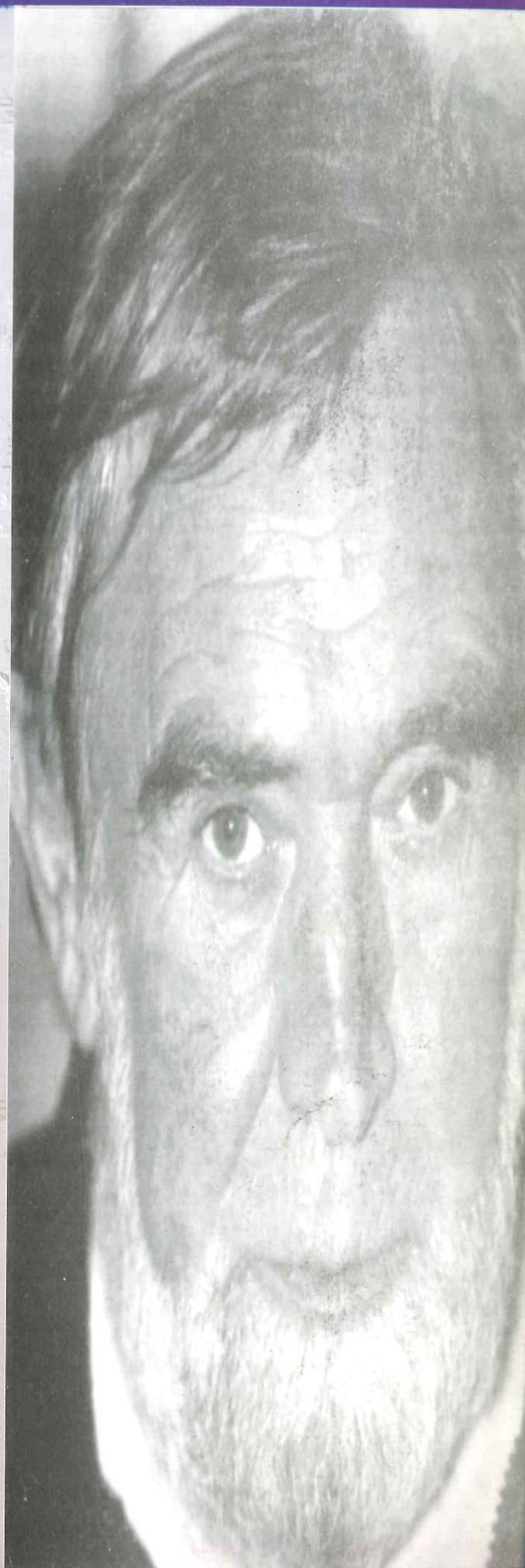
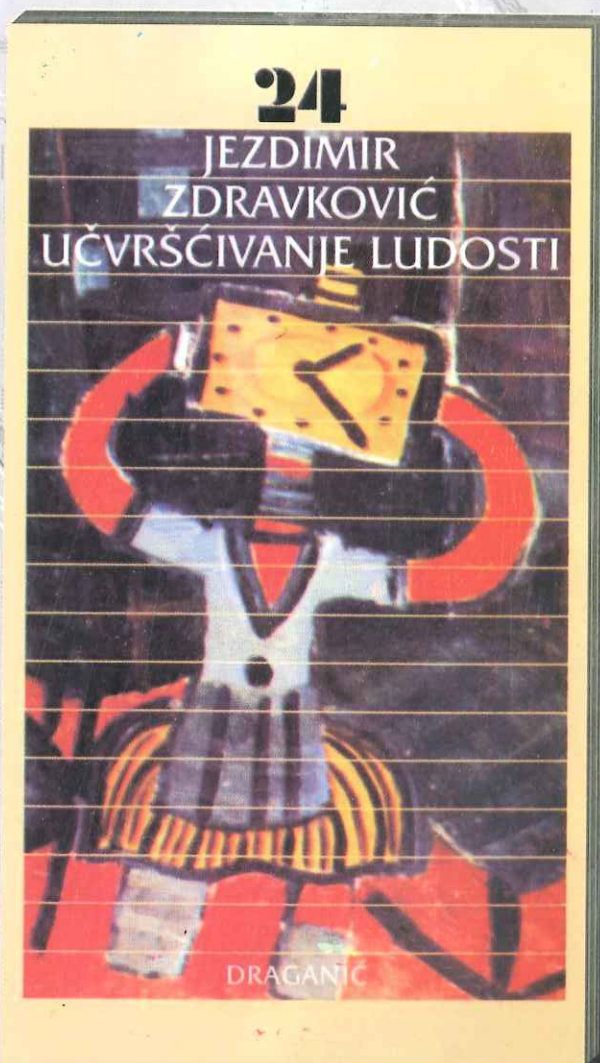
Kompletirajte svoju zbirku Časopisa "Psihologija danas".
Podsećamo Vas na prethodne brojeve. Možete ih naručiti na telefon 018/520-405, ili na adresu Starca Vujadina 1, 18000 Niš.

uzbudljivo! zbunjivo! uzbudljivo! zbunjivo!

Atmosfera male ludnice u gradu N., minuciozno opisana briljantnom književnom tehnikom, podseća na čuveni Čehovljev *Paviljon broj šest*, ili *Let iznad kukavičjeg gnezda* Miloša Formana, sa primesama Gogoljeve gorke fantastike i sočnim jezikom punim duhovitih obrta i psovki.

Moglo bi se reći da je *Učvršćivanje ludosti* čisti roman apsurdna, pisan klasičnim načinom pripovedanja, zavodljivom sposobnošću da nas općini i uvuče u vrtlog ludosti i takozvane normalnosti, gde su granice sasvim pomerene i gotovo nevidljive.

Momo Kapor

KNJIŽARE DRAGANIĆ:

BEOGRAD - BALKANSKA 14, ZEMUN - HALA PINKI - GRADSKI PARK 2

NIŠ - POBEDINA 39, NOVI SAD - FRUŠKOGORSKA 4

PANČEVO - NARODNOG FRONTA 4

I TELEFONI ZA NARUČIVANJE:

KOMERCIJALNA SLUŽBA 157-159 i 1761-142

nova knjiga Jezdimira Zdravkovića!

Dobro došli u galeriju nekretnina

Senzal

Niš, Mije Petrovića 4b, 018 521-922, 064 1-490-490